

kvartalni monitor

EKONOMSKIH TRENDOVA I POLITIKA U SRBIJI

Broj 21 • april–jun 2010

Beograd, septembar 2010

IZDAVAČ

Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN)
Kamenička 6, Beograd
Tel/Fax: 011 3021 069
E-mail: office@fren.org.rs
http://www.fren.org.rs

BILTEN IZLAZI KVARTALNO

REDAKCIJSKI SAVET

Mihail Arandarenko (odgovorno lice Izdavača)
Jurij Bajec
Pavle Petrović
Branko Urošević
Boško Živković

REDAKCIJA

Pavle Petrović (glavni i odgovorni urednik)
Maja Jandrić (urednik Trendova)
Milojko Arsić
Sonja Avlijaš
Danko Brčerević
Vuk Đoković
Mirjana Gligorić
Srđan Kokotović
Duško Vasiljević
Katarina Bojić (izvršni urednik)

SARADNICI U OVOM BROJU

Ivan Kalafatić
Tatjana Karaulac
Aleksa Nenadović
Ivan Rajić
Saša Ranđelović
Svetozar Tanasković

LEKTURA

Anka Jakšić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Stefan Ignjatović

SLOG I PRELOM

Maja Tomić

OBLIKOVANJE KORICA

Nikola Drinčić

ŠTAMPARIJA

Alta Nova

TIRAŽ

550 primeraka

© 2008 Kori Udovički

Štampanje ove publikacije omogućio je američki narod putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). FREN je u potpunosti odgovoran za sadržaj ove publikacije, koji ne mora nužno odražavati stavove USAID-a ili Vlade SAD.

Podaci objavljeni u ovoj publikaciji mogu se slobodno koristiti i reprodukovati bez prethodne pismene dozvole nosioca autorskih prava, ali je prilikom njihovog korišćenja obavezno navođenje izvora.

Sadržaj

Uvodnik	5
----------------------	---

TRENDOVI

1. Pregled

Izabrani pokazatelji: tabelarni pregled	7
---	---

2. Privredna aktivnost

Umeren oporavak privredne aktivnosti – međugodišnji rast od 1,8%, očekivani rast BDP-a do kraja godine 2%; oporavku najviše doprinosi izvozna tražnja; konkurentnost se povećava.	10
--	----

3. Zaposlenost i zarade

Zaposlenost na najnižem zabeleženom nivou – 47,2%; nezaposlenost dostigla 20,1%; realne zarade blago rastu	17
--	----

4. Platni bilans i spoljna trgovina

Deficit tekućih transakcija i dalje u padu (-6,8% kvartalnog BDP-a), ali je delimično pokriven deviznim rezervama; izvoz raste brže od uvoza	22
--	----

5. Cene i devizni kurs

Inflacija ubrzava u Q2 (10,4% anualizovano) – inflacija do kraja godine u gornjem delu ciljanog koridora; dinar ponovo realno depresira – dostigao ravnotežni nivo?	30
--	----

6. Fiskalni tokovi i politika

Realan rast fiskalnih prihoda, ali i rashoda; konsolidovani deficit do kraja godine najverovatnije oko 4,75% BDP-a – iznad maksimuma dogovorenog sa MMF-om ..	34
---	----

7. Monetarni tokovi i politika

Bankarski plasmani privredi i stanovništvu značajno povećani, ali se povećava i učešće nenaplativih kredita; NBS blago povećala referentnu kamatnu stopu	42
--	----

8. Finansijska tržišta

Svi indeksi Beogradske berze su u padu, ali manje nego na drugim regionalnim berzama	50
--	----

9. Međunarodno okruženje

Projekcije rasta malo bolje, ali problemi i izgledi pojedinačnih zemalja veoma su različiti; potencijalna kriza u Evropi je za sada izbegnuta	53
---	----

OSVRTI:

<i>Osvrt 1.</i> Kratkoročni fiskalni podsticaj ili smanjivanje budžetskog deficita?	58
---	----

<i>Osvrt 2.</i> Devizni kurs, zarade i međunarodna konkurentnost Srbije	60
---	----

<i>Osvrt 3.</i> Kretanje inflacije do kraja 2010. godine ...	63
--	----

<i>Osvrt 4.</i> Efekat liberalizacije cena javno komunalnih usluga na inflaciju u Srbiji	65
--	----

<i>Osvrt 5.</i> Troškovi preduzeća zbog opterećenja suvišnim administrativnim procedurama ...	68
---	----

POD LUPOM

Pod lupom 1:

Projekcije zaposlenosti i kretanja na tržištu rada Srbije do 2020. Godine	73
--	----

Mihail Arandarenko, Vukan Vujić

Ovaj tekst analizira trendove tržišta rada od početka tranzicije, te daje projekcije, uz metodološka objašnjenja, za njegov razvoj do 2020. godine. Sadašnja i buduća situacija u Srbiji analiziraju se i sa tačke gledišta trendova u Evropskoj uniji i njenih planova za sledeću deceniju. Lupa identifikuje i osnovne poteškoće koje Srbija može očekivati u daljem razvoju svog tržišta rada, i daje preporuke za njihovo prevazilaženje.

Pod lupom 2:

Koji su stvarni efekti Zakona o odredjivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?	84
---	----

Sonja Avlijaš

U ovom tekstu se analizira Zakon o maksimalnom broju zaposlenih u lokalnoj administraciji koji je usvojen u decembru 2009. godine i njegovi efekti na zaposlenost u javnom sektoru na lokalnu. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 6 opština, te predstavlja samo neke od strategija koje su opštine u Srbiji koristile u procesu implementacije ovog Zakona.

Analitičke i notacijske konvencije

Vrednosti

Podatke dajemo u valuti u kojoj se bitni ekonomski procesi najbolje odražavaju, bez obzira na to u kojoj valuti je podatak objavljen ili koja valuta je zvanično u upotrebi u transakcijama koje se opisuju. Na primer: *bilans plaćanja Srbije* dajemo u evrima, jer se najveći deo tokova u spoljnoekonomskim transakcijama Srbije vrednuje u evrima i jer je taj izraz najbliži realnom merenju tokova. Drugačiji primer: *analizu kreditne aktivnosti banaka* dajemo u evrima jer ih bankarski sektor u najvećoj meri indeksira u evrima, ali je kreditna aktivnost banaka u *monetarnom pregledu Srbije* data u dinarima, jer je cilj analize monetarnog pregleda objašnjavanje generacije dinarskih agregata.

Definicije agregata i indeksa

Ukoliko se domaća upotreba definicija razlikuje od međunarodne konvencije, nastojimo da, gde god je to moguće, koristimo međunarodne definicije radi međunarodne uporedivosti.

12-mesečni indeksi kretanja – Poređenje u odnosu na isti period prethodne godine obaveštava o procesu tako što apsorbuje efekat svih sezonskih varijacija koje se dogode u prethodnoj godini, naročito same sezone koja se posmatra, a podiže meru promene na godišnji nivo. (Skloniji smo upotrebi ovog indeksa – stope rasta – nego što je to kod nas praksa).

Nova privreda – Privredni subjekti nastali pod privatnom inicijativom.

Tokovi – Tokovi se izvode kao promena stanja između dva perioda (u monetarnim računima izvorni podaci su stanja).

Tradicionalna privreda – Privredni subjekti koji su – sada, ili nekad – , bili društvena ili državna preduzeća.

Notacija

12-m – indeks ili rast u odnosu na 12 meseci ranije ili u odnosu na isti period prethodne godine. Pravilan pravopisni oblik dvanaestomesečni, zamenjujemo sa 12-m zbog ekonomičnosti pisanja.

H – primarni novac

Kumulativ – upotrebljavamo u dva konteksta: (1) kretanje neke veličine u više perioda u okviru jedne godine, pri čemu se u svakom narednom periodu dodaje i tok iz prethodnog perioda i (2) kod cena i deviznog kursa kumulativ predstavlja odnos posmatranog perioda i decembra prethodne godine.

IMC – indeks maloprodajnih cena

IIP – indeks cena proizvođača industrijskih proizvoda

ITŽ – indeks troškova života

M1 – gotov novac u opticaju i depoziti po viđenju.

M2 dinarski – gotov novac u opticaju, depoziti po viđenju i oročeni dinarski depoziti (u skladu s definicijom MMF-a; isto što i M2 u prihvaćenoj ekonomskoj metodologiji u Srbiji).

M2 – gotov novac u opticaju, depoziti po viđenju, oročeni dinarski depoziti i devizni depoziti (u skladu s definicijom MMF-a; isto što i M3 u prihvaćenoj ekonomskoj metodologiji u Srbiji).

NDA – neto domaća aktiva

NSA – neto strana aktiva (aktiva koja je obaveza nerezidentnog lica)

Skraćenice

BDP – bruto domaći proizvod

BDV – bruto dodata vrednost

ECB – Evropska centralna banka

EPS – Elektroprivreda Srbije

EU – Evropska Unija

JIE – jugoistočna Evropa

FED – Američka centralna banka (Federal Reserve System)

FZR – Fond za razvoj Republike Srbije

MAT – Makroekonomske analize i trendovi, časopis Ekonomskog Instituta u Beogradu

MMF – Međunarodni monetarni fond

MSP – mala i srednja preduzeća

NBS – Narodna banka Srbije

NZS – Nacionalna služba za zapošljavanje

OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

PDV – porez na dodatu vrednost

QM – Kvartalni monitor

Q1, Q2, Q3, Q4 – kvartali: 1. 2. 3. i 4.

RZS – Republički zavod za statistiku Srbije

SDI – strane direktne investicije

SDŠ – stara devizna štednja

SMTK – Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija

ZZP – Zajam za preporod Srbije

Uvodnik

Ekonomska kriza je, sada je to očigledno, teže pogodila Srbiju nego druge tranzicione zemlje u Evropi, jer je pad zaposlenosti kod nas daleko iznad onog u uporedivim zemljama. Iako je prethodno dobrim delom rezultat zakašnele tranzicije u Srbiji, to ne umanjuje odgovornost Vlade da se okrene srednjoročnim merama neophodnim za rast zaposlenosti umesto kratkoročnog stimulisanja proizvodnje. Gledano i na kratke staze vidimo da inflacija raste što dodatno ukazuje da je svako zagovaranje stimulisanja proizvodnje povećanjem državnih rashoda ekonomski neodgovorno. Rezultat bi bio još veća inflacija.

Pad zaposlenosti tokom krize u Srbiji je ogroman: on je dva i po puta veći nego pad proizvodnje (vidi Tabelu T3-4). S druge strane, u uporedivim zemljama tranzicione Evrope taj odnos je upravo obrnut: pad zaposlenosti je upola manji od pada proizvodnje. Moguće objašnjenje za Srbiju jesu neuspele privatizacije, gde su vlasnici koristeći krizu kao izgovor značajno smanjivali zaposlenost, često i pre roka na koji ih je privatizacioni ugovor obavezivao.

Kada je u pitanju proizvodnja, Srbija je „bolje prošla“ u odnosu na tranzicione privrede u regionu – njen pad je bio manji a sada je oporavak brži (vidi Tabelu T2-7). Što je još važnije – taj oporavak je vođen rastom izvoza a ne rastom domaće potrošnje kako je to bilo u dvehiljaditim. Izvoz je, zapravo, prva veličina u privredi Srbije koja je približno dostigla predkrizni nivo. Na rast izvoza sigurno je uticao i pad vrednosti dinara, koja je sada na ekonomski prihvatljivom nivou. Kurs dinara je važan i za budući privredni rast: on treba da podstakne nove investicije u izvozne sektore i one koji konkurišu uvozu. Ovaj, doduše tek u naznakama, dobar pravac oporavka privrede ne bi smeo da se „kvari“ time što će se stimulisati proizvodnja podizanjem domaće (državne) potrošnje.

Dok je trajala recesija nije pretela opasnost od inflacije, uprkos značajnom padu dinara – niska tražnja je držala inflaciju pod kontrolom. Sa blagim oporavkom privrede bio je dovoljan udar porasta cena hrane tokom leta da se pokrene nova inflacija. Ona će najverovatnije biti oko 8% u 2010, tj. na gornjoj granici koridora koji NBS cilja, a ne na sredini, tj. 6% kako se očekivalo (v. *Osvrt 3*).

Očekivani rast inflacije u drugoj polovini 2010. preliće se direktno na porast penzija i plata u javnom sektoru početkom 2011, što može da otvori „drugi krug“ inflacije. Na osnovu toga, vidi se da bi ukupna korist bila veća da se sa odmrzavanjem plata i penzija sačekalo do aprila 2011. i tako ostavilo vreme za obuzdavanje inflacije.

U ovoj situaciji NBS mora oštrije da zateže monetarnu politiku, tj. da podiže kamatnu stopu na dinare i tako koči privredni oporavak kako bi sprečila veće zlo – ubrzanje inflacije. S druge strane, privreda ne može da se nada nižim kamatama ni u inostranstvu. Rizik ulaganja u Srbiju je znatno veći od proseka za tranzicionu Evropu, pa su stoga kamatne stope i, uopšte uzevši očekivani prinosi na investicije veći. Grubo, da bi se nadoknadio rizik pozajmljivanja, u Srbiji kamatna stopa treba da bude skoro pet procentnih poena veća, dok za uporedive zemlje tranzicione Evrope to iznosi u proseku dva procentna poena. (v. Odeljak 5. „Cene i devizni kurs“). Tako se po oba osnova, domaćem i međunarodnom, koči preko potreban oporavak privrede.

U isti mah, deficit ukupne države u 2010. će, kao što se očekivalo, biti veliki – preko 4,5% BDP-a, dok najznačajniji poreski prihodi tokom ove godine stagniraju. Javni dug je krajem avgusta porastao na 36% BDP-a, a verovatno je i veći jer ne uključuje sva dugovanja lokalnog nivoa države. Zaduživanje u zemlji radi pokrivanja budžetskog deficita postaje sve teže – investitori nisu više spremni da pozajmljuju državi na rok duži od pola godine. Sve ovo ukazuje na to da nema prostora za dodatno povećanje tekuće državne potrošnje, što je uostalom i Vlada prihvatila u dogovoru sa MMF-om. To, međutim, ne znači da se neće u predizbornoj 2011. ponovo otvoriti pitanje povećanja tekućih javnih rashoda radi stimulisanja proizvodnje.

Empirijska istraživanja, prikazana u ovom broju *QM*-a (v. *Osvrt 1*), pokazuju da povećanje tekuće javne potrošnje u privredi kakava je srpska, ima gotovo zanemarljiv ukupni efekat na porast proizvodnje. Tako je ocenjeno da u zemljama u razvoju, kakva je Srbija, postoji izvestan efekat na kratak rok, dok je ukupni uticaj mali. Nada-lje, privrede koje mnogo uvoze imaju veliki spoljni i/ili javni dug, kao i one sa pretežno fleksibilnim deviznim kursom – gotovo da uopšte ne pokazuju porast proizvodnje

nakon povećanja tekuće javne potrošnje. Srbija po svim karakteristikama pripada ovoj grupi zemalja. Dobra vest, međutim, jeste to da povećanje javnih investicija u zemljama u razvoju ima pozitivan ukupni efekat na stimulisanje proizvodnje, što bi Srbija trebalo da iskoristi. Sledi da – umesto stimulisanja proizvodnje preko porasta plata, penzija i subvencija – Vlada treba najzad da se koncentriše na efikasnu izgradnju infrastrukture.

Posmatrano u široj perspektivi Vlada bi, umesto kratkoročnog stimulisanja potrošnje, trebalo da se okrene postavljanju osnova za srednjoročni rast privrede i zaposlenosti. Upravo predložene izmene Zakona o budžetskom sistemu koje treba da nametnu fiskalnu odgovornost sadašnjoj i budućim vladama predstavljaju dobar korak u tom pravcu. Zakonske odredbe predviđaju značajno smanjivanje budžetskog deficita u sledećih pet godina, uz istovremeno otvaranje prostora za rast javnih investicija. Presudno je da Vlada kredibilno pokaže da će taj svoj program i ostvariti. Za 2011, sa MMF-om je već dogovoren budžetski deficit od 4%, koji je u skladu sa predloženim zakonskim odredbama o fiskalnoj odgovornosti; takođe su dogovorene i najveće stavke javne potrošnje (plate i penzije) za 2012. Kredibilno sprovođenje ovog programa će značiti da je budžetski deficit i javni dug pod kontrolom, što treba da dovede do značajnijeg smanjenja rizika ulaganja u Srbiju. Ovo dalje vodi smanjenju kamatnih stopa, većim investicijama domaćim i stranim, i zdravom privrednom rastu.

Kad je reč o međunarodnoj konkurentnosti srpske privrede – Vlada je ponovo pala na ispitu. Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma ponovo stavlja Srbiju na začelje, tj. na 96. mesto od 139 zemalja, prvenstveno ističući njene slabosti u pogledu razvijenosti institucija, administrativnih procedura i konkurencije na tržištima proizvoda i usluga. To su sve oblasti za koje je Vlada direktno ili indirektno odgovorna. Njihovo unapređenje bi omogućilo, na duže staze, visok privredni rast zemlje. S dru-

ge strane, izdašno, često neselektivno subvencioniranje investicija i zapošljavanja daje neposredne ekonomske i političke koristi, ali ne vodi zdravom rastu na srednji rok.

U ovom broju *QM*-a ostvarili smo saradnju sa USAID-ovim MEGA projektom – FREN je sproveo seriju istraživanja čiji su nalazi prezentovani u dva *Osvrta* i jednom tekstu u rubrici *Pod lupom*. Ova istraživanja se bave nekim od najaktuelnijih tema sa kojima se suočavaju lokalne samouprave u procesu sveobuhvatnih reformi svih nivoa vlasti, a naročito u vreme ekonomske krize. *Osvrt 4* (Randelović, S. i Minić, B.) meri efekte povećanja cena komunalnih usluga na lokalnom nivou na ukupnu inflaciju u zemlji, sa posebnom analizom efekata na najsiromašnije. *Osvrt 5* (Zelović, M.) procenjuje troškove pet nepotrebnih administrativnih procedura za preduzeća, dok *Pod lupom 2* (Avlijaš, S.) analizira Zakon o maksimalnom broju zaposlenih u lokalnoj administraciji koji je usvojen u decembru 2009. godine i njegove efekte na zaposlenost u javnom sektoru na lokalnom nivou.

Osvrt 1 (Petrović, P.) analizira potencijalne pozitivne i negativne efekte fiskalnih podsticaja kao mere za izlazak Srbije iz krize, dok *Pod lupom 1* (Arandarenko, M. i Vujić, V.) analizira trendove tržišta rada od početka tranzicije, te daje projekcije, uz metodološka objašnjenja, za njegov razvoj do 2020. godine. Ova dva teksta rezultat su rada autora na projektu „Postkrizni model privrednog rasta i razvoja Srbije 2011–2020” u kome je FREN takođe učestvovao. *Osvrti 2 i 3* proizvod su zajedničke diskusije redakcije *QM*-a na teme da li se prilagođavanje deviznog kursa dogodilo i da li je sada privreda Srbije konkurentnija, kao i šta se desilo sa inflacijom i kakvi su izgledi do kraja godine.

TRENDOVI

1. Pregled

Privreda Srbije je na putu postepenog oporavka. Na brzinu tog oporavka, kao i budući privredni rast može presudno da utiče sadašnje opredeljenje ekonomskih politika. Prvi nagoveštaji, međutim, upućuju na nepoželjnu kombinaciju povećanja monetarne restriktivnosti i fiskalne ekspanzivnosti. Najveći problem domaće ekonomije ostaje visok rast nezaposlenosti. U poslednjih nekoliko meseci se pojavljuje i dodatni rizik za makroekonomsku stabilnost – značajno ubrzanje inflacije.

Privredna aktivnost u Q2 nastavlja sa postepenim oporavkom. Međugodišnji rast BDP-a je u prvoj polovini godine iznosio oko 1,1%, a u Q2 oko 1,8%. Posmatrano u regionalnom kontekstu, Srbija ima najbrži privredni oporavak. Zemlje poput Bugarske, Rumunije i Hrvatske će 2010. završiti sa još nižom proizvodnjom od one iz 2009, dok u Srbiji očekujemo rast proizvodnje u odnosu na kriznu 2009. (do 2%). Oporavak privredne aktivnosti u 2010. je, međutim, još uvek nedovoljan da domaćoj privredi omogući dostizanje nivoa proizvodnje iz pretkriznog perioda (2008), ali i da promeni nepovoljne trendove na tržištu rada.

Izvoz je osnovni pokretač oporavka privrede. Rast izvoza robe u prvih sedam meseci inosi 19,6% u odnosu na isti period prethodne godine. Kako domaća tražnja i sa njom povezan uvoz imaju znatno niži rast, trgovinski deficit se u prvih sedam meseci smanjio za oko 10% u odnosu na prethodnu godinu.

Kurs dinara je i pored relativno povoljnih spoljnotrgovinskih tokova ipak nominalno depresirao od početka godine za oko 12%. Na kretanje kursa u 2010. više su uticale promene na finansijskom tržištu nego u tekućem bilansu. Zabrinutost investitora za održivost finansijskih sistema u regionu nakon izbijanja krize u Grčkoj odrazila se na povećanje premije na rizik, što je imalo za posledicu depresijacijske pritiske na dinar, ali i na većinu ostalih istočnoevropskih valuta (Poljska, Rumunija, Mađarska).

Narodna banka Srbije je – kako bi sprečila prekomerne dnevne oscilacije kursa – od početka godine intervenisala prodajom preko 1,8 milijardi evra iz deviznih rezervi. Bez tih intervencija kurs dinara bi verovatno bio znatno niži. Naša analiza donekle opravdava ove intervencije, budući da je realni kurs dinara verovatno već sada na nivou koji obezbeđuje dovoljnu cenovnu konkurentnost domaćoj privredi. Na ovo ukazuju jedinični troškovi rada (JTR) mereni u evrima kao i brz rast izvoza (v. *Osvrt 2* „Devizni kurs, zarade i međunarodna konkurentnost Srbije“). Iako su uvek moguće privremene oscilacije kursa u zavisnosti od dešavanja na finansijskom tržištu, nastavak realne depresijacije dinara do kraja godine smatramo malo verovatnim, ali, sa ovog nivoa, i nepoželjnim za privredu.

Pad privredne aktivnosti pod uticajem krize jeste u Srbiji bio manji nego u regionu, ali je njegov uticaj na smanjivanje zaposlenosti bio daleko nepovoljniji. Prve analize ukazuju na to da se sa svakim procentom smanjenja BDP-a u Srbiji zaposlenost smanjivala za 2,6%, dok je u Istočnoj Evropi procenat smanjenja BDP-a u proseku uticao tek na oko 0,5% pada zaposlenosti (Tabela T3-4). Razlog za ovakve trendove nalazimo u činjenici da Srbija kasni u tranziciji za ostatkom Istočne Evrope, te da na tržištu rada još uvek postoje „tranzicioni“ viškovi zaposlenosti.

Već sada je izvesno da je posmatrano po procentu izgubljenih radnih mesta u regionu, kriza najviše pogodila Srbiju. Procenat nezaposlenosti je premašio 20%, a stopa zaposlenosti je pala ispod 50%. Da bi se ovaj trend preokrenuo, očigledno je da trenutni tempo privrednog oporavka od oko 2% neće biti dovoljan, te je potrebno znatnije ubrzanje rasta privredne aktivnosti.

Inflacija u poslednjih nekoliko meseci osetno ubrzava. U prvih osam meseci 2010. inflacija je iznosila 5,9% i već je gotovo dostigla sredinu ciljanog koridora NBS za čitavu godinu (6%).

Analiza različitih scenarija kretanja cena nafte i prehrambenih proizvoda do kraja godine (*Osvrt 3* „Kretanje inflacije do kraja 2010. godine“) ukazuje da će održanje inflacije u okviru gornje granice ciljanog koridora od 8% predstavljati izazov za ekonomske politike.

Premda rast cena nafte i hrane na inflaciju utiče sa strane ponude, te, sam po sebi, jednokratno utiče na nešto viši nivo inflacije, a ne i na njeno trajno ubrzanje, taj trend valja ipak posmatrati sa velikim oprezom. Jer, iako je na ubrzanje inflacije u najvećoj meri uticalo povećanje cena hrane i nafte, u poslednjih nekoliko meseci primetili smo i ubrzanje „noseće inflacije“ (inflacije iz koje smo izdvojili cene hrane, energije, alkoholnih pića i duvana). Štaviše, trend kretanja „noseće inflacije“ u poslednja tri meseca bi odgovarao godišnjoj inflaciji od oko 8,3%, što dodatno potkrepljuje tezu da je rast cena već postao ozbiljna pretnja koja zahteva adekvatnu reakciju ekonomske politike.

Fiskalna politika je i dalje ekspanzivna. Konsolidovani deficit u prvih sedam meseci iznosi oko 65 milijardi dinara, što odgovara nivou od oko 3,6% BDP-a. Zbog sezonskog karaktera budžetskog deficita, do kraja godine očekujemo da će deficit premašiti 4,5% BDP-a.

Kretanje javnih prihoda u poslednjih nekoliko meseci (zaključno sa avgustom) samo na prvi pogled ukazuje na nešto bolje trendove u odnosu na početak godine. Iako desezonirani javni prihodi blago rastu, struktura tog rasta je vrlo neuobičajena. Uočavamo, naime, visok rast stavki poput akciza i sopstvenih prihoda, dok najizdašniji poreski prihodi – PDV, fiskalne dažbine na rad i carine – stagniraju ili su još uvek u padu.

Naša analiza stoga ukazuje na oprez u pogledu suviše optimističnih prognoza budućeg kretanja javnih prihoda. Usled nešto izmenjene strukture, privredni oporavak verovatno neće u istoj meri pratiti povećanje javnih prihoda. Izvoz koji je u 2010. osnovni pokretač oporavka privrede oslobođen je plaćanja PDV-a; zaposlenost i sa njom povezani fiskalni prihodi su još uvek u padu, a carinski prihodi se smanjuju kako zbog stagnacije tražnje, tako i zbog sprovođenja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Javni dug sa druge strane ubrzano raste. Na kraju avgusta premašio je nivo od 36% BDP-a, što je povećanje za preko 10 procentnih poena u odnosu na kraj 2008. godine. Na relativno povećanje javnog duga u odnosu na BDP u 2010. uticala je posredno i depresijacija dinara, budući da je najveći deo javnog duga denominiran u evrima, a BDP se ostvaruje u dinarima. Međutim, i kada isključimo efekat promene kursa, vidimo da je javni dug za nešto manje od dve godine porastao za oko 25% – sa 8,7 milijardi evra iz decembra 2008. na skoro 11 milijardi na kraju avgusta 2010. godine

Monetarna politika povećava restriktivnost kao odgovor na ubrzanje inflacije. Referentna kamatna stopa je u dva navrata povećana za po 0,5 procentnih poena i sada iznosi 9%. Povećanje referentne kamatne stope (koju propisuje NBS) nije još uvek uticalo na veću atraktivnost repo operacija, te je repo stok i početkom septembra na neuobičajeno niskom nivou od oko 65 milijardi dinara. Podsećamo da je početkom godine repo stok dostizao oko 170 milijardi dinara.

Rizik meren EMB indikatorom (*EMBI – Emerging Markets Bond Index*) značajno je porastao i u Srbiji – sa 315 baznih poena sredinom aprila na 480 baznih poena na kraju avgusta (v. Odeljak 5. „Cene i devizni kurs“) – što se pripisuje eskalaciji krize u Grčkoj. Kompozitni EMBI za tranzicionu Evropu je u istom periodu takođe porastao, ali sa 140 na 210 baznih poena. Za razumevanje promena ovog indeksa treba uzeti u obzir da investitori sa povećanjem rizika očekuju i povećanje prinosa, što dovodi do povećanja kamatne stope na posmatranim tržištima. Kretanje EMB indeksa ukazuje na manju atraktivnost ulaganja u čitavoj tranzicionoj Evropi, a naročito u Srbiji u drugoj polovini 2010. godine.

Ni najnoviji Izveštaj o globalnoj konkurentnosti za 2010. i 2011. godinu Svetskog ekonomskog foruma takođe nije povoljan po Srbiju, budući da je rangirana na 96. mesto od 139 zemalja. Prethodne godine Srbija je zauzimala 93. mesto u konkurenciji 133 zemlje. I ovaj put najlošije su ocenjene institucije, administrativne procedure i konkurencija. U odnosu na prethodnu godinu došlo je do pogoršanja činilaca efikasnosti – Srbija je po „efikasnosti tržišta robe“ pala sa 112.

mesta u 2009. godini na 125 mesto u 2010, a po „efikasnosti tržišta rada“ sa 85. na 102. mesto. Značajni napredak u odnosu na prethodnu godinu ostvaren je jedino u oceni „infrastrukture“ (napredak sa 107. na 93. mesto).

Srbija: izabrani makroekonomski pokazatelji, 2004–2010¹⁾

	Godišnji podaci						Kvartalni podaci					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009			2010		
							Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
Cene i kurs							međugodišnji rast²⁾					
Indeks potrošačkih cena	6,5	11,7	8,4	10,1	8,7	7,9	5,9	4,4	4,0
Indeks maloprodajnih cena	10,1	16,5	12,7	6,8	10,9	10,1	9,8	9,9	9,4	9,2	7,2	6,9
Realni kurs dinar/evro (prosek 2005=100) ³⁾	100,5	100,0	92,1	83,9	79,7	84,1	86,0	84,3	82,6	83,5	85,3	86,1
Nominalni kurs dinar/evro ³⁾	72,62	82,92	84,19	79,97	81,46	93,90	93,71	94,17	93,24	94,47	98,60	101,30
Privredna aktivnost							međugodišnji realni rast²⁾					
BDP (u mlrd. dinara)	1.381	1.684	1.962	2.302	2.723	2.954
BDP	8,3	5,6	5,2	6,9	5,5	-3,0	-4,1	-4,2	-2,3	-1,6	0,6	1,8
Nepoljoprivredna BDV	6,4	6,8	7,5	8,7	5,7	-2,8	-3,6	-3,7	-2,1	-1,8	0,8	2,4
Industrijska proizvodnja	7,1	0,8	4,7	3,7	1,1	-12,1	-17,0	-17,8	-10,6	-3,8	2,8	6,9
Prerađivačka industrija	9,7	-0,7	5,3	4,2	0,7	-15,8	-22,6	-21,6	-14,6	-5,4	4,6	7,1
Prosečna mesečna neto plata (u din.) ⁴⁾	14.108	17.478	21.745	27.785	29.174	31.758	30.120	31.808	31.737	33.366	31.924	34.591
Ukupno zaposlenih, bez poljoprivrede (mil.)	2.047	2.056	2.028	1.998	1.997	1.901	1.958	1.901	1.882	1.861	1.838	1.815
Fiskalni podaci							međugodišnji realni rast					
Javni prihodi	41,2	42,1		42,1	41,5	38,6	-12,6	-13,4	-4,2	-5,0	-4,0	2,5
Javni rashodi	40,0	39,7		42,7	43,7	42,7	-3,4	-6,0	-0,3	-9,2	-1,3	-3
							u mlrd. dinara					
Konsolidovani bilans (def. GFS) ⁵⁾	17,5	14,8	-33,5	-58,2	-68,9	-121,8	-12,4	-45,5	-23,9	-40,0	-24,2	-31,3
Platni bilans							u milionima evra, tokovi²⁾					
Uvoz robe ⁶⁾	-8.302	-8.286	-10.093	-12.858	-14.964	-10.989	-2.755	-2.680	-2.642	-2.913	-2.658	-2.982
Izvoz robe ⁶⁾	2.991	4.006	5.111	6.444	7.416	5.980	1.291	1.538	1.550	1.602	1.472	1.871
Bilans tekućeg računa ⁷⁾	-2.197	-1.805	-3.137	-4.994	-6.089	-1.974	-978	-245	-278	-472	-760	-542
u % BDP ⁷⁾	-11,6	-8,6	-12,9	-17,2	-17,8	-6,3	-13,6	-3,1	-3,4	-5,7	-10,4	-6,8
Bilans finansijskog računa ⁷⁾	2.377	3.863	7.635	6.126	6.180	1.999	956	204	302	537	689	531
Strane direktne investicije	773	1.248	4.348	1.942	1.824	1.372	643	251	113	366	284	136
NBS bruto devizne rezerve (+/- znači povećanje)	349	1.675	4.240	941	-1.687	2.363	-240	880	716	1.007	-367	-321
Monetarni podaci							u milionima dinara, stanja na kraju perioda²⁾					
NBS neto sopstvene rezerve ⁸⁾	103.158	175.288	302.783	400.195	475.110	578.791	502.606	489.062	528.439	578.791	563.529	547.249
NBS neto sopstvene rezerve ⁸⁾ , u mil.evra	1.291	2.050	3.833	5.051	5.362	6.030	5.303	5.234	5.681	6.030	5.652	5.287
Kreditni nedržavnom sektoru	342.666	518.298	609.171	842.512	1.126.111	1.306.224	1.215.843	1.218.702	1.245.735	1.306.224	1.389.783	1.523.040
Devizna štednja stanovništva	110.713	190.136	260.661	381.687	413.766	565.294	450.852	461.401	482.827	565.294	604.783	651.132
M2 (12-m realni rast, u %)	10,4	20,8	30,6	27,8	2,9	9,8	-3,2	2,1	0,9	9,8	11,5	14,6
Kreditni nedržavnom sektoru (12-m realni rast, u %)	27,3	28,6	10,3	24,9	25,2	5,2	21,7	16,4	11,8	5,2	6,3	17,3
Kreditni nedržavnom sektoru, u % BDP	23,9	29,6	28,6	35,0	42,0	45,8	45,9	45,8	44,5	45,8	47,5	50,7
Finansijska tržišta												
BELEXline, vrednost indeksa ⁹⁾	1.161	1.954	2.658	3.831	1.198	1.312	844	1.173	1.548	1.312	1.307	1.238
Promet na Beogradskoj berzi (u mil.evra) ¹⁰⁾	423,7	498,8	1.166,4	2.004,4	884,0	443,7	61,2	72,6	55,8	254,0	49,4	46,3

Izvor: FREN.

1) Detaljni podaci (mesečne serije) dati su na internet stranici, www.fren.org.rs.

2) Ukoliko drugačije nije naznačeno.

3) Računica zasnovana na 12-m prosecima za godišnje podatke, i na tromesečnim prosecima za kvartalne podatke.

4) Podaci od 2008. godine predstavljaju korigovane podatke na osnovu proširenog obuhvata uzorka za računanje prosečne zarade. Time su nominalne vrednosti zarada za 2008. godinu uporedive sa nominalnim vrednostima za 2009. i 2010, ali nisu uporedive sa prethodnim godinama.

5) Pratimo ukupni fiskalni rezultat (overall fiscal balance po GFS 2001) - Konsolidovani suficit/deficit korigovan za „budžetske kredite“ (lending minus repayment prema starom GFS).

6) Republički zavod za statistiku je promenio metodologiju spoljnotrgovinske razmene. U Srbiji je od 01.01.2010. godine, po preporukama odeljenja za statistiku UN, počeo da se primenjuje opšti sistem trgovine, koji predstavlja širi koncept od prethodnog, radi bolje prilagođenosti kriterijumima datim u Platnom bilansu i Sistemu nacionalnih računa. Detaljnije objašnjenje je dato u QM 20, odeljak 4, Platni bilans i spoljna trgovina.

7) Narodna banka Srbije je u Q1 2008. promenila metodologiju po kojoj izrađuje platni bilans. Promena metodologije dovodi do manjeg deficita tekućeg računa, i do manjeg salda kapitalnog računa. Detaljnije objašnjenje je dato u QM 12, odeljak 6, Platni bilans i spoljna trgovina.

8) NBS neto sopstvene rezerve predstavljaju razliku između neto deviznih rezervi NBS i zbira deviznih depozita poslovnih banaka i deviznih depozita države. Detaljnija objašnjenja data su u odeljku Monetarni tokovi i politika.

9) Vrednost indeksa na poslednji dan posmatranog perioda.

10) Ukupna vrednost prometa na Beogradskoj berzi, obuhvata vrednost prometa akcijama i obveznicama SDŠ. Za preračunavanje prometa na tržištu akcija iz dinara u evre korišćen je srednji kurs za posmatrani period.

2. Privredna aktivnost

Privredna aktivnost u drugom kvartalu (Q2) 2010. nastavlja sa umerenim tempom oporavka započetim još u drugoj polovini 2009. Međugodišnji rast BDP-a iznosio je oko 1,8%, a rast nepoljoprivredne BDV oko 2,4%. Povećanje privredne aktivnosti u odnosu na Q2 prethodne godine delom se može objasniti poređenjem sa periodom kada je kriza bila na vrhuncu. Ukoliko uzmemo u obzir podatak da je međugodišnji pad BDP-a u Q2 2009. iznosio 4,2%, primećujemo da je privredna aktivnost u Q2 2010. ostala na nivou koji je za oko 2,5% realno niži od onog ostvarenog u 2008. Ipak, pozitivna je naznaka to što je oporavak privredne aktivnosti u Q2 ponovo ubrzao nakon privremene stagnacije u Q1 na šta ukazuje solidan kvartalni rast desezoniranog indeksa BDP od 0,7%. Osetno ubrzanje međugodišnjeg rasta izvozne tražnje – sa 6,9% iz Q1 na 16,1% u Q2 – najviše je doprinelo nešto snažnijem oporavku privrede. Jedinični troškovi rada mereni u evrima ukazuju da je depresijacija dinara pozitivno uticala na povećanje cenovne konkurentnosti domaće privrede. U Q2 i domaća tražnja ostvaruje međugodišnji rast, po prvi put od početka krize. Izgledno je, dakle, da će privredna aktivnost nastaviti da ubrzava u drugoj polovini godine, ali, i pored toga, ne očekujemo da će rast BDP-a u 2010. biti veći od 2%. Industrijska proizvodnja je u Q2 zabeležila međugodišnji rast od 6,9%, a desezonirani indeksi ukazuju na blagi rast u odnosu na Q1. Sve to, međutim, relativizuje podatak da je u 2009. ostvaren pad industrijske proizvodnje od 12,1%. Sagledavajući sve navedeno, analiza QM-a sugerise poboljšanja trendova privredne aktivnosti, ali i oprez u pogledu preterano optimističnih ocena.

Bruto domaći proizvod

**Nastavlja se oporavak
privredne aktivnosti u
Q2...**

Prema preliminarnoj proceni QM-a,¹ zasnovanoj na raspoloživim podacima o rezultatima privredne aktivnosti, međugodišnji realni rast BDP-a u Q2 iznosi oko 1,8% (Tabela T2-1). Nepoljoprivredna BDV, koju smatramo pouzdanijom merom privredne aktivnosti, u Q2 ostvaruje međugodišnji rast od oko 2,4%.

**...međugodišnji rast
procenjujemo na oko
1,8%**

Nakon privremene stagnacije u Q1 privreda u Q2 nastavlja svoj oporavak započet u drugoj polovini 2009, na šta ukazuju desezonirani kvartalni indeksi rasta BDP-a.² Posmatrano na ovaj način BDP je u odnosu na prethodni kvartal porastao za nešto manje od 0,7%, što bi na godišnjem nivou odgovaralo umerenom tempu rasta od oko 2,7%. Ukoliko se sličan rast zadrži i u naredna dva kvartala, rast BDP-a u 2010. bi mogao iznositi između 1,5% i 2%.

Kada, međutim, uzmemo u obzir da je međugodišnji pad BDP-a u Q2 2009. iznosio 4,2% – primećujemo da je i sa ostvarenim rastom od oko 1,8% u Q2 2010, privredna aktivnost još uvek na nivou koji je za oko 2,5% realno niži od ostvarenog u istom periodu 2008.

¹ Metodologija koju smo koristili prilikom procenjivanja BDP-a zasnovana je na metodologiji Republičkog zavoda za statistiku (RZS). Procenjujemo realni rast bruto dodatih vrednosti (BDV) pojedinačnih sektora privrede po proizvodnom principu, a zatim ih sabiramo i dodajemo poresku komponentu. Modifikacije u odnosu na metodologiju RZS, delom su vezane za indikatore na osnovu kojih procenjujemo sektorski rast i koji, po našem mišljenju, u pojedinim slučajevima pouzdanije prikazuju stvarni rast sektora (npr. „proizvodnja cementa u građevinarstvu“). Takođe, budući da raspoložimo manjim brojem dostupnih indikatora od RZS, u procenu uključujemo i posredne indikatore koji nisu sastavni deo zvanične statističke metodologije, a sprovodimo i dublje analize trendova pojedinačnih sektora i analizu tražnje.

² Prilikom desezoniranja, radi uporedivosti, koristili smo X12 ARIMA metodologiju koja se koristi i za desezoniranje industrijske proizvodnje.

Tabela T2-1. Srbija: bruto domaći proizvod, 2005–2010¹⁾

	Međugodišnji indeksi										Bazni indeks Q1/10 Q1/02	Učešće 2009	
	2005	2006	2007	2008	2009	2009				2010			
						Q1	Q2	Q3	Q4	Q1			Q2 ²⁾
Ukupno	105,6	105,2	106,9	105,4	97,2	95,9	95,8	97,7	98,4	100,6	101,8	137,8	100,0
Porezi minus subvencije	110,2	99,8	109,5	104,2	94,0	92,4	90,9	94,7	98,2	100,3	101,5	148,7	15,8
Bruto dodata vrednost u baznim cenama	105,0	106,4	106,5	105,8	98,0	96,6	96,7	98,3	98,5	100,6	101,8	131,8	84,2
Bruto dodata vrednost bez poljoprivrede	106,8	107,5	108,7	105,4	97,5	96,4	96,3	97,9	98,2	100,8	102,4	140,6	87,8 ³⁾
Poljoprivreda	95,1	99,8	92,2	109,1	102,5	101,4	103,0	102,3	102,1	100,0	97,0	107,9	12,2 ³⁾
Prerađivačka industrija	99,9	105,6	104,8	101,3	85,0	79,3	79,9	86,0	93,1	104,0	106,5	98,5	13,7 ³⁾
Građevinarstvo	102,0	107,7	110,8	101,7	83,7	86,0	83,4	81,6	80,0	88,0	90,0	115,5	3,2 ³⁾
Saobraćaj, skladištenje i telekomunik.	123,4	129,3	120,1	112,9	107,1	104,4	107,5	108,6	108,1	108,6	107,0	317,0	17,9 ³⁾
Trgovina na veliko i malo	122,0	110,3	119,9	107,1	91,6	93,7	91,5	91,4	89,1	93,7	97,4	207,4	12,7 ³⁾
Finansijsko posredovanje	111,9	112,2	115,6	110,2	105,3	106,1	106,2	104,5	103,7	106,3	106,0	181,3	5,1 ³⁾
Ostalo	102,1	100,6	101,5	103,1	101,3	101,2	101,1	101,5	100,4	100,0	101,1	112,5	35,3 ³⁾

Izvor: RZS

1) U stalnim cenama iz 2002. godine.

2) Procena QM-a.

3) Učešće u BDV.

Građevinarstvo i Trgovina još iščekuju oporavak...

...prednjače telekomunikacije i prerađivačka industrija

Solidan rast tražnje

Posmatrano po *proizvodnom principu*, većina oblasti beleži međugodišnji rast proizvodnje (Tabela T2-1). Međugodišnji pad beležimo u Poljoprivredi, Građevinarstvu i Trgovini na veliko i malo. Poljoprivreda je imala međugodišnji pad u Q2 zbog nešto manje proizvodnje pšenice nego prethodne godine, dok su u građevinarstvu i trgovini (i pored međugodišnjeg pada) primetni nešto povoljniji trendovi, budući da se taj pad smanjuje u odnosu na prethodne kvartale. Prvi podaci o prometu u maloprodaji u julu ukazuju da će trgovina već u sledećem kvartalu najverovatnije preći u pozitivnu zonu međugodišnjeg rasta. U delu privrede koji je započeo oporavak od krize prednjači prerađivačka industrija, koja je najviše ubrzala svoj rast u odnosu na Q1 i na taj način najviše doprinela ubrzanju privredne aktivnosti.

Međugodišnji rast domaće i izvozne tražnje prikazan je u Tabeli T2-2. U Q2 uočavamo solidan realni međugodišnji rast ukupne tražnje koji je iznosio oko 5,4%. Posmatrano po komponentama agregatne tražnje, uočava se da je domaća tražnja u Q2 za 2,8%, a izvozna za 16,1% realno viša u odnosu na isti period prethodne godine (Tabela T2-2).

Tabela T2-2. Srbija: rast agregatne tražnje i komponenti, 2005–2010

	2006	2007	2008	2009	2009				2010					
					Međugodišnji indeksi				Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
					Q1	Q2	Q3	Q4						
BDP	105,2	106,9	105,4	97,0	95,9	95,8	97,7	98,4	100,6	101,7				
Ukupna tražnja	109,3	110,3	107,7	91,9	93,0	87,7	89,3	97,4	100,4	105,4				
Domaća tražnja	106,0	106,9	106,3	94,0	96,8	89,1	91,6	98,4	99,0	102,8				
Izvozna tražnja	125,1	125,6	113,3	83,3	78,4	81,8	79,8	93,3	106,9	116,1				

Izvor: QM na osnovu podataka NBS i RZS

Izvozna tražnja prednjači

Struktura rasta agregatne tražnje nam ukazuje da u Q2 rast izvozne tražnje prednjači u odnosu na rast domaće tražnje. Visok rast izvoza je poželjan pokretač budućeg rasta domaće ekonomije. U Q2 smo, međutim, primetili i međugodišnji rast domaće tražnje, prvi put od početka krize (Tabela T2-2).

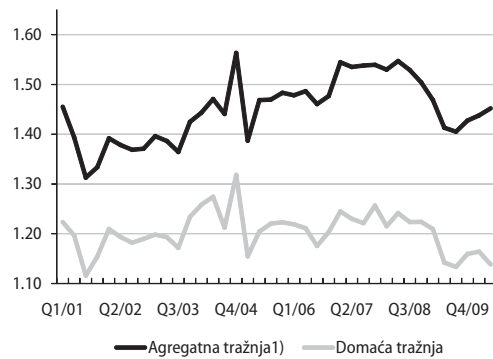
Privredni rast pre krize se najvećim delom zasnivao na rastu domaće tražnje, što se pokazalo neodrživim i povećalo ranjivost domaće privrede. Ohrabrujuće je to što je u Q2, i pored nešto bržeg rasta domaće tražnje od proizvodnje, izvoz porastao daleko više i dao najveći doprinos rastu ukupne tražnje. Pod ovim uslovima nešto brži rast domaće tražnje u narednim kvartalima neće dovesti do poremećaja u tekućem računu platnog bilansa, ali bismo već sad morali sa oprezom pratiti kretanje domaće tražnje usled njenog mogućeg uticaja na inflaciju.

U Grafikonu T2-3 prikazan je odnos tražnje (agregatne i domaće) i proizvodnje. Posmatrajući kretanje agregatne tražnje, uočavamo da je pod uticajem krize godinu dana snažno smanjivala svoje učešće u BDP-u. Ovaj trend je zaustavljen u Q3 2009, nakon čega otpočinje oporavak, kako

2. Privredna aktivnost

Odnos potrošnje i proizvodnje povoljniji nego pre krize

Grafikon T2-3. Srbija: kretanje agregatne i domaće tražnje u odnosu na BDP, 2001-2010

Izvor: QM na osnovu podataka RZS.

1) agregatna tražnja = domaća tražnja + izvoz.

tražnje tako i BDP-a. U Q2 se nastavlja trend rasta agregatne tražnje u odnosu na proizvodnju, što će nesumnjivo podsticati dalji rast BDP-a.

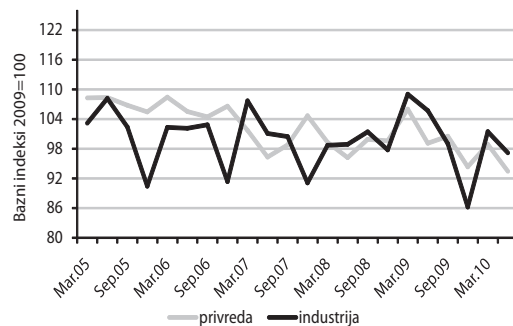
Na Grafikonu T2-3 prikazan je i odnos potrošnje i proizvodnje (domaća tražnja i BDP-a) koji zavređuje posebnu pažnju. Potrošnja je u Q2 bila za 13,8% veća od proizvodnje. Taj podatak ukazuje na relativno povećanje potrošnje u odnosu na njen najniži nivo iz 2009, kada je ovaj procenat iznosio 13,3%, ali i na to da je, i pored ovog povećanja – domaća tražnja u Q2 na još uvek, za domaću ekonomiju, neuobičajeno niskom nivou. Jer, u godinama pre krize – razlika između potrošnje i proizvodnje je najčešće iznosila i preko 20%.

Jedinični troškovi rada u padu

Jedinični troškovi rada³ (JTR), mereni i u dinarima i u evrima, u Q2 se smanjuju, kako u odnosu na prethodni kvartal, tako i u odnosu na isti period prethodne godine (Grafikon T2-4 i Grafikon T2-5). Do pada JTR-a dolazi kada se smanjuje učešće troškova radne snage u odnosu na dodatnu vrednost stvorenu tim radom, što je u osnovi poželjan trend. Razlog smanjivanja JTR u Q2 jeste oporavak proizvodnje, dok je zaposlenost još uvek u padu.⁴ Kada uporedimo vrednosti JTR u Q2 ove sa onima iz istog perioda prethodne godine, uočavamo njihovo smanjenje za preko pet procenata.

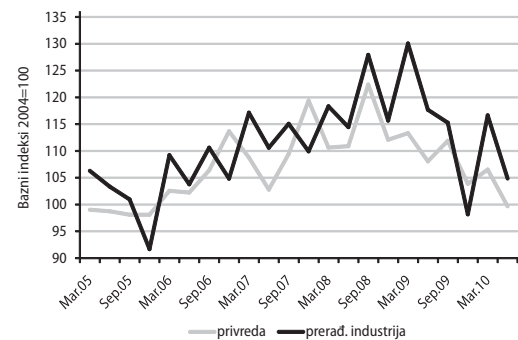
Konkurentnost osetno veća nego pre krize

Grafikon T2-4. Srbija: realni jedinični troškovi rada u privredi i industriji, 2005-2010

Izvor: QM na osnovu podataka RZS i NBS.

Grafikon T2-5. Srbija: realni evro jedinični troškovi rada u privredi i prerađivačkoj industriji, 2005-2010

Izvor: QM na osnovu podataka RZS i NBS.

Jedinični troškovi rada mereni u evrima (evro-JTR), ukazuju na međunarodnu konkurentnost domaće privrede jer definišu najveću domaću troškovnu komponentu (troškove rada) u odnosu na dodatnu vrednost. Evro-JTR izračunavamo za prerađivačku industriju, koja proizvodi daleko najveći deo razmenjivih proizvoda, i za ukupnu privredu⁵.

Na Grafikonu T2-5 prikazano je kretanje evro-JTR za privredu i prerađivačku industriju. U Q2 primećujemo da su evro-JTR osetno smanjeni i da su na nivou koji je sada već znatno niži od onog pre izbivanja krize. U prerađivačkoj industriji kao i u privredi, nivo evro-JTR sličan je onom iz Q2 2005. Podaci o vrednosti evro-JTR i njihovo vraćanje na nivo od pre nekoliko godina ukazuju da je (zahvaljujući depresijaciji dinara i fleksibilnosti tržišta rada) vraćena konkurentnost domaće privrede izgubljena realnom apresijacijom u periodu pre izbivanja krize.⁶

Primetno smanjenje evro-JTR u poslednjih nekoliko kvartala će verovatno biti trajnijeg karakte-

3 Jedinične troškove rada u dinarima računamo za privredu (bez sektora Poljoprivreda i sektora Država) i industriju.

4 Za više detalja v. odeljak 3 „Zaposlenost i zarade“ ovog izdanja QM-a.

5 Bez sektora Država i sektora Poljoprivreda.

6 Za više detalja v. Osvrt 2 „Devizni kurs, zarade i međunarodna konkurentnost“ ovog izdanja QM-a.

ra i može da ukaže da će domaća ekonomija iz krize izaći sa znatnim povećanjem konkurentnosti. Povećana konkurentnost može biti značajan podsticaj povećanju izvoza.

Okvir 1. Privredni rast Srbije u regionalnom kontekstu

Poslednji podaci o privrednom rastu zemalja u okruženju ukazuju na to da je Srbija jedina zemlja (uz Albaniju koja nije ni imala recesiju) koja je u Q1 ostvarila međugodišnji rast BDP-a. Prve procene za Q2 ukazuju na slične trendove. Tim pre bi ocena kretanja privredne aktivnosti u Srbiji morala biti pozitivna. U Tabeli T2-6 prikazane su stope rasta susednih zemalja u 2009. i prva dva kvartala 2010.

Tabela T2-6. Zemlje iz okruženja: rast BDP-a, 2009–2010

	međugodišnji rast (%)			
	2009	Q1	Q2	2010 ¹⁾
Mađarska	-6,3	-0,9	0,1	1,2
Rumunija	-7,1	-3,2	-1,5	-3,0
Bugarska	-5,0	-3,6	-1,5	-1,2
Albanija ²⁾	2,8	2,0	-1,5	1,4
Bosna i Hercegovina	-3,4	-	-	0,4
Crna Gora ³⁾	-7,0	-0,8	-	-0,1
Hrvatska	-5,8	-2,5	-2,5	-1,3
Makedonija ²⁾	-0,7	-0,9	0,5	0,5
Srbija⁴⁾	-3,0	0,6	1,8	1,9

Izvor: Eurostat, statistički zavodi posmatranih zemalja

1) Procena EBRD

2) Podaci za Q2: procena EBRD

3) Podaci za Q1: procena Vlade CG 0%, procena Centralne banke CG -1,5%.

4) Podaci za Q2: procena FREN-a.

Prvi dostupni podaci ukazuju da će u Q2 Mađarska po prvi put od izbijanja krize imati blago pozitivan međugodišnji rast (0,1%), dok će Rumunija, Bugarska i Hrvatska još uvek imati manju privrednu aktivnost u odnosu na Q2 2009.

Interesantan je podatak iz procene EBRD-a za 2010. po kom će Srbija imati najveći rast ekonomske aktivnosti među zemljama iz regiona u 2010.

Industrijska proizvodnja

Industrijska proizvodnja zabeležila je solidan međugodišnji rast

Industrijska proizvodnja je u Q2 zabeležila rast od 6,9% u odnosu na isti period prethodne godine (Tabela T2-7). Mada je visok međugodišnji rast industrijske proizvodnje vrlo ohrabrujući znak, ne treba zaboraviti da se do tog procenta dolazi poređenjem s niskom osnovom iz prethodne godine. Industrijska proizvodnja je u Q2 još uvek na nivou koji je za oko 12% niži u odnosu na Q2 2008, a prerađivačka industrija za 16%.

Tabela T2-7. Srbija: indeksi industrijske proizvodnje, 2005–2009

	Međugodišnji indeksi										Učešće 2009	
	2005	2006	2007	2008	2009	2009				2010		
						Q1	Q2	Q3	Q4	Q1		Q2
Ukupno	100,8	104,7	103,7	101,1	87,9	83,0	82,2	89,4	96,2	102,8	106,9	100,0
Vađenje ruda i kamena	102,1	104,1	99,4	103,6	95,7	92,8	90,1	100,1	99,2	110,3	118,1	6,7
Prerađivačka industrija	99,3	105,3	104,2	100,7	84,2	77,4	78,4	85,3	94,6	104,6	107,1	72,8
Proizvodnja i distribucija el. energije, vode i gasa	106,6	102,2	102,8	101,8	100,6	99,2	98,7	103,9	100,7	95,9	102,7	20,5

Izvor: RZS

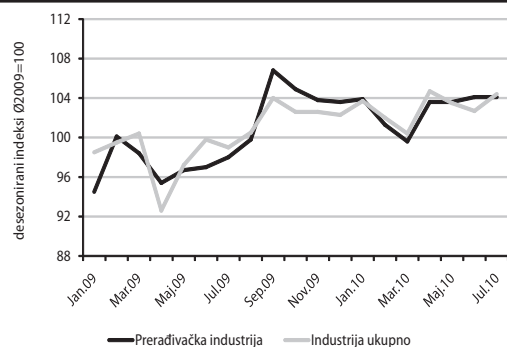
Prerađivačka industrija najviše doprinosi međugodišnjem rastu

Na ukupnu industrijsku proizvodnju je, zbog svog visokog učešća, najviše uticala prerađivačka industrija. Međugodišnji rast prerađivačke industrije u Q2 iznosi 7,1% (Tabela T2-7) – i ona je zaslužna za oko 75% ostvarenog rasta ukupne industrijske proizvodnje. Visok međugodišnji rast od 18,1% u Q2 ostvaruje i vađenje ruda i kamena, dok je proizvodnja i distribucija električne energije, gasa i vode u Q2 na nivou proizvodnje koji je za 2,7% veći u odnosu na isti period prethodne godine.

Desezonirani indeksi u porastu u odnosu na Q1

Na Grafikonu T2-8 prikazani su desezonirani indeksi industrijske proizvodnje ukupne industrije i prerađivačke industrije. Desezonirani podaci ukazuju na to da je nivo proizvodnje u Q2 nešto viši u odnosu na Q1 i da je prethodni negativni trend blagog pada industrijske proizvodnje još od Q3 2009. sada zaustavljen i preokrenut. Desezonirani podaci nam daju još jednu potvrdu da je visok međugodišnji rast industrijske proizvodnje ipak najvećim delom bio posledica poređenja sa niskom bazom iz prethodne godine, a da je stvarni oporavak nakon uzleta u drugoj polovini 2009, ipak relativno spor.

Grafikon T2-8. Srbija: desezonirani indeksi industrijske proizvodnje, 2008-2009

Izvor: RZS

Preliminarni podaci za jul 2010. možda ipak nagoveštavaju nešto brži oporavak industrijske proizvodnje. Međugodišnji rast industrijske proizvodnje u julu je iznosio 5,1%, a prerađivačke industrije 5,9%. Desezonirani indeksi su takođe nešto viši u julu nego u junu (Grafikon T2-8). Mnogo više, međutim, ohrabruje podatak da je ovaj, solidan, rast iz jula ostvaren bez već uobičajeno najvećeg doprinosa proizvodnje osnovnih metala (koja u julu smanjuje proizvodnju usled uticaja egzogenih činilaca). Uzimajući ovo u obzir, zaključujemo da je ostatak industrije u julu značajno ubrzao svoj oporavak.

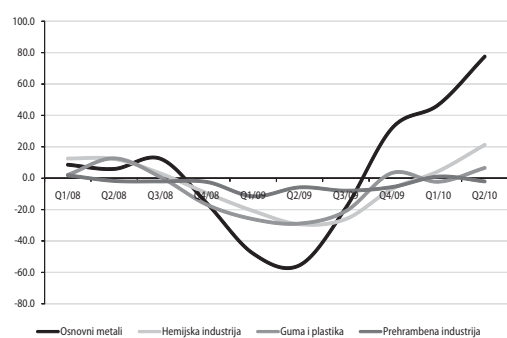
Na Grafikonu T2-9 prikazan je međugodišnji rast pojedinih oblasti sa značajnim učešćem u prerađivačkoj industriji. Uočavamo da je do najvećih promena u odnosu na 2009. došlo u proizvodnji osnovnih metala, da hemijska industrija i proizvodnja gume i plastike polako uspostavlja uzlaznu putanju proizvodnje, a da prehrambena industrija stagnira ne pokazujući znake većih promena u odnosu na prethodnu godinu.

Proizvodnja osnovnih metala najviše doprinosi oporavku proizvodnje...

Proizvodnja osnovnih metala je u Q2 zabeležila međugodišnji rast od čak 77,5%, ali treba imati u vidu da je i pad te proizvodnje u Q2 2009. iznosio čak 55,5%. Razlog za ovako „burnu“ dinamiku jeste prvo gašenje pa ponovno pokretanje proizvodnje u visokim pećima *US-Steel Serbia*. Kada uporedimo nivo proizvodnje osnovnih metala iz Q2 2008. sa onim iz Q2 2010. uočavamo da je nivo proizvodnje u 2010. i pored izuzetno visokog međugodišnjeg rasta još uvek za oko 20% niži nego u periodu pre izbijanja krize. Oscilacije u proizvodnji osnovnih metala će se nastaviti i u narednim mesecima, budući da je u toku remont visoke peći broj dva kompanije *US-Steel Serbia* za koji se očekuje da će trajati do septembra i bitno uticati na smanjenje proizvodnje čitave oblasti počevši od jula.

...dok tek pojedine oblasti popravljaju loš utisak

Grafikon T2-9. Srbija: međugodišnji rast pojedinih oblasti prerađivačke industrije, 2008-2009

Izvor: RZS.

Hemijska industrija je u Q2 ostvarila visok međugodišnji rast od 21%, što je prvenstveno posledica pada rasta u istom periodu prethodne godine sa kojom se poredi (od oko 30%, Grafikon T2-9). Proizvodnja gume i plastike ima solidan međugodišnji rast od oko 7%, te se nadamo da je i ova oblast industrije posle oscilacija iz prethodnih kvartala sada na putu oporavka. Prehrambena industrija, koja ima najveće učešće u industrijskoj proizvodnji, u Q2 je ostvarila međugodišnji pad od 2%. Ovi rezultati nam potvrđuju da iza ostvarenog rasta industrijske proizvodnje u Q2 stoji tek nekoliko pojedinačnih primera, uglavnom izvozno-orijentisanih oblasti, dok dobar deo industrijske proizvodnje još uvek nije započeo značajniji oporavak.

Osetan oporavak jedino u proizvodnji intermedijarnih dobara

Posmatrano po nameni (Tabela T2-10) – uočavamo da je proizvodnja tri namenske grupe proizvoda: energije, intermedijarnih i potrošnih proizvoda, u Q2 ostvarila međugodišnji rast proizvodnje, dok je proizvodnja investicionih proizvoda zabeležila međugodišnji pad. Proizvodnja intermedijarnih dobara je u Q2 veća za 21,4% nego u prethodnoj godini, najviše zahvaljujući visokom rastu proizvodnje osnovnih metala. Kada bismo iz intermedijarnih proizvoda isključili osnovne metale, onda se i proizvodnja intermedijarnih dobara ne bi mnogo razlikovala od ostatka industrije (Tabela T2-10). U tom slučaju se otkrivaju neujednačeni trendovi rasta ostatka proizvodnje intermedijarnih proizvoda. S jedne strane, proizvodnja građevinskog materijala beleži međugodišnji pad, dok s druge utisak popravljaju proizvodnja hemijskih proizvoda i gume i plastike. Proizvodnja energije beleži rast od 5,8%, potrošnih dobara od 3%, dok proizvodnja investicionih dobara beleži međugodišnji pad od 9,5%.

Tabela T2-10. Srbija: proizvodnja industrijskih proizvoda po nameni, 2005–2009

	Međugodišnji indeksi										Učešće ⁵⁾	
	2005	2006	2007	2008	2009	2009				2010		
						Q1	Q2	Q3	Q4	Q1		Q2
Ukupno	100,6	104,7	103,7	101,1	87,9	83,0	82,2	89,4	96,2	102,8	106,9	100,0
Energija ¹⁾	103,9	102,5	101,2	101,5	99,4	98,3	96,5	102,0	100,5	97,2	105,8	30,1
Investiciona dobra ²⁾	74,2	90,0	105,4	105,5	77,9	71,4	77,6	76,4	87,6	103,4	90,5	5,3
Intermedijalna dobra ³⁾	104,9	106,7	104,9	100,0	77,8	65,1	66,0	81,4	103,2	114,1	121,4	26,9
Intermedijalna dobra bez osnovnih metala	101,5	101,3	107,3	98,8	80,1	69,6	73,4	81,5	93,3	104,1	104,2	20,6
Potrošna dobra ⁴⁾	101,6	112,0	107,1	97,9	86,9	85,0	84,7	88,5	87,5	102,2	103,0	36,6
Potrošna dobra bez prehr. industrije	96,3	128,3	109,2	96,3	78,1	79,5	69,5	82,9	76,5	104,5	112,7	12,6

Izvor: RZS

1) Vađenje uglja, sirove nafte i gasa, elektro i vodoprivreda.

2) Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina (oblasti 281,282 i 283 Klasifikacije delatnosti), proizvodnja mašina i uređaja (osim električnih), proizvodnja kancelarijskih i računarskih mašina, radio TV i komunikacione opreme, preciznih i optičkih instrumenata, proizvodnja motornih vozila i prikolica i proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava.

3) Rude metala, nemetala, kamen. Tekstilna prediva i tkanine, proizvodi od drveta i plute (sem nameštaja), celuloza, papir i prerađevine od papira, proizvodi od gume i plastike, proizvodi hemijske industrije (osim farmaceutske i proizvoda kućne hemije), petrohemija, građevinski materijal, osnovni metali, podsektor proizvodnje metalnih proizvoda, osim mašina (oblasti 284, 285, 286 i 287 Klasifikacije delatnosti), električne mašine i aparati i podsektor reciklaže.

4) Proizvodi prehrambene industrije, duvanski proizvodi, odevni predmeti, proizvodi od kože, obuća, proizvodi izdavačke delatnosti, proizvodi farmaceutske industrije i kućna hemija, nameštaj i ostali raznovrsni proizvodi.

5) Učešće u ukupnoj industrijskoj proizvodnji.

Građevinarstvo

Građevinska aktivnost beleži pad od oko 10%

Građevinska aktivnost je u Q2 za oko 10% niža nego u istom periodu prethodne godine. Među više indikatora koji opisuju kretanja u građevinarstvu, kao najpouzdaniji posmatrali smo *indeks proizvodnje cementa*⁷ (Tabela T2-11). Proizvodnja cementa je u Q2 – za oko 4% niža od proizvodnje iz istog perioda prethodne godine.

Od ostalih indikatora građevinarstva koje objavljuje RZS, za analizu izdvajamo *vrednost izvedenih građevinskih radova* u Q2 koja ukazuje na pad građevinske aktivnosti od 14,1%, najviše u zgradarstvu. I ovaj podatak nam sugeriše da je – koju god metodologiju da koristimo – građevinarstvo nesumnjivo sektor privrede najviše pogođen ekonomskom krizom.

Tabela T2-11. Srbija: proizvodnja cementa, 2001–2010

	Međugodišnji indeksi				ukupno
	I kvartal	II kvartal	III kvartal	IV kvartal	
2001	89,5	103,5	126,9	148,1	114,2
2002	83,6	107,9	115,6	81,6	99,1
2003	51,1	94,4	92,7	94,4	86,6
2004	118,8	107,4	98,5	120,1	108,0
2005	66,1	105,0	105,8	107,4	101,6
2006	136,0	102,7	112,2	120,2	112,7
2007	193,8	108,9	93,1	85,0	104,4
2008	100,1	103,7	108,1	110,1	105,9
2009	34,1	81,4	86,0	75,3	74,4
2010	160,7	96,1

Izvor: RZS.

Prognoze o građevinskoj aktivnosti u narednom periodu su ipak nešto povoljnije. U Q2 je vrednost ugovorenih građevinskih radova veća za čak 86% nego u istom periodu prethodne godine, a nešto je povećana i proizvodnja cementa u julu. Treba ipak voditi računa da je ugovaranje građevinskih radova gotovo stalo u drugom kvartalu 2009, tako da još uvek moramo biti oprezni kada govorimo o mogućem skorom oporavku građevinske aktivnosti.

Eventualnom oporavku građevinarstva do kraja 2010. može da doprinese veće

angažovanje države na investicionim radovima. Već duže vreme se najavljuje ubrzanje radova na velikim infrastrukturnim projektima, poput izgradnje Koridora 10, kao i angažovanje države u povećanju stanogradnje.

⁷ Ispravan indikator bila bi potrošnja cementa, ali nije dostupan na kvartalnom nivou. Istraživanja su pokazala da proizvodnja cementa relativno pouzdano aproksimira potrošnju.

Prognoze ipak nešto povoljnije

3. Zaposlenost i zarade

Zaposlenost u Q2 je na istorijskom minimumu, dok nezaposlenost dostiže svoj maksimum od izbijanja ekonomske krize. Stopa zaposlenosti u aprilu 2010. iznosi 47,2%, a stopa nezaposlenosti 20,1%. Stopa zaposlenosti muškaraca opada brže nego stopa zaposlenosti žena, a najveći pad zaposlenosti u ARS od 12,8% opažamo kod najmlađih radno sposobnih. Smanjenju broja formalno zaposlenih doprinose i pad zaposlenih kod pravnih lica kao i pad registrovanih preduzetnika, a najveći pad zaposlenosti od oko 15.000 lica ostvaren je u prerađivačkoj industriji. Osim smanjenja zaposlenosti za 2.000 lica u administraciji, broj zaposlenih u javnom sektoru ostaje gotovo nepromenjen. Pad zaposlenosti u Srbiji u odnosu na pad proizvodnje koji se odigrao za vreme krize drastično je veći nego u zemljama Centralnoistočne Evrope, što pripisujemo činjenici da je kriza dodatno ubrzala proces zavšetka tranzicije i restrukturiranja preduzeća. Prosečna realna zarada beleži međugodišnji rast od 3,2%, usled realnog rasta zarada u privredi od 6,6%. Prosečna realna zarada u administraciji porasla je međugodišnje usled smanjivanja broja zaposlenih sa nižim zaradama. Prosečna realna zarada u javnim državnim preduzećima porasla je međugodišnje za 2,1%.

Zaposlenost

Zaposlenost je na istorijskom minimumu, dok nezaposlenost dostiže svoj maksimum

Zaposlenost u Srbiji nastavlja da opada u periodu između Q4 2009. i Q2 2010. godine, čime dostiže istorijski minimum. Istovremeno, nezaposlenost u Q2 2010. je na maksimalnom nivou od kada pratimo seriju¹.

Tabela T3-1. Srbija: zaposlenost i nezaposlenost po Anketi o radnoj snazi¹⁾, 2008-2010

		Ukupan broj zaposlenih 15-64 god. ²⁾	Broj zaposlenih poljoprivrednika i pomažućih članova u poljoprivredi 15-64 ³⁾ god.	Stopa zaposlenosti 15-64 god.			Ukupan broj nezaposlenih 15-64 god.			Stopa nezaposlenosti 15-64 god.		
				Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene			
		1	2	3			4			5		
2008	April	2.652.429	..	54,0	62,3	46,0	432.730	14,0	12,4	16,1		
	Oktoibar	2.646.215	443.243	53,3	62,2	44,7	457.204	14,7	12,7	17,3		
2009	April	2.486.734	437.957	50,8	58,7	43,3	486.858	16,4	15,0	18,1		
	Oktoibar	2.450.643	411.303	50,0	57,4	42,7	516.990	17,4	16,1	19,1		
2010	April	2.278.504	326.623	47,2	54,3	40,3	572.501	20,1	19,4	21,0		

Izvor: Anketa o radnoj snazi (ARS), RZS.

Napomene:

Predviđanje FREN-a na osnovu preliminarnih podataka.

1) Anketa o radnoj snazi se od 2008. sprovodi dva puta godišnje - u oktobru i u aprilu.

2) Lica između 15 i 64 godina se smatraju licima radnog uzrasta.

3) Do oktobra 2008. godini u ARS nije postojala klasifikacija 15-64 za broj zaposlenih u poljoprivredi i pomažućih članova domaćinstva, već samo 15+.

Stopa zaposlenosti opala je za 2,8 procentnih poena i iznosi 47,2%

Stopa zaposlenosti opala je za 2,8 procentnih poena i iznosi 47,2% u aprilu 2010, pokazuju podaci iz Ankete o radnoj snazi (ARS). Između oktobra 2009. i aprila 2010. ukupan broj zaposlenih smanjen je za 172.000²⁾, odnosno za 7,6%. Od perioda pre početka ekonomske krize (april 2008.) do aprila 2010. godine, ukupan broj zaposlenih smanjen je za oko 374.000 lica (Tabela T3-1).

Nezaposlenost lica radnog uzrasta dostiže stopu od 20,1% u aprilu 2010.

Nezaposlenost lica radnog uzrasta (15-64) rastom od 2,7 procentnih poena u odnosu na oktobar 2009. dostiže stopu od 20,1% u aprilu 2010, ukazuju podaci ARS (Tabela T3-1). Kumulativni porast nezaposlenosti od početka krize do aprila 2010. godine iznosi oko 140.000 lica, čime ukupan broj nezaposlenih dostiže 572.000.

Pored visoke nezaposlenosti, 318.000 neaktivnih izjašnjava se kao da žele i mogu da rade

Veliki broj lica koja su prestala da rade prešla su u kategoriju neaktivnih³⁾, i to je razlog zašto ukupan broj nezaposlenih nije porastao srazmerno padu broja zaposlenih. Naime, 318.000 ne-

1 Od 1994. godine.

2 Republički zavod za statistiku je u poslednjoj Anketi o radnoj snazi, na osnovu preporuka eksperata Međunarodne organizacije rada, koristio najnovije demografske projekcije (za april 2010. godine), zbog čega može doći do blagih razlika u apsolutnim brojevima u odnosu na ARS iz oktobra 2009. godine.

3 Po ARS, neaktivna su sva ona lica koja u prethodne četiri sedmice nisu preduzimala nikakve konkretne korake u cilju nalaženja posla.

aktivnih lica se u Anketi o radnoj snazi za april 2010. godine izjasnilo kao da žele i mogu da rade (tzv. obeshrabreni). U odnosu na period pre krize (april 2008), njihov broj se povećao za oko 30.000 lica.

Stopa zaposlenosti muškaraca opada brže nego stopa zaposlenosti žena

Podaci iz ARS pokazuju i da se stopa zaposlenosti žena u periodu između oktobra 2009. i aprila 2010. godine smanjila za 2,4 procentna poena (za 81.000 lica), dok je kod muškaraca stopa zaposlenosti pala za 3,1 procentnih poena (za 91.000 lica). Ukoliko u narednom periodu dođe do smanjenja zaposlenosti u javnom sektoru, gde je mnogo veća zastupljenost žena od muškaraca, može se očekivati povećanje razlike između stopa zaposlenosti muškaraca i žena. Naime, do sada je kriza imala najveći uticaj na zaposlenost u delatnostima u kojima najveći broj zaposlenih čine muškarci (npr. građevinski sektor i prerađivačka industrija).

Najveći pad zaposlenosti po ARS od 12,8% opažamo kod najmlađih pripadnika radne snage

Po ARS, između oktobra 2009. i aprila 2010. najveći pad zaposlenosti od 12,8% opažamo kod najmlađih generacija radnog uzrasta (starosna grupa 15-24), a potom i kod starosne grupe 25-34 (8,9%). Time su njihove stope nezaposlenosti respektivno porasle za 4 i 4,8 procentnih poena. Ukoliko posmatramo po nivou obrazovanja, najveći pad zaposlenosti od 37% beleži se kod lica bez škole, što je uticalo na porast njihove stope nezaposlenosti za 1,7 procentnih poena.

Dolazi do povećanja ranjivih oblika zaposlenosti u odnosu na zaposlenost za platu

U periodu između oktobra 2009. i aprila 2010. godine, broj zaposlenih za platu smanjen je za 11,7% (oko 185.000 lica), dok je broj samozaposlenih porastao za 9,5%, odnosno 52.000 lica, što, uzimajući u obzir da se ovaj porast nije odigrao kod formalno registrovanih preduzetnika (kolona 3 Tabele T3-2), ukazuje na povećanje ranjivih oblika zaposlenosti.

Tabela T3-2. Srbija: broj registrovanih zaposlenih i nezaposlenih¹⁾, 2004-2010

		Ukupno zaposleni	Zaposleni kod pravnih lica	Zaposleni kod fizičkih lica			Ukupan broj zaposlenih radnika	Broj nezaposlenih (NSZ)
				Ukupno	Privatni preduzetnici	Zaposleni kod njih		
		1 (=2+3)	2	3 (=4+5)	4	5	6 (=2+5)	7
u hiljadama								
2004	Mart	2.065	1.601	464	208	255	1.856	..
	Septembar	2.037	1.560	477	210	267	1.827	843
2005	Mart	2.070	1.557	513	228	285	1.842	884
	Septembar	2.067	1.536	531	230	300	1.836	898
2006	Mart	2.032	1.496	536	228	308	1.804	920
	Septembar	2.019	1.447	572	242	330	1.777	915
2007	Mart	2.004	1.438	566	239	327	1.765	913
	Septembar	2.001	1.428	573	245	328	1.756	808
2008	Mart	2.006	1.432	574	245	329	1.761	795
	Septembar	1.993	1.425	568	245	323	1.748	726
2009	Mart	1.911	1.411	500	210	290	1.701	758
	Septembar	1.868	1.383	485	211	274	1.657	737
2010	Mart	1.817	1.362	455	199	257	1.618	778
	Jul	737

Izvor: RZS - Polugodišnji izveštaj o zaposlenima i zaradama zaposlenih RAD-1/P; Anketa za dopunu polugodišnjeg izveštaja RAD-1; Polugodišnji izveštaj o privatnim preduzetnicima i zaposlenima kod njih RAD-15; Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ).

Napomene:

1) Kada se govori o registrovanom broju zaposlenih, misli se na formalnu ekonomiju tj. na zaposlena lica koja imaju formalno-pravni ugovor o zaposlenju i na čije se prihode plaćaju porezi i doprinosi.

2) Kada se govori o registrovanom broju nezaposlenih, misli se na lica koja se prijavljuju na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ). NSZ je u septembru 2004. prešla sa praćenja broja lica koja traže posao na praćenje broja nezaposlenih lica, usled čega nemamo seriju za period pre septembra 2004. (kolona 7).

Smanjenje broja formalno zaposlenih od oko 51.000 lica, čemu doprinose kako pad zaposlenih kod pravnih lica, tako i pad registrovanih preduzetnika

Kretanja na tržištu rada koja prikazuje Anketa o radnoj snazi, potvrđuju i administrativni podaci (anketa RAD). U Tabeli T3-2 uočljivo je značajno smanjenje broja formalno zaposlenih od 2,8%, odnosno za 51.000 lica između septembra 2009. i marta 2010. godine. U tom periodu zabeležen je pad zaposlenih kod pravnih lica za 1,5%, odnosno za oko 21.000 lica. Istovremeno je došlo i do pada broja preduzetnika i zaposlenih kod njih od 6,5% (oko 30.000 lica). Broj preduzetnika je opao za 6,3%, tj. za oko 12.000, dok je broj zaposlenih kod njih opao za 6,7%, tj. oko 17.000.

Broj zaposlenih u 100 odabranih velikih preduzeća je od početka ekonomske krize opao za oko 18.000

Najveći pad zaposlenosti od oko 15.000 lica u prerađivačkoj industriji.

Pozitivna kretanja administrativno definisane nezaposlenosti od maja 2010. godine nužno ne odražavaju trendove u ekonomski definisanoj nezaposlenosti

Osim smanjenja zaposlenosti za 2.000 lica u administraciji, broj zaposlenih u javnom sektoru ostaje gotovo nepromenjen

Zaposlenost registrovana u 100 odabranih velikih preduzeća u Srbiji je u periodu od početka ekonomske krize (između decembra 2008. i jula 2010) ukupno opala za oko 18.000 radnih mesta, odnosno za oko 7,5% u odnosu na ukupan uzorak, što dodatno potvrđuje trend značajnog opadanja formalne zaposlenosti.

I dalje se najveći pad zaposlenosti od oko 15.000 lica (4,7% u okviru sektora) beleži u sektoru Prerađivačka industrija, a potom u sektoru Građevinarstvo za oko 6.000 lica (7,9% u okviru sektora). U istom periodu zabeležen je pad zaposlenosti od oko 2.000 lica u sektorima Poljoprivreda (-4,2% u okviru sektora), Druge komunalne, društvene i lične usluge (-4,6% u okviru sektora) i Državna uprava i socijalno osiguranje (-2,6% u okviru sektora). Rast zaposlenosti od oko 4.000 lica (4,3% u okviru sektora) jedino se beleži u sektoru Poslovi sa nekretninama i iznajmljivanjem⁴.

Pozitivna kretanja administrativno definisane nezaposlenosti koju posmatramo između marta i jula 2010. godine ne moraju nužno da odražavaju trendove u ekonomski definisanoj nezaposlenosti (kolona 7, Tabela T3-2). Nezaposlenost registrovana kod NZS može da se smanjuje u vreme intenzivnijeg ažuriranja evidencije ('čišćenja' spiskova), intenzivnijeg angažovanja nezaposlenih u aktivnim programima i sl. Takođe, s obzirom na činjenicu da je registracija nezaposlenosti potrebna za ostavarivanje prava na različite vrste socijalne pomoći, mnogi se prijavljuju samo u periodu kada im je potrebna potvrda o nezaposlenosti. Na primer, za vreme akcije SOS prodavnica, broj nezaposlenih lica na evidenciji NSZ se povećao za oko 30.000.

Osim smanjenja broja zaposlenih za 2.000 lica u javnoj administraciji, broj zaposlenih u javnom sektoru ostaje gotovo nepromenjen između septembra 2009. i marta 2010. godine (Tabela T3-3).

Tabela T3-3. Srbija: zaposleni u javnom sektoru, 2004-2010

		Zaposleni kod pravnih lica							
		Javni sektor						Javni sektor ukupno	Ostalo (privreda) ¹⁾
		Iz budžeta			Javna preduzeća				
		Administracija svi nivoi	Obrazovanje i kultura	Zdravstveni i soc. rad	Javna državna	Javna lokalna			
1	2	3	4	5	6	7			
		u hiljadama							
2004	Mart	63	117	147	125	57	509	1.092	
	Septembar	63	116	148	124	57	508	1.052	
2005	Mart	63	119	148	122	61	513	1.044	
	Septembar	61	117	147	112	61	498	1.038	
2006	Mart	60	118	141	105	61	485	1.011	
	Septembar	58	117	138	102	60	475	972	
2007	Mart	58	121	138	100	59	476	962	
	Septembar	59	120	139	100	58	476	952	
2008	Mart	60	124	140	99	58	481	951	
	Septembar	61	122	141	100	58	482	943	
2009	Mart	64	125	142	89	57	478	933	
	Septembar	64	123	142	88	57	473	910	
2010	Mart	62	124	142	87	56	472	890	

Izvor: RZS.

Napomena: Zaposleni u Ministarstvu odbrane Srbije kao i zaposleni u MUP Srbije, iako se finansiraju iz budžeta, ne ulaze u ukupan bilans zaposlenih u Tabeli. Njihov broj se procenjuje na oko 80.000, i oni doprinose još oko 4% ukupnoj zaposlenosti u Srbiji. Iz bezbednosnih razloga, RZS ne objavljuje tačan broj zaposlenih u ovim državnim institucijama niti njihove prosečne plate.

Fusnote:

1) Privatna, društvena i mešovita preduzeća (bez preduzetnika). Broj dobijamo kada od ukupnog broja zaposlenih kod pravnih lica iz Tabele T3-2 oduzmemo broj zaposlenih u javnim preduzećima i onih koji se finansiraju iz budžeta.

4 Sezonske oscilacije broja zaposlenih u sektoru Obrazovanje i dalje nismo u mogućnosti da objasnimo.

Okvir 1. Pad zaposlenosti u zemljama CIE u periodu ekonomske krize

Tabela T3-4. Pad zaposlenosti u CIE u periodu ekonomske krize

Zemlja	Kumulativan pad BDP-a ¹⁾	Ukupan pad zaposlenosti ²⁾	Elasticitet zaposlenosti ³⁾
Bugarska	7,0	6,1	0,9
Češka	4,9	3,0	0,6
Hrvatska	9,7	2,0	0,2
Mađarska	7,9	2,9	0,4
Poljska	-4,8	-0,3	0,1
Rumunija	9,7	1,2	0,1
Slovenija	7,0	1,2	0,2
Slovačka	7,6	5,4	0,7
Srbija	4,7	12,5	2,6

Izvor: ARS, Eurostat.

Fusnote:

1) Kako je period trajanja recesije različit za svaku zemlju, prikazani indeksi predstavljaju kumulativan pad BDP-a za tu zemlju od početka krize do trenutka izlaska iz recesije.

2) Ukupan pad zaposlenosti se odnosi na period između Q1 2008. i Q1 2010.

3) Elasticitet zaposlenosti predstavlja kretanje zaposlenosti u odnosu na BDP, i tumači se kao procentualna promena zaposlenosti za svaki procenat promene u BDP-u.

Pad zaposlenosti u Srbiji u periodu recesije drastično veći nego u zemljama Centralnoistočne Evrope

Tabela T3-4 koja predstavlja kretanje zaposlenosti u odnosu na BDP u periodu ekonomske krize u odabranim zemljama Centralne i Istočne Evrope ukazuje da je u Srbiji pad BDP-a imao daleko veći uticaj na opadanje zaposlenosti nego u drugim zemljama. Naime, dok je BDP za vreme krize ukupno opao za 4,7%, zaposlenost je ukupno opala za 12,5%, što daje elasticitet zaposlenosti od 2,6. U svim ostalim zemljama u Tabeli T3-4, elasticitet zaposlenosti nije prešao 1. U Hrvatskoj je, na primer, uprkos mnogo dubljoj recesiji nego u Srbiji, došlo do blagog pada zaposlenosti (elasticitet je iznosio 0,2). Ovako negativan efekat krize na tržište rada u Srbiji ukazuje na zaključak da je kriza ubrzala i nedovršeni proces tranzicije i restrukturiranja društvenih preduzeća, čiji su efekti po tržište rada čak i drastičniji od efekata same ekonomske krize.

Prosečna realna zarada beleži međugodišnji rast od 3,2%, usled realnog rasta zarada u privredi od 6,6%

Zarade

Prosečna realna zarada nastavlja da raste i u Q2 2010. godine i beleži međugodišnji rast od 3,2%. U julu 2010. rast realnih zarada usporava i iznosi 1,6% međugodišnje (Tabela T3-5). Realan rast prosečne zarade u Q2 2010. pre svega je posledica rasta realnih zarada u privredi od 6,6% (Tabela T3-5).

Prosečna nominalna zarada međugodišnje raste za 7,3%

Prosečna nominalna zarada međugodišnje raste za 7,3% u Q2 2010. godine. Prosečna neto zarada u evrima iznosila je 335 evra i u odnosu na prethodni kvartal beležimo njen pad od 3,3% (Tabela T3-5).

Prosečna realna zarada u administraciji porasla je međugodišnje usled smanjivanja broja zaposlenih sa nižim zaradama

Prosečna realna zarada u javnom sektoru porasla je međugodišnje za 1% u administraciji, dok je u sektorima Obrazovanje i kultura kao i Zdravstvo i socijalni rad došlo do pada realne prosečne zarade od 3,3% i 4,9% respektivno (Tabela T3-6). Uzimajući u obzir politiku zamrzavanja zarada u javnom sektoru, porast prosečne zarade u administraciji možemo pripisati smanjenju broja onih zaposlenih koji su ostvarivali niže zarade.

Prosečna realna zarada u javnim državnim preduzećima porasla je međugodišnje za 2,1%

Prosečna realna zarada u javnim državnim preduzećima porasla je međugodišnje za 2,1% u Q2, iako gotovo da nije došlo do smanjenja broja zaposlenih i uprkos politici zamrzavanja zarada. Prosečna realna zarada u javnim lokalnim preduzećima u istom periodu opala je za 1,7% (Tabela T3-6).

Tabela T3-5. Srbija: prosečne mesečne zarade i međugodišnji indeksi, 2008-2010

	Prosečna mesečna zarada (RZS) ¹⁾				Međugodišnji indeksi prosečne mesečne bruto zarade (RZS) ²⁾	
	Ukupni troškovi rada ³⁾ , u din.	Neto, u din.	Ukupni troškovi rada, u evrima	Neto, u evrima	Nominalni	Realni
	1	2	3	4	5	6
2008	47.882	29.174	586	357	117,8	104,8
2009	52.090	31.758	554	337	108,8	100,6
2008						
Q1	43.957	26.814	532	324	119,3	106,0
Q2	47.351	28.846	584	356	119,4	104,2
Q3	48.322	29.435	627	382	117,9	105,2
Q4	51.898	31.599	602	366	115,1	104,0
Decembar	56.399	34.348	637	388	112,0	103,1
2009						
Q1	49.444	30.120	525	320	112,5	102,2
Q2	52.164	31.808	552	337	110,2	101,3
Q3	52.065	31.737	558	340	107,7	99,8
Q4	54.689	33.366	579	353	105,4	99,5
Decembar	60.265	36.789	628	383	106,9	100,2
2010						
Q1	52.261	31.924	530	324	105,7	101,1
Q2	55.989	34.192	548	335	107,3	103,2
Jul	57.057	34.591	537	326	106,8	101,6

Izvor: RZS.

Napomene:

1) Podaci o prosečnoj zaradi od 2008. godine uključuju i plate zaposlenih kod preduzetnika.

2) Međugodišnji indeksi prosečne mesečne bruto zarade za 2008. godinu su obračunati iz prosečnih zarada za 2007. i 2008. na osnovu starog uzorka koji ne uključuje zaposlene kod preduzetnika. Međutim, ovi indeksi jesu uporedivi sa indeksima za 2009. godinu, s obzirom na činjenicu da je pri proširenju uzorka dinamika rasta zarada zadržana, a samo su njihove nominalne vrednosti umanjene za oko 12%.

3) Ukupni troškovi rada predstavljaju ukupno opterećenje poslodavca po radniku, uključujući sve poreze i doprinose, i iznose oko 164,5% neto zarade. Indeksi rasta bruto zarada i ukupnih troškova rada su jednaki jer su ukupni troškovi rada veći od bruto zarade za fiksnih 17,9%.

Tabela T3-6. Srbija: bruto zarade u javnom sektoru, 2004-2010, međugodišnji realni indeksi

	Iz budžeta			Javna preduzeća		Ostalo (privreda)	Prosek Srbije
	Administracija svi nivoi	Obrazovanje i kultura	Zdravstveni i soc. rad	Javna državna	Javna lokalna		
	1	2	3	4	5	6	7
2004	107,4	107,7	110,9	107,9	113,4	113,7	111,4
2005	105,9	106,0	100,8	100,5	103,0	106,9	107,1
2006	109,1	107,2	109,4	110,8	102,9	113,7	111,3
2007	111,1	114,7	123,8	116,7	105,0	114,1	114,6
2008	100,7	105,7	101,3	101,2	95,9	105,7	105,5
2009	95,1	96,3	97,0	97,9	97,8	104,1	101,1
2007							
Q1	111,5	112,6	125,4	129,8	113,8	117,3	118,5
Q2	118,6	119,2	131,5	118,9	104,5	117,4	118,6
Q3	114,1	116,7	127,5	112,5	104,1	112,5	114,1
Q4	100,1	110,3	111,0	105,8	97,4	109,0	108,2
2008							
Q1	99,2	109,5	105,6	94,3	98,5	107,3	105,2
Q2	99,6	104,8	99,4	103,0	89,0	104,2	103,1
Q3	100,8	104,7	101,1	103,6	91,7	106,3	105,0
Q4	103,3	103,7	99,2	103,9	104,4	105,1	104,1
2009							
Q1	99,8	97,9	99,4	98,4	100,8	105,1	102,5
Q2	94,0	97,4	98,1	99,0	99,3	104,8	102,0
Q3	93,6	96,2	96,9	98,1	95,4	102,9	100,1
Q4	93,0	93,6	93,5	96,0	95,9	104,0	99,9
2010							
Q1	95,8	96,1	96,1	102,2	98,0	103,5	101,1
Q2	101,0	96,7	95,1	102,1	98,3	106,6	103,2

Izvor: RZS.

Napomene:

1) Kolona 6 uključuje privatna, društvena i mešovita preduzeća (bez preduzetnika).

2) U koloni 6 je predstavljena ocenjena veličina koja se dobija kada se od ukupne mase zarada u Srbiji oduzme masa zarada u javnom sektoru, a zatim se ta razlika podeli sa brojem zaposlenih u privredi (kolona 7, Tabela T3-3).

3) Međugodišnji realni indeksi u kolonama 6 i 7 za 2008. i 2009. su izračunati na osnovu proširenog uzorka za obračun prosečne zarade, koji uključuje i zaposlene kod preduzetnika.

4. Platni bilans i spoljna trgovina

Tekući deficit, nakon perioda uzastopnog kvartalnog rasta, u Q2 2010. iznosi 542 miliona evra i za 3,6 procentnih poena BDP-a niži je u odnosu na prethodni kvartal (pad sa 10,4% na 6,8% BDP-a). Ovo je, pre svega posledica relativno niskog robnog deficita (1,1 milijardu evra, tj. 13,9% BDP-a) usled značajnog oporavka inostrane tražnje u drugom tromesečju. Tako se i u Q2 nastavlja brži oporavak izvoza od uvoza (međugodišnji rast od 21,6% prema 11,3%), a deficit robne razmene beleži pad od 2,6% međugodišnje. Iako je u julu desezonirana vrednost izvoza nešto niža od ostvarenog izvoza jedan mesec ranije, desezonirani izvoz je tokom Q2 dostigao nivo od pre ekonomske krize. Takođe, desezonirani izvoz je 8,2% iznad Q1 2010. godine, odnosno 36,9% anualizovano, a desezonirani izvoz bez gvožđa i čelika i obojenih metala je 6,9% iznad Q1, tj. 30,8% anualizovano, što potvrđuje činjenicu da i tokom Q2 izvoz beleži značajan rast i da je glavni pokretač domaćeg privrednog oporavka. Uvoz raste u odnosu na Q2 2009, po prvi put nakon šest uzastopnih kvartala međugodišnjeg pada, čemu je pored egzogenih činilaca doprineo oporavak domaće proizvodnje.

Deficit tekućeg računa u Q2 iznosi 542 miliona evra, odnosno 6,8% BDP-a i za 3,6 procentnih poena je niži u odnosu na Q1

Deficit tekućeg računa iznosi 542 miliona evra u Q2 2010. godine, odnosno 6,8% BDP-a. Ova kva vrednost dovodi do okretanja trenda, tj. nakon uzastopnih rastućih kvartalnih vrednosti od drugog kvartala prošle godine (3,1% BDP-a u Q2 2009, 3,4% BDP-a u Q3 2009, 5,7% BDP-a u Q4 2009 i 10,4% u Q1 2010. godine¹, Tabela T4-1) – u Q2 2010. dolazi do pada tekućeg deficita za 3,6 procentnih poena u odnosu na prethodni kvartal. Iako je tekući deficit iznad vrednosti iz Q2, Q3 i Q4 prošle godine (Tabela T4-1), ostvarena vrednost je niža u poređenju sa Q1 ove i prethodne godine, a i dalje je značajno ispod deficita uobičajenih za period pre krize. Vrednost deficita u Q2 2010. od 542 miliona evra formirana je niskim robnim deficitom (1,1 milijardu evra), zanemarljivo malim suficitom na računu usluga (6 miliona evra), deficitom na računu dohotka (192 miliona evra) i prilivom tekućih transfera od 755 miliona evra.

Relativno nizak nivo robnog deficita ostvaren u Q2 (1,1 milijarde evra, tj. 13,9% BDP-a) usled oporavka inostrane tražnje i poboljšanih odnosa razmene

Tokom Q2 2010. ostvarena je vrednost robnog deficita od 1,1 milijarde evra (13,9% BDP-a). Oporavak inostrane tražnje brži od oporavka domaće doveo je do bržeg rasta izvoza od uvoza, tj. do rasta neto izvoza, što je zajedno sa poboljšanim odnosima razmene² uslovlilo relativno nizak nivo robnog deficita ostvarenog u Q2³. Tako je robni deficit i apsolutno i relativno (iskazan u procentima BDP-u) ispod ostvarene vrednosti iz prethodnog kvartala, kada je iznosio 1,2 milijarde evra, tj. 16,2% BDP-a (Tabela T4-1). Takođe, može se uočiti da je robni deficit već godinu dana značajno poboljšani imajući u vidu ostvarene prošlogodišnje vrednosti (20,4% BDP-a u Q1, 14,5% BDP-a u Q2, 13,4% BDP-a u Q3 i 15,7% BDP-a u Q4), tj. da već duže vreme beleži nivo znatno ispod vrednosti pre krize. To se duguje činjenici da je učešće izvoza u BDP-u povećano, dok je učešće uvoza u BDP-u smanjeno u odnosu na ove vrednosti pre ekonomske krize. Tako je u 2008. godini izvoz činio 21,6% a uvoz 43,7% BDP-a, dok u Q2 2010. izvoz i uvoz čine 23,4% i 37,3% BDP-a, respektivno (Tabela T4-1).

¹ Treba očekivati izvesne izmene u vrednosti tekućeg i spoljnotrgovinskog deficita za Q3 i Q4 2009. godine zbog revidiranja podataka NBS, usled izmenjene metodologije spoljne trgovine RZS-a.

² Brži rast izvoznih u odnosu na uvozne cene izražene u istoj valuti, v. Izveštaj o inflaciji NBS, avgust 2010.

³ I pored promenjene metodologije spoljne trgovine RZS-a, odnosno većeg obuhvata pre svega kod uvoza, za detalje v. „Platni bilans i spoljna trgovina“, prethodnog broja QM-a.

Tabela T4-1. Srbija: platni bilans

	2008	2009	2009				2010	
			Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
TEKUĆI RAČUN	-6.089	-1.974	-978	-245	-278	-472	-760	-542
Roba	-7.549	-5.009	-1.464	-1.141	-1.092	-1.312	-1.186	-1.111
Izvoz robe, f.o.b. ¹⁾	7.416	5.980	1.291	1.538	1.550	1.602	1.472	1.871
Uvoz robe, f.o.b	-14.964	-10.989	-2.755	-2.680	-2.642	-2.913	-2.658	-2.982
Usluge	-173	20	-39	20	-2	40	-19	6
Prihodi	2.741	2.500	568	599	669	664	537	635
Rashodi	-2.914	-2.480	-607	-578	-671	-624	-555	-629
Dohodak	-922	-502	-123	-95	-129	-155	-167	-192
Prihodi	558	500	117	149	112	122	107	121
Rashodi	-1.480	-1.002	-240	-245	-241	-277	-273	-313
Tekući transferi-neto	2.554	3.518	648	971	945	954	611	755
od čega: zvanična pomoć	163	197	39	37	40	82	29	20
od čega: poslata sredstva (doznake)	1.692	2.618	456	769	732	660	415	543
KAPITALNI RAČUN- neto	13	2	-1	-1	1	3	0	0
FINANSIJSKI RAČUN	6.180	1.999	956	204	302	537	689	531
Direktne investicije- neto	1.824	1.372	643	251	113	366	284	136
Portfolio investicije	-91	-55	-4	-58	6	0	38	26
Ostale investicije	2.760	3.045	76	892	900	1.177	1	47
Trgovinski krediti	4	450	229	22	189	10	-109	74
Finansijski krediti	3.499	1.414	-721	679	623	832	515	-275
NBS	0	1.114	0	783	0	332	0	237
Vlada	98	258	13	105	68	72	167	198
Banke	125	894	-513	22	798	587	525	-396
Dugoročni	-274	492	19	50	279	144	558	-6
Kratkoročni	399	402	-532	-28	519	443	-32	-390
Ostali sektori (privreda)	3.275	-853	-221	-230	-243	-159	-178	-315
Gotov novac i depoziti	-713	760	569	190	-334	335	-405	249
Ostala aktiva i pasiva	-30	0	0	0	0	0	0	0
Alokacija SPV	0	422	0	0	422	0	0	0
Sredstva rezervi (- povećanje)	1.687	-2.363	240	-880	-716	-1.007	367	321
GREŠKE I PROPUSTI- neto	-104	-27	23	43	-25	-67	70	11
UKUPNI BILANS	-1.687	2.363	-240	880	716	1.007	-367	-321
PRO MEMORIA								
				u % BDP-a				
Bilans tekućih transakcija	-17,8	-6,3	-13,6	-3,1	-3,4	-5,7	-10,4	-6,8
Bilans robne razmene	-22,0	-15,9	-20,4	-14,5	-13,4	-15,7	-16,2	-13,9
Izvoz robe	21,6	19,0	18,0	19,5	19,0	19,2	20,0	23,4
Uvoz robe	-43,7	-34,8	-38,4	-34,0	-32,4	-35,0	-36,2	-37,3
Bilans robe i usluga	-22,5	-15,8	-21,0	-14,2	-13,4	-15,3	-16,4	-13,8
Tekući transferi - neto	7,4	11,1	9,0	12,3	11,6	11,5	8,3	9,5
BDP u evrima ²⁾	34.281	31.556	7.172	7.891	8.162	8.330	7.343	7.987

Izvor: NBS

1) Izvoz f.o.b, prema metodologiji NBS koja je prilagođena IMF BOPM-5.

2) Kvartalne vrednosti. Konverzija godišnjeg BDP-a u evrima urađena je po prosečnom godišnjem kursu (prosek zvaničnih dnevnih srednjih kurseva NBS).

Tekući transferi od početka 2010. čine 9% BDP-a

Neto priliv po osnovu tekućih transfera u Q2 iznosi 755 miliona evra i u blagom je porastu u odnosu na prethodni kvartal (sa 8,3% na 9,5% BDP-a). Ipak, nakon prošlogodišnjih ekstremnih vrednosti (12,3% BDP-a u Q2, 11,6% BDP-a u Q3 i 11,5% BDP-a u Q4 2009. godine, Tabela T4-1), prilivi u ovom i prethodnom kvartalu ukazuju na očekivano stabilizovanje nivoa priliva po ovom osnovu⁴. Priliv doznaka, koji čini veći deo priliva tekućih transfera, u Q2 iznosi 543 miliona evra (6,8% BDP-a) i već drugi kvartal zaredom (u Q1: 415 miliona evra, 5,6% BDP-a) bliži je nivou kvartalnih priliva doznaka pre krize. Stoga su zabeleženi prošlogodišnji ekstremi u prilivu doznaka, po proceni QM-a, posledica različitih računskih propusta, a vrednosti doznaka od početka 2010. – nivou na koje možemo da računamo u budućnosti.

Međugodišnji rast deficita tekućeg računa...

...usled manjeg priliva tekućih transfera i većeg neto odliva dohotka...

Međugodišnje posmatrano tekući deficit je 2,2 puta iznad vrednosti ostvarene u Q2 prethodne godine. Kako je robni deficit niži za 2,6% međugodišnje, očigledno je izvesno međugodišnje pogoršanje tekućeg deficita u Q2 posledica nižeg priliva neto tekućih transfera (koji su 22,2% ispod prošlogodišnjih) i neto odliva po osnovu dohotka (dva puta većeg odliva, usled manjih ovogodišnjih prihoda i većih rashoda po osnovu dohotka). Zabeležen je međugodišnji pad robnog deficita od 2,6% i njegova relativno niska kvartalna vrednost duguje se oporavku inostrane tražnje i činjenici da i u Q2 izvoz nastavlja da beleži brži oporavak od uvoza. Izvezeno je robe u vrednosti od 1,9 milijardi evra (međugodišnji rast izvoza 21,6%), dok je uvoz iznosio tri milijarde evra (viši za 11,3% međugodišnje). Za prvih šest meseci ove godine porast izvoza iznosi 18,2% međugodišnje, dok je uvoz porastao za samo 3,8% u istom periodu. Tako je u prvoj polovini ove

... i pored zabeleženog smanjenja robnog deficita

4 Za detalje v. QM20.

4. Platni bilans i spoljna trgovina

godine zabeleženo znatno smanjenje robnog deficita od 11,8% međugodišnje. Međutim, i pored zabeleženog pada deficita robne razmene, tekući deficit je u prvom polugodištu 2010, (usled brzog pada priliva po osnovu transfera) – porastao za 6,5% međugodišnje.

Izuzetno skroman priliv kapitala od 210 miliona evra u Q2 nije bio dovoljan da pokrije tekući deficit

Kapitalni priliv iznosi 210 miliona evra⁵ (pre svega usled priliva po osnovu zaduživanja NBS i javnog sektora i porasta deviznih depozita). U ovom kvartalu, kao i u prethodnom, priliv kapitala nije bio dovoljan za pokriće deficita tekućeg računa, pa u Q2 dolazi do pada deviznih rezervi za 321 milion evra.

Razduživanje banaka i privrede i zaduživanje javnog sektora i NBS

Suficit na finansijskom računu tokom Q2 iznosi 531 milion evra (Tabela T4-1). Zabeležen je neto priliv od SDI od 136 miliona evra i priliv portfolio investicija od 26 miliona evra. Priliv po osnovu ostalih investicija iznosi skromnih 47 miliona evra i, pre svega, čini zaduživanje NBS i javnog sektora i porast gotovog novca i depozita. Neto trgovinski krediti iznose 74 miliona evra. Tokom Q2 zabeleženo je neto razduživanje po osnovu finansijskih kredita u iznosu od 275 miliona evra, gde se bankarski sektor najviše razdužio (396 miliona evra, neto, većinom po osnovu kratkoročnih kredita, v. Tabelu T4-1). Privreda se takođe neto razdužila ali u nešto manjem iznosu u posmatranom tromesečnom intervalu (315 miliona evra, neto). S druge strane, zabeleženo je zaduživanje NBS (237 miliona evra)⁶ i javnog sektora (198 miliona evra). Tokom Q2 priliv na računu *Gotov novac i depoziti* iznosi 249 miliona evra i u najvećoj meri predstavlja povećanje štednje stanovništva i privrede.

U julu nastavljeni trendovi iz Q2

U julu je zabeležen tekući deficit od 151,3 miliona evra. Ovakav mesečni iznos deficita tekućeg računa je viši za 28,6% u odnosu na ostvareni deficit u julu 2009. godine. Zahvaljujući činjenici da je izvoz nastavio brži rast od uvoza i u julu (međugodišnji rast izvoza 21,7% i uvoza 7,3%), robni deficit je niži za 11,2% od zabeleženog u julu prethodne godine. Neto tekući transferi su u istom periodu za četvrtinu niži, s obzirom da je zabeležen pad doznaka od 35,5%, međugodišnje. Banke i privreda nastavljaju da se razdužuju prema inostranstvu, dok se na računu *Gotov novac i depoziti* i dalje beleži izvestan priliv. Međutim, kao i u Q2, u julu priliv kapitala je veoma nizak, pa je nastavljeno smanjenje deviznih rezervi NBS.

Porast deviznih rezervi u aprilu praćen njihovim smanjenjem u maju, junu i julu

Tokom Q2 2010. godine devizne rezerve su smanjene za 321 milion evra. Od toga je u aprilu zabeležen porast deviznih rezervi od 261,1 milion evra, usled priliva od povlačenja 180 miliona evra od MMF-a, 77,6 miliona evra po osnovu korišćenja kredita i 32,3 miliona evra od obaveznih deviznih rezervi banaka. U aprilu, zabeležen je odliv od 56,6 miliona evra usled obaveza prema inokreditorima. U maju, junu i julu došlo je do smanjivanja deviznih rezervi. Tokom maja devizne rezerve su smanjene za 284,9 miliona evra, kao posledica intenzivnih intervencija NBS na deviznom tržištu (u iznosu od 359,0 miliona evra) i isplate po osnovu stare devizne štednje (113,8 miliona evra). U junu je zabeleženo smanjenje deviznih rezervi za 297,7 miliona evra, i pored povučenog dela sredstava četvrte tranše od MMF-a (od 56 miliona evra) i kredita EIB (od 63,4 miliona evra). Pored isplate stare devizne štednje i obaveza prema inokreditorima tokom juna, smanjenje deviznih rezervi je najvećim delom izazvano čestim intervencijama NBS za odbranu deviznog kursa, tako da je po ovom osnovu u junu prodato 421,0 miliona evra.

Smanjenje deviznih rezervi je nastavljeno i u julu, pre svega zbog intervencija NBS na međubankarskom deviznom tržištu (231,0 miliona evra) uz isplatu obaveza inokreditorima i isplatu stare devizne štednje. U julu je zabeležen skromniji priliv po osnovu kredita EIB od 28,2 miliona evra⁷.

⁵ To jest 221 milion evra uz korekciju računa „Greške i propusti“.

⁶ Priliv sredstava NBS predstavlja povlačenje sredstava od MMF-a: polovine sredstava treće tranše stend baj aranžmana u iznosu od 180 miliona evra povučenih u aprilu i 56 miliona evra dela četvrte tranše u junu.

⁷ <http://www.nbs.rs/internet/cirilica/scripts/showContent.html?id=4180&konverzija=no>,
<http://www.nbs.rs/internet/cirilica/scripts/showContent.html?id=4270&konverzija=no>,
<http://www.nbs.rs/internet/cirilica/scripts/showContent.html?id=4366&konverzija=no>,
<http://www.nbs.rs/internet/cirilica/scripts/showContent.html?id=4444&konverzija=no>.

Spoljni dug

Značajan porast spoljnog duga u Q2 2010. zbog depresijacije evra u odnosu na druge svetske valute

Spoljni dug Republike Srbije na kraju prve polovine 2010. godine iznosi 23,8 milijardi evra, tj. 72,2% BDP-a. U toku Q2 2010. godine spoljni dug Srbije je povećan za 550 miliona evra i većim delom se duguje variranju vrednosti valuta (uglavnom depresijaciji evra u odnosu na druge svetske valute). Prema analizama NBS, preko 450 miliona evra od navedenih 550 miliona evra tromesečnog porasta duga može se pripisati depresijaciji evra u odnosu na ostale strane valute zastupljene u strukturi spoljnog duga⁸.

Spoljni dug izražen u BDP-u na kraju juna iznosi 72,2% BDP-a i za 1,7 procentnih poena BDP-a je viši u odnosu na tri meseca ranije (Tabela T4-2). Ovo povećanje tokom Q2 je takođe velikim delom posledica navedene depresijacije evra. Pored toga, dodatni problem računске prirode javlja se prilikom poređenja vrednosti učešća spoljnog duga na kraju marta i juna 2010. sa učešćem na kraju decembra 2009. Pad učešća koji se uočava u martu 2010. u odnosu na tri meseca ranije i – nepromenjeno učešće u junu 2010. u odnosu na decembar 2009. posledice su različite vrednosti imenioca koji se koristi za obračun učešća u 2009. i 2010. godini, tj. višeg ovogodišnjeg bruto domaćeg proizvoda od prošlogodišnjeg⁹. Stoga se uticaj promene vrednosti imenioca može prevazići ukoliko se spoljni dug iz 2010. stavi u odnos sa bruto domaćim proizvodom iz 2009. Vrednosti za Q1 i Q2 2010. tada iznose 73,8% i 75,5% BDP-a, respektivno.

Tabela T4-2. Srbija: struktura spoljnog duga, 2007–2010

	2007	2008	2009				2010	
			Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
stanja, u milionima evra, kraj perioda								
Ukupni spoljni dug (U % BDP-a) ²⁾	17.789 60,2	21.800 63,6	21.445 68,0	21.687 68,7	21.784 69,0	22.787 72,2	23.278 70,5	23.828 72,2
Javni spoljni dug (U % BDP-a) ²⁾	6.130 20,7	6.386 18,6	6.528 20,7	7.199 22,8	6.824 21,6	7.231 22,9	7.582 23,0	8.349 25,3
Dugoročni	6.096	6.369	6.509	7.182	6.805	7.230	7.582	8.349
od čega MMF	0	0	0	771	757	1.110	1.157	1.483
Kratkoročni	34	18	19	18	19	2	0	0
Privatni spoljni dug (U % BDP-a) ²⁾	11.659 39,5	15.414 45,0	14.917 47,3	14.488 45,9	14.960 47,4	15.556 49,3	15.697 47,5	15.479 46,9
Dugoročni	10.372	13.006	12.970	12.785	13.019	13.275	13.500	13.699
od čega banke	2.801	2.301	2.270	2.267	2.549	2.694	2.968	3.305
od čega privreda	7.571	10.705	10.700	10.518	10.471	10.580	10.532	10.394
Kratkoročni	1.287	2.408	1.948	1.703	1.941	2.281	2.197	1.781
od čega banke	1.163	1.605	1.154	1.029	1.530	1.991	1.987	1.625
od čega privreda	124	803	794	674	411	290	210	155
Neto spoljni dug ¹⁾ , (u% BDP-a) ²⁾	27,6	39,8	42,2	40,6	38,9	38,6	38,9	40,4

Izvor: NBS

1) Ukupni spoljni dug umanjen za devizne rezerve NBS.

2) Koristi se godišnja ostvarena vrednost BDP-a u evrima u toj godini. Za 2010. koristi se procenjena vrednost BDP-a, procena QM-a.

Tokom Q2 razduživanje privatnog, a zaduživanje javnog sektora u inostranstvu

U odnosu na mart 2010. godine, spoljni dug je za 549,7 miliona evra veći. Zabeleženo povećanje inostranog dugovanja jeste isključivo posledica zaduživanja javnog sektora tokom Q2 za 767 miliona evra, tj. 2,3 procentna poena BDP-a. Porast spoljnog duga javnog sektora tokom Q2 je takođe dobrim delom posledica slabljenja evra u odnosu na ostale valute. Zaduzivanje javnog sektora je nastalo usled povlačenja dela treće¹⁰ i četvrte tranše¹¹ stend baj aranžmana sa MMF-om, kao i usled dodatnog korišćenja inostranih kredita. Istovremeno, privatni sektor razdužio se za 217,2 miliona evra neto (0,7 procentnih poena BDP-a, v. Tabelu T4-2). Neto razduživanje privatnog sektora je većim delom po osnovu kratkoročnih kredita (415,8 miliona evra), i pre svega predstavlja kratkoročno razduživanje bankarskog sektora (361,0 miliona evra). Po osnovu dugoročnih kredita tokom Q2 privreda se razdužuje (138,3 miliona evra), dok se banke dodatno

8 V. „Analiza duga Republike Srbije“, NBS, jun 2010.

9 Za računanje učešća spoljnog duga u BDP-u u 2010. godini koristimo procenjenju vrednost BDP-a za ovu godinu (procena QM-a) koja je viša od BDP-a ostvarenog u 2009. godini. Stoga je porast imenioca (veća vrednost BDP-a za 2010. od BDP-a za 2009) razlog evidentiranog nižeg učešća spoljnog duga u BDP-u u martu 2010. u odnosu na decembar 2009. i nepromenjene vrednosti u junu 2010. u odnosu na decembar 2009. godine.

10 U aprilu, 180 miliona evra.

11 U junu, 56 miliona evra.

4. Platni bilans i spoljna trgovina

zadužuju (336,9 miliona evra u neto iznosu)¹².

Međugodišnje posmatrano, veći doprinos ukupnom zaduživanju imao je javni sektor

Međugodišnje posmatrano spoljni dug je veći za 2,14 milijardi evra. Iskazan u bruto domaćem proizvodu spoljni dug je porastao sa 68,7% na 72,2% BDP-a¹³. Veći doprinos ovako izraženom povećanju zaduživanja Srbije u inostranstvu dao je javni sektor (54,5%). Međugodišnji porast spoljnog javnog duga iznosi 1,15 milijardi evra, tj. 2,5 procentna poena BDP-a (sa 22,8% na 25,3% BDP-a). Pre svega ovakav porast spoljne zaduženosti javnog sektora jeste posledica znatne sume sredstava povučenih od MMF-a u posmatranom periodu u okviru dogovorenog stand baj aranžmana. Međugodišnje posmatrano, privatni sektor je doprineo rastu spoljnog duga sa 46,3%, uz porast zaduženosti banaka i smanjivanje zaduženosti privrede prema inostranstvu. Iako je prisutno, dugoročno razduživanje privrede je i dalje veoma sporo, a ukupan inostrani dug privrede i dalje iznosi više od 10 milijardi evra. To ukazuje na dugotrajne posledice ranijeg intenzivnog zaduživanja mnogih preduzeća u inostranstvu.

Izvoz

Značajan međugodišnji rast izvoza i svih njegovih komponenti

Izvoz beleži značajan međugodišnji porast od 23,2% u Q2 2010. godine. Zabeležen je veoma visok rast *Krupnog izvoza* sličan rastu iz prethodnog kvartala (42,3% u Q1 i 41,6% u Q2, Tabela T4-3). *Noseći izvoz* značajnije ubrzo oporavak (6,7% raste u Q1 i 17,8% u Q2), kao i obe njegove komponente: *Jezgro* (nakon 2,1% iz Q1, rast od 11,8% u Q2) i *Ostalo* (10,2% u Q1, da bi u Q2 rastao po stopi od 21,7%). Ovako visoke stope rasta ukazuju da izvoz pokazuje realan i brz oporavak, a ne samo prividan rast usled niskih prošlogodišnjih vrednosti.

Tabela T4-3. Srbija: izvoz, međugodišnje stope rasta, 2009–2010

	Učešće u ukupnom izvozu u 2009	2009				2010 ¹⁾		2009				2010 ¹⁾	
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
	u %	u mil. evra											
		međugodišnji rast (u %)											
Ukupno	100,0	1.276	1.529	1.551	1.603	1.467	1.884	-23,8	-22,5	-24,9	-7,2	14,9	23,2
Krupni (dominantni) izvoz	24,2	296	350	385	408	422	496	-36,0	-36,1	-35,9	-0,1	42,3	41,6
Gvožđe i čelik	7,7	101	85	131	143	162	195	-54,0	-72,7	-56,3	8,0	60,2	130,4
Obojeni metali	5,3	65	76	90	85	109	132	-48,4	-41,1	-33,4	-5,8	68,3	75,0
Povrće i voće	5,4	62	84	98	79	75	80	-5,2	30,0	-9,6	-10,2	21,6	-4,8
Žitarice i proizvodi	5,7	68	106	66	101	75	89	30,3	141,6	16,0	3,2	10,0	-16,6
Noseći izvoz	75,8	980	1.179	1.166	1.195	1.045	1.389	-19,2	-17,3	-20,4	-9,4	6,7	17,8
Jezgro	30,3	429	467	441	468	438	522	-21,8	-20,3	-27,8	-10,8	2,1	11,8
Odeća	6,5	115	109	79	81	72	69	29,5	32,5	-9,6	-24,4	-37,7	-36,4
Razni gotovi proizvodni, nigde pomenuti	4,1	50	61	66	67	47	65	-35,2	-24,0	-23,2	-7,1	-5,8	6,3
Proizvodi od metala, nigde pomenuti	4,0	48	65	62	62	44	67	-36,4	-20,7	-24,4	-20,3	-8,0	2,2
Proizvodi od kaučuka	2,8	44	39	43	43	54	52	-22,5	-32,2	-32,3	3,8	23,6	33,6
Električne mašine, aparati i uređaji	5,0	62	74	77	87	78	108	-1,0	4,0	-6,1	18,3	25,5	46,8
Organski hemijski proizvodi	0,5	8	6	5	13	29	27	-83,1	-88,0	-90,1	-55,2	261,5	357,9
Plastične materije u primarnim oblicima	1,2	20	19	4	26	29	32	-49,9	-53,1	-88,4	16,5	47,1	69,9
Obuća	2,3	37	33	39	30	38	33	-8,4	-19,5	-13,6	-19,7	0,8	2,4
Hartija, karton i proizvodi od celuloze	2,4	32	38	36	35	36	42	-2,0	-3,3	4,1	9,2	12,1	11,4
Proizvodi od nemetalnih minerala	1,5	13	24	30	24	11	27	-54,7	-46,1	-33,5	-23,5	-9,4	12,2
Ostalo	45,6	551	712	724	727	607	867	-17,0	-15,1	-15,2	-8,5	10,2	21,7

Izvor: RZS

1) Podaci u milionima evra, kao i međugodišnje stope rasta dobijeni na osnovi podataka Republičkog zavoda za statistiku obračunatih po novoj metodologiji. Za detalje v. QM br.20, Okvir 1 „Promena metodologije spoljne trgovine Republičkog zavoda za statistiku Srbije“.

Oporavak izvoza potvrđuje analiza desezoniranih vrednosti izvoza i izvoza po isključenju Gvožđa i čelika i obojenih metala

Desezonirane vrednosti ukupnog izvoza ukazuju na njegov oporavak tri kvartala uzastupno (Grafikon T4-4): rast u Q4 u odnosu na Q3 2009. od 7,7% (34,5% na godišnjem nivou), zatim rast u Q1 2010. u odnosu na Q4 2009. od 7,3% (32,4% anualizovano) i u Q2 u odnosu na Q1 2010. od 8,2% (36,9% anualizovano). Mesečna serija desezoniranog izvoza od početka 2010. beleži izvesne oscilacije, tj. nakon pozitivnih stopa rasta desezoniranog izvoza četiri meseca uzastupno (4,5%, 2,5%, 3,5%, i 3,8%, u januaru, februaru, martu i aprilu, respektivno), u maju je zabeležen pad od 2,3% u odnosu na april, da bi nakon oporavka u junu od 5,0% došlo do ponovnog smanjenja vrednosti u julu u odnosu na jedan mesec ranije za 3,7%¹⁴. I pored ovog vari-

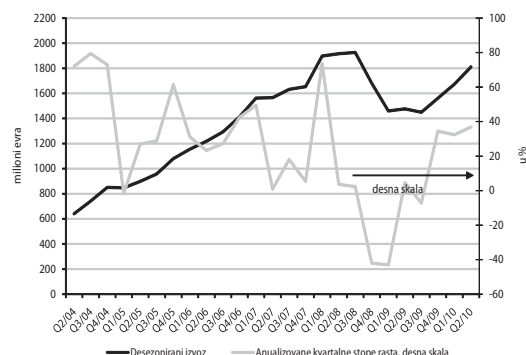
12 Ovde ponavljamo analizu iz prethodnog dela teksta, jer postoji objektivna razlika navedenih veličina (navednih u ovom delu teksta) i delu koji se bavi platnim bilansom. Nepoklapanje postoji usled različitih izvora podataka (Sektor za ekonomske analize i istraživanja u delu Platnog bilansa i Sektor za međunarodnu saradnju Narodne banke Srbije – podaci Spoljnog duga).

13 Stvarni međugodišnji porast učešća spoljnog duga iznosi čak 6,8 procentnih poena BDP-a (stavljajući u odnos spoljni dug sa prošlogodišnjim BDP-om, za objašnjenje v. fusnotu 9).

14 Pad izvoza u julu je velikim delom posledica pada izvoza Gvožđa i čelika, gde se kao mogući razlog navodi privremeno gašenje druge visoke peći u kompaniji US Steel. Desezonirani izvoz po isključenju Gvožđa i čelika i obojenih metala beleži znatno manji pad u julu u odnosu na jun od 0,6%. Stoga za sada ne možemo sa sigurnošću da ocenimo da li julski podatak ukazuje na neke promene u trendu ili je izvoz po eliminisanju navedenih eksternih faktora u skladu sa uobičajenim oscilacijama u toku godine.

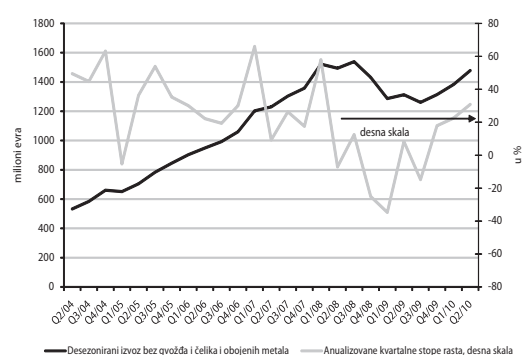
ranja mesečnih vrednosti, navedene stope sugerišu da je znatan oporavak izvoza, koji je započeo krajem prethodne godine, nastavljen istim intenzitetom i u 2010. Oporavak izvoza potvrđuje i desezonirana vrednost iz Q2 od 1,8 milijardi evra, koja je na nivou pre ekonomske krize.

Grafikon T4-4. Srbija: desezonirani izvoz, kvartalno, 2004–2010

Izvor: RZS, QM

Grafikon T4-5. Srbija: desezonirani izvoz bez Gvožđa i čelika i Obojenih metala, kvartalno, 2004–2010

Izvor: RZS, QM

Analizu desezoniranog izvoza iz koga je isključena izvezena vrednost dve komponente: Gvožđa i čelika i Obojenih metala vršimo kako bismo utvrdili da li je i u kojoj meri prisutan oporavak i ostalih izvoznih komponenti¹⁵. Činjenica da je ovako posmatran izvoz takođe u porastu tri kvartala uzastopno (Grafikon T4-5) učvršćuje prethodni zaključak o osetnom ukupnom oporavku izvoza od kraja 2009. godine. Zabeležen je rast vrednosti izvoza bez Gvožđa i čelika i Obojenih metala od 4,2% u Q4 2009. u odnosu na Q3 2009. (17,9% na godišnjem nivou), i 5,2% u Q1 2010 u odnosu na Q4 2009. (22,6% anualizovano). Tokom Q2 vrednost ovog izvoza je 6,9% iznad ostvarene desezonirane vrednosti iz Q1, što predstavlja porast od 30,8% na godišnjem nivou.

I u Q2 najveći doprinos ubrzanom oporavku ukupnog izvoza ima Krupni izvoz, tj. izuzetno brz rast dve njegove komponente: Gvožđa i čelika i Obojenih metala...

... usled porasta svetskih cena ovih proizvoda i inostrane tražnje

Kao i u prethodnom kvartalu, u Q2 najveći doprinos ubrzanom oporavku ukupnog izvoza ima *Krupni izvoz*. U okviru ove komponente međugodišnji oporavak je prisutan kod Gvožđa i čelika (130%) i Obojenih metala (75%), dok su Povrće i voće i Žitarice i proizvodi od žitarica zabeležili nižu vrednost od prošlogodišnje (pad od 4,8% i 16,6%, respektivno, Tabela T4-3).

I u Q2 značajna brzina oporavka ukupnog izvoza se duguje oporavku izvoza obojenih metala. Razlog veoma brzog oporavka izvoza Obojenih metala nalazi se kako u oporavku svetske tražnje za ovim proizvodima, tako i u izraženom rastu cena metala na svetskom tržištu. Razlaganjem vrednosti na dve komponente – cenu i količinu – evidentirano je da je u Q2, kao i u prethodnom kvartalu, svetska cena imala dominantniji uticaj na zabeleženi oporavak. U Q2 cena metala u evrima je 56,2% iznad svetske cene iz Q2 2009, a porast izvezene količine 12,1% u posmatranom periodu.

Tokom Q2 došlo je i do izvesnog međugodišnjeg rasta svetskih cena Gvožđa i čelika. U odnosu na Q2 2009. godine, dolarska cena čelika je viša za 40,9%, a cena rude gvožđa u dolarima za 65,3%¹⁶. I pored toga, spektakularan međugodišnji rast izvoza Gvožđa i čelika od 130% sugerise da je uz osetan rast cena u znatnoj meri došlo i do porasta izvezene količine ovih proizvoda.

Evidentiran značajan oporavak Nosećeg izvoza

Desezonirani *Noseći izvoz* takođe ukazuje na značajni izvozni oporavak ove komponente u trajanju od tri kvartala uzastopno (rast od 3,4% u Q4 2009, 5,0% u Q1 2010. i 8,8% u Q2 2010. u odnosu na jedan kvartal ranije). U okviru *Nosećeg izvoza*, svi proizvodi komponente *Jezero* izuzev Odeće ukazuju na izvesni međugodišnji oporavak (Tabela T4-3). Tokom Q2 naročito je značajan rast izvoza proizvoda koji su grupisani u *Ostali izvoz*, a koji u ovom kvartalu beleže oporavak po međugodišnjoj stopi od 21,7%.

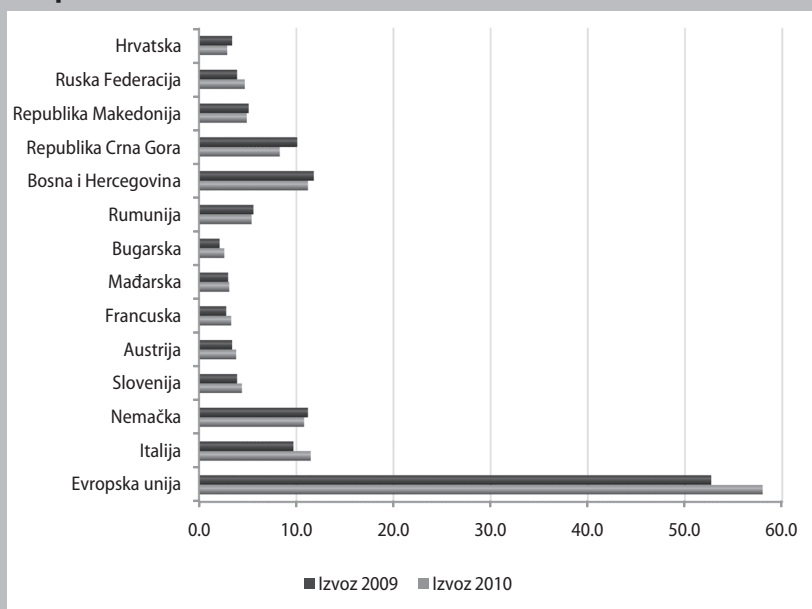
¹⁵ Time eliminišemo uticaj kretanja izvoza Gvožđa i čelika i obojenih metala, koji predstavljaju dominantne komponente ukupnog izvoza, a čije kretanje je često određeno eksternim faktorima (kao npr. cenama ovih proizvoda na svetskom tržištu).

¹⁶ Depresijacija evra u drugom kvartalu je dovela do još izraženijeg rasta cene Čelika i Gvožđa izražene u evrima.

Okvir 1. Geografska struktura izvoza

Prema podacima RZS, izvoz Srbije je u prvih šest meseci 2010. godine iznosio 3,4 milijarde evra, i za 19,5% je iznad vrednosti izvoza iz istog perioda prethodne godine. Posmatrajući izvoz po geografskoj strukturi može se uočiti da je u prvoj polovini 2010. zabeležen visok međugodišnji porast izvoza u zemlje Evropske unije (31,4%). Ovakvo povećanje izvoza je dovelo do porasta učešća izvoza u EU za 5,3 procentna poena (sa 52,7% u H1 2009. na 58% u H1 2010. godine, Grafikon T4-6). Posebno, izvoz je zabeležio rast u Italiju, Sloveniju, Francusku, Bugarsku, Austriju i Mađarsku, gde se učešće izvoza u ukupnoj izvezenoj vrednosti povećalo u odnosu na prvu polovinu 2009. (Grafikon T4-6). Istovremeno, iako je došlo do međugodišnjeg rasta izvoza i u druge zemlje (pre svega Rusku Federaciju, Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku), osim u slučaju Ruske Federacije, učešće izvoza u ove zemlje je, u odnosu na prvih šest meseci 2009. godine, smanjeno. To sugeriše da je tokom 2010. došlo do blage promene u geografskoj strukturi izvoza u korist zemalja Evropske unije, na račun susednih zemlja. Ova dinamika oporavka izvoza je u skladu sa oporavkom izvoza po strukturi proizvoda, koji smo ranije spomenuli, s obzirom da su glavni izvozni proizvodi u prvoj polovini 2010. komponente *Krupnog izvoza*, pre svega Gvožđe i čelik i Obojeni metali. Ovom dinamikom oporavka izvoza deficit u spoljnotrgovinskoj razmeni sa EU je od početka godine smanjen za skoro jednu četvrtinu deficita iz H1 2009, tj. za 23,3% ili 400 miliona evra. Suficit Srbija ostvaruje u razmeni sa zemljama CEFTA sporazuma, pre svega zbog visokog izvoza poljoprivrednih proizvoda (najviše žitarica i raznih vrsta pića) i gvožđa i čelika. Najveći suficit u prvoj polovini 2010. ostvaren je u razmeni sa BiH, Crnom Gorom i Republikom Makedonijom, dok je najveći deficit ostvaren sa Ruskom Federacijom zbog uvoza energenata.

Grafikon T4-6. Geografska struktura izvoza Srbije, u prvoj polovini 2009. i 2010. godine, u % ukupne izvezene vrednosti

Izvor: QM na osnovu podataka RZS

Uvoz

U Q2 2010, prvi put od Q3 2008, uvoz beleži oporavak

Uvoz, nakon dužeg vremena, beleži međugodišnji rast. Ovako okretanje trenda uvoza je bilo očekivano sa izvesnim oporavkom privredne aktivnosti¹⁷. Ipak oporavak uvoza po stopi od 10,4% međugodišnje je znatno sporiji od izvoznog oporavka, čime je i u Q2 spoljnotrgovinski deficit ispod prošlogodišnjeg. Takođe, povoljna okolnost u zabeleženom rastu ukupnog uvoza je struktura uvoza, s obzirom na to da je najveći oporavak zabeležen kod *Energije* i *Intermedijarnih proizvoda*.

Tabela T4-7. Srbija: uvoz, međugodišnje stope rasta, 2009–2010

	Učešće u uvozu (2009)	2009 ¹⁾		2010 ¹⁾		2009				2010 ¹⁾	
		Q1	Q2	Q1	Q2	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
	u %	u mil. evra				međugodišnji rast (u %)					
Ukupno	100,0	2.855	2.778	2.713	3.066	-25,7	-33,8	-32,6	-18,8	-5,0	10,4
Energija	17,1	542	338	550	545	-28,3	-49,8	-47,0	-27,7	1,6	61,1
Intermedijarni proizvodi	34,2	726	832	737	959	-30,8	-33,6	-31,8	-16,4	1,5	15,3
Kapitalni proizvodi	23,5	496	522	386	490	-28,0	-38,2	-35,5	-22,3	-22,2	-6,1
Trajni proizvodi za široku potrošnju	3,9	89	81	83	82	-15,8	-37,1	-31,5	-23,6	-7,1	0,3
Netrajni proizvodi za široku potrošnju	18,1	352	355	344	376	-10,4	-8,7	-10,4	-6,4	-2,3	5,7
Ostalo	3,2	651	649	614	615	-19,5	1,9	-19,9	-19,2	-5,7	-5,2
Uvoz bez energije	82,9	2.314	2.439	2.163	2.521	-25,0	-30,2	-29,0	-16,6	-6,5	3,4

Izvor: RZS

1) Podaci u milionima evra, kao i međugodišnje stope rasta dobijeni na osnovi podataka Republičkog zavoda za statistiku obračunatih po novoj metodologiji. Za detalje v. QM br. 20 Okvir 1 „Promena metodologije spoljne trgovine Republičkog zavoda za statistiku Srbije“.

Najveći međugodišnji rast uvoza Energije

Najveći međugodišnji rast je zabeležen kod uvoza *Energije* (61,1% međugodišnje). Rast uvoza *Energije* je većim delom posledica viših cena ovih proizvoda na svetskom tržištu u odnosu na isti period 2009. godine, mada je prisutno i izvesno uvećanje uvezene količine energije (u Q2 2010. u odnosu na Q2 2009. rast cena energije u evrima iznosi 40,1%, a rast uvezene količine energije iznosi 15%). Rast je ostvaren i kod uvoza *Intermedijarnih proizvoda* (15,3% međugodišnje) i uvoza *Netrajnih proizvoda za široku potrošnju* (5,7% međugodišnje). U toku Q2 ostvarena je skoro nepromenjena vrednost uvoza *Trajnih proizvoda za široku potrošnju* (rast od 0,3% međugodišnje) i međugodišnji pad uvoza *Kapitalnih proizvoda* (-6,1%) i *Ostalog uvoza* (-5,2%) (Tabela T4-7).

Izostanak oporavka uvoza Kapitalnih proizvoda, dok je uvoz Intermedijarnih proizvoda u porastu

Uvoz *Intermedijarnih proizvoda* je viši za 15,3% međugodišnje, i u skladu je sa ostvarenim oporavkom proizvodnje u Q2¹⁸. S druge strane, uvoz *Kapitalnih proizvoda*, već dugo vremena na veoma niskom nivou (međugodišnji pad prisutan od Q4 2008. godine, tj. već sedam kvartala zaredom) – i dalje je bez oporavka (pad od 6,1% međugodišnje). Pad uvoza *Kapitalnih proizvoda* naglašava problem niske investicione aktivnosti u zemlji, koji bi mogao da ima negativne dugoročne posledice na budući oporavak proizvodnje.

I dalje niska potrošačka tražnja opredeljuje spor oporavak uvoza Trajnih proizvoda za široku potrošnju

Skoro nepromenjena vrednost uvezene robe *Trajnih proizvoda za široku potrošnju* u poređenju sa Q2 prethodne godine i skroman međugodišnji rast uvoza *Netrajnih proizvoda za široku potrošnju* – vodi zaključku da se domaća tražnja ni u drugom tromesečju 2010. nije bitnije oporavila. Takođe, imajući u vidu dosadašnji trend oporavka domaće tražnje i uvoza, očekujemo da na nivou 2010. godine ove dve uvozne komponente neće zabeležiti značajan porast.

Neto izvoz i dalje najviše doprinosi oporavku domaće privrede

I pored međugodišnjeg porasta uvoza, brži rast izvoza od uvoza nakon perioda krize je doveo do porasta pokrivenosti uvoza izvozom, odnosno do porasta neto izvoza, koji je trenutno najvažniji pokretač oporavka domaće privrede. Takođe, ukoliko se ovakav trend rasta izvoza nastavi, priliv sredstava od izvoza u toku 2010. godine će biti veoma značajan. S druge strane, može se očekivati brži rast uvoza (sa oporavkom privredne aktivnosti) u drugoj polovini 2010. godine.

17 V. Odeljak 2 „Privredna aktivnost“ ovog izdanja QM-a.

18 V. Odeljak 2 „Privredna aktivnost“ ovog izdanja QM-a.

5. Cene i devizni kurs

U Q2 dolazi do ubrzanja i ukupne i noseće inflacije. Ukupna inflacija raste u Q2 i iznosi 10,4% anualizovano. Ta relativno visoka stopa posledica je, pre svega, poskupljenja voća i povrća. Noseća inflacija u Q2 iznosi nešto preko 7% anualizovano i viša je nego u prethodnom kvartalu. Noseća inflacija ostaje relativno visoka i u julu. Kretanje inflacije krajem drugog i početkom trećeg kvartala ukazuje da je sada verovatnije da inflacija na kraju godine bude u gornjoj polovini ciljanog koridora NBS ($6\% \pm 2\%$), nego da bude oko ili ispod srednje vrednosti. Nakon kratkog perioda stabilizacije na početku Q2, od sredine maja dinar ponovo nominalno depresira; ova depresijacija je najverovatnije povezana sa eskalacijom grčke krize i povećanjem premija rizika za zemlje okruženja (uključujući i Srbiju).

Cene

Inflacija u drugom kvartalu ubrzava...

U drugom kvartalu se nastavlja trend ubrzanja inflacije; ukupna inflacija, merena indeksom potrošačkih cena, u Q2 iznosi 2,5% odnosno 10,4% anualizovano. Ovo je nastavak trenda nešto više inflacije koji je započeo u prethodnom kvartalu (porast indeksa potrošačkih cena u Q1 iznosio je 8,0%), pa je inflacija u ova dva kvartala znatno viša nego u Q4 2009. godine (kada je iznosila 1,6% anualizovano).

Međugodišnja stopa inflacije u Q2 2010. godine iznosi 4,0%. Relativno niska međugodišnja stopa inflacije u ovom kvartalu pre svega je posledica sa visoke baze, tj. sa relativno visoke stope inflacije u istom periodu prethodne godine. U trećem kvartalu možemo očekivati povećanje međugodišnje stope inflacije, jer će u Q3 baza sa kojom se poredi, tj. nivo cena u trećem kvartalu prethodne godine biti relativno niska (podsetimo, u trećem kvartalu prošle godine zabeležena je deflacija od 0,7% koja je bila posledica pada privredne aktivnosti).

Tabela T5-1. Srbija: indeks potrošačkih cena, 2007–2010

	Indeks potrošačkih cena				
	Bazni indeks (prosek 2006 =100)	međugodišnji rast	kumulativ (od početka godine)	mesečni rast	3m pokretne sredine, anualizovano*
2007					
mar	102,5	4,1	0,7	0,6	2,8
jun	105,5	4,0	3,7	0,4	12,7
sep	109,5	8,0	7,6	1,6	16,8
dec	113,0	11,0	11,0	1,2	13,1
2008					
mar	116,4	13,6	3,0	1,6	12,7
jun	121,2	14,8	7,2	0,7	17,4
sep	121,4	10,9	7,5	1,0	0,9
dec	122,7	8,6	8,6	-0,9	4,4
2009					
jan	125,4	10,0	2,1	2,1	5,6
feb	126,9	10,7	3,4	1,2	10,2
mar	127,4	9,4	3,8	0,4	16,3
jun	131,3	8,3	7,0	0,0	12,6
sep	130,3	7,3	6,2	0,3	-2,9
dec	130,8	6,6	6,6	-0,3	1,6
2010					
jan	131,4	4,8	0,5	0,5	4,3
feb	131,8	3,8	0,7	0,3	1,9
mar	133,4	4,7	1,9	1,2	8,0
apr	134,1	4,3	2,5	0,6	8,4
maj	136,1	3,7	4,1	1,5	13,8
jun	136,7	4,2	4,5	0,4	10,4
jul	136,6	5,1	4,4	-0,1	7,8

Izvor: RZS.

* Pokretne sredine mesečnog porasta cena za tri meseca, dignuto na godišnji nivo. (Na primer, vrednost za mart je dobijena tako što je prosek mesečnog porasta cena u januaru, februaru i martu i dignut na godišnji nivo).

...najviše zbog poskupljenja voća i povrća...

Inflaciji u Q2 je najviše doprineo porast cena hrane, i to pre svega svežeg voća i povrća. Poskupljenja voća i povrća u ovom kvartalu su zaslužna za čak 54% ukupne inflacije, iako je njihovo učešće u ukupnom indeksu svega 6,25%. Ukoliko isključimo voće i povrće, inflacija u Q2 bi bila 1,25%, odnosno oko 5% anualizovano.

...kao i naftnih derivata

Pored voća i povrća, porastu cena u Q2 je značajno doprinelo i poskupljenje naftnih derivata. Njihov doprinos ukupnoj inflaciji u Q2 je 12,3%, dok je njihovo učešće u indeksu potrošačkih cena 4,69%. Ukoliko bi iz ukupne inflacije isključili i naftne derivate, tada bi inflacija u Q2 iznosila 0,96% odnosno oko 4% anualizovano.

Ukupna inflacija u julu je praktično zaustavljena u odnosu na prethodni mesec, a to je pre svega posledica pojeftinjenja povrća. Ukoliko iz indeksa potrošačkih cena u julu isključimo sveže povrće, tada bi inflacija u ovom mesecu iznosila oko 0,6%

Tabela T5-2. Srbija: izabrane komponente Indeksa potrošačkih cena i doprinos rastu inflacije, 2010

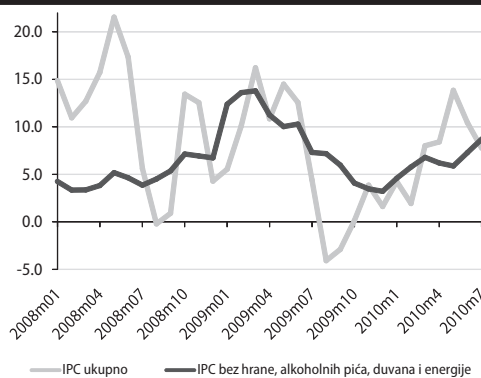
	učešće u IPC (u%)	porast cena u Q1	doprinos ukupnom porastu (u%)	porast cena u Q2	doprinos ukupnom porastu (u%)	porast cena u prvih sedam meseci 2010	doprinos ukupnom porastu (u%)
Ukupno	100,0	1,9	100,0	2,5	100,0	4,4	100,0
Hrana i bezalkoholna pića	37,8	-0,3	-6,8	3,5	53,0	1,9	16,5
Hrana	34,1	-0,5	-8,2	3,9	53,2	2,0	15,0
Sveže voće	2,3	8,8	10,5	25,1	23,1	58,2	30,3
Sveže povrće	3,9	8,1	16,5	19,7	31,0	7,9	7,0
Alkoholna pića i duvan	5,1	8,4	22,2	0,9	1,9	9,5	11,0
Duvan	3,8	10,1	20,0	0,0	0,0	10,1	8,7
Odeća i obuća	6,0	0,5	1,7	0,3	0,8	1,0	1,3
Stanovanje, voda struja	15,1	6,3	48,8	0,9	5,2	8,2	27,7
Električna energija	6,6	11,5	39,4	0,0	0,0	11,5	17,2
Nameštaj i opremanje domaćinstva	4,9	2,3	5,9	2,1	4,1	5,2	5,8
Zdravstvo	4,3	0,7	1,5	3,5	6,0	4,8	4,6
Transport	11,0	2,7	15,0	4,0	17,3	7,7	19,1
Gorivo i mazivo	4,7	2,9	7,0	6,6	12,3	10,6	11,2
Komunikacije	3,5	0,3	0,6	0,2	0,3	1,1	0,8
Ostalo	16,6		11,1		11,4		13,2

Izvor: RZS i proračun QM-a.

U Q2 nastavlja se porast noseće inflacije

Pored ukupne, u Q2 dolazi i do daljeg ubrzanja noseće inflacije¹. Noseća inflacija u Q2 iznosi 1,8%, odnosno 7,3% anualizovano (Grafikon T5-3). U prethodnom kvartalu noseća inflacija iznosila je 6,8% anualizovano, a u kvartalu pre toga 3,2% anualizovano. Najveći doprinos nosećoj inflaciji dala su poskupljenja zdravstvenih proizvoda, usluga za kulturu i automobila.

Grafikon T5-3. Srbija: IPC i noseći trend inflacije, anualizovane stope, u %, 2008–2010

Izvor: RZS i proračun QM-a.

Napomena: Stope na Grafikonu su pokretne sredine mesečnog porasta cena za tri meseca, dignuto na godišnji nivo. (Na primer, vrednost za mart je dobijena tako što je proseka mesečnog porasta cena u januaru, februaru i martu dignuto na godišnji nivo).

1 Po definiciji QM-a noseću inflaciju čini indeks potrošačkih cena bez cena hrane, energije, alkoholnih pića i duvana. Ova definicija je u skladu sa definicijom jednog od indeksa cena koji prati Eurostat, te omogućava međunarodnu uporedivost. Učešće noseće inflacije u ukupnoj inflaciji je 41,1%. Noseća inflacija je po konceptu slična baznoj inflaciji koju prati NBS. Glavna razlika između noseće i bazne inflacije je što su iz noseće inflacije isključeni svi prehrambeni proizvodi, dok su iz bazne inflacije isključeni samo sveže voće i povrće.

2 Bazna inflacija meri kretanja cena proizvoda i usluga čije se cene formiraju tržišno. Baznu inflaciju prati NBS, a ona je po konceptu slična „nosećoj inflaciji“. Videti prethodnu fusnotu.

Trend višeg rasta noseće inflacije nastavlja se i u julu, kada noseća inflacija iznosi skoro 0,8% mesečno. Tako noseća inflacija u tri meseca zaključno sa julom (maj, jun i jul) iznosi čak 8,7% anualizovano.

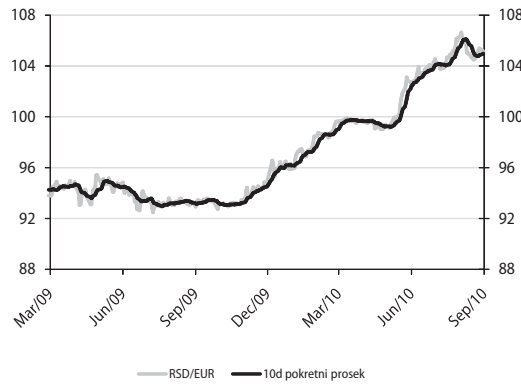
Trend ubrzanja inflacije potvrđuje se i na osnovu podataka o kretanju bazne inflacije². Bazna inflacija u Q2 iznosi 0,8%, odnosno 3,2% anualizovano. Ovo predstavlja očigledno ubrzanje u odnosu na prethodni kvartal kada je bazna inflacija iznosila -0,1% anualizovano, kao i u odnosu na Q4 2009. godine kada je bazna inflacija iznosila svega 0,7% anualizovano. Slično kretanje bazne inflacije beležimo i u julu (0,4%), pa tako bazna inflacija u tri meseca zaredom (maj, jun i jul) ostaje na nivou od 3,2% anualizovano.

Devizni kurs

Od sredine Q2 do kraja avgusta dinar depresirao za 6% prema evru...

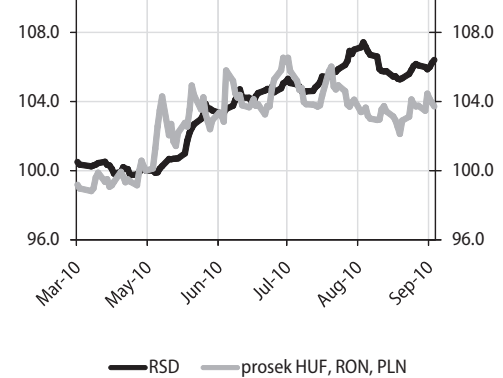
Dinar depresira prema evru od polovine drugog kvartala pa sve do kraja avgusta, ukupno nominalno izgubivši blizu 6% vrednosti u ovom periodu (Grafikon T5-4). Trend depresijacije dinara je zaustavljen krajem prvog kvartala (između ostalog zahvaljujući intervencijama NBS, koje su tokom Q1 iznosile preko 630 miliona evra³). Međutim, od sredine maja dinar ponovo počinje da depresira i ovaj trend traje do avgusta, uprkos intervencijama NBS.

Grafikon T5-4. Srbija: dnevni kurs dinar/evro, 2008–2010

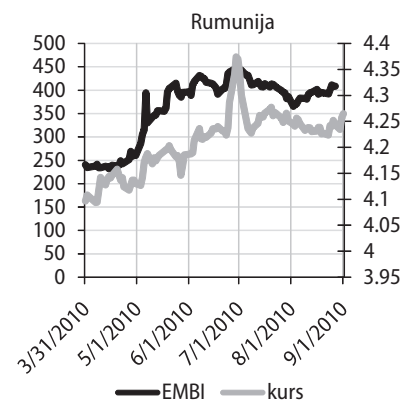
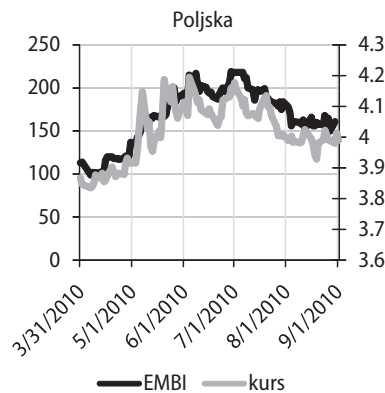
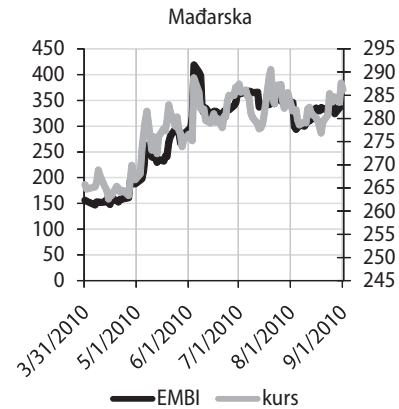
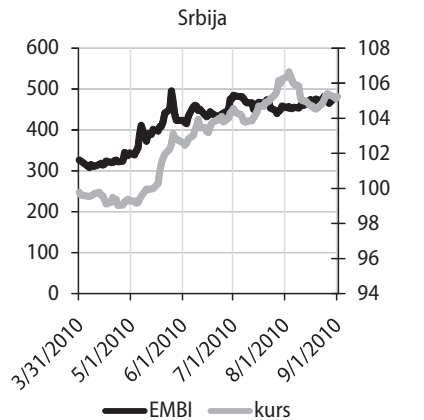
Izvor: NBS.

Grafikon T5-5. Izabrane zemlje: kretanje kursa prema evru, dinar i prosek izabranih valuta (31. mart 2010 = 100)

Izvor: NBS, ECB

Grafikon T5-6. Izabrane zemlje: kretanje premije rizika (merene EMBI spredom) i kursa nacionalne valute prema evru, 2010

³ Videti deo 7. Monetarni tokovi i politika.

**...a depresijacija
pokrenuta povećanom
percepcijom rizika zbog
krize u Grčkoj**

Depresijacija dinara koja je počela u maju najverovatnije je povezana sa eskalacijom krize u Grčkoj i povećanom percepcijom rizika prema zemljama regiona. Depresijacija dinara je generalno bila u skladu sa depresijacijom još nekoliko valuta zemalja iz okruženja koje imaju plivajući kurs. Na Grafikonu T5-5 prikazan je kurs dinara prema evru, kao i prosečan kurs prema evru mađarske, poljske i rumunske valute. Primetno je da kurs dinara prati sličan obrazac kao i navedene valute. Eskalacija grčke krize tokom aprila i maja bila je praćena i povećanjem premije rizika, kako za samu Grčku, tako i za većinu zemalja iz okruženja. Ovo povećanje premije rizika doprinelo je depresijaciji valuta zemalja regiona koje imaju plivajući kurs. Kao što se vidi na Grafikonima T5-6, od maja 2010. godine postoji primetna korelacija u kretanju premije rizika (merene EMBI spredovima) i kursa posmatranih valuta prema evru.

**Nominalna
depresijacija dovodi i
do realne depresijacije**

Oštra nominalna depresijacija dinara dovodi i do realne depresijacije. Tako je od kraja Q1 do jula realni kurs depresirao za blizu 3% (Tabela T5-7). Realni kurs dinara prema evru se sada nalazi otprilike na nivou kao na kraju 2006. godine. U odnosu na nivo iz prvog kvartala 2008. realni kurs dinara prema evru je sada oko 7% slabiji. U odnosu na vrednost neposredno pred početak krize (septembar 2008), realni kurs je sada slabiji za oko 19%.

Tabela T5-7. Srbija: kretanje kursa evra, 2005–2009

	Nominalni				Realni			USD/EUR ⁶⁾
	Kurs ¹⁾	Bazni indeks ²⁾ (2005=100)	12-m indeks ³⁾	Kumulativ indeks ⁴⁾	Realni kurs ⁵⁾ (2005=100)	12-m indeks	Kumulativ indeks ⁴⁾	
mesečni kurs								
2006								
Decembar	78,7812	95,0	91,7	91,7	85,4	87,7	87,7	1,3210
2007								
Decembar	79,5669	96,0	101,0	101,0	80,7	94,6	94,6	1,4563
2008								
Mart	83,1319	100,3	102,8	104,5	82,8	95,2	102,6	1,5516
Jun	80,2460	96,8	98,9	100,9	78,5	91,7	97,2	1,5556
Septembar	76,4226	92,2	96,3	96,0	74,2	90,8	92,0	1,4387
Oktobar	81,2956	98,0	104,7	102,2	78,1	97,7	96,7	1,3309
Novembar	86,4508	104,3	109,2	108,7	82,7	102,0	102,5	1,2726
Decembar	87,3002	105,3	109,7	109,7	84,3	104,4	104,4	1,3482
2009								
Mart	94,4951	114,0	113,7	108,2	86,1	104,0	102,2	1,3041
Jun	93,7408	113,1	116,8	107,4	83,4	106,3	99,0	1,4027
Septembar	93,2990	112,5	122,1	106,9	82,5	111,2	98,0	1,4554
Decembar	95,9833	115,8	109,9	109,9	84,7	100,6	100,6	1,4597
2010								
Januar	97,2874	117,3	104,7	101,4	84,6	97,9	99,8	1,4281
Februar	98,7951	119,1	105,5	102,9	85,6	100,1	101,0	1,3698
Mart	99,7048	120,2	105,5	103,9	85,8	99,6	101,3	1,3576
April	99,4032	119,9	105,6	103,6	85,0	99,9	100,3	1,3424
Maj	100,9779	121,8	106,7	105,2	85,7	101,5	101,1	1,2538
Jun	103,5079	124,8	110,4	107,8	87,8	105,3	103,6	1,2219
Jul	104,7048	126,3	112,4	109,1	88,1	106,9	104,0	1,2761

Izvor: NBS, RZS, Eurostat

1) Prosek meseca, zvanični dnevni srednji kurs NBS.

2) Odnos kursa u prvoj koloni i proseka u decembru 2002. godine.

3) Odnos kursa u prvoj koloni prema istom periodu godinu dana ranije.

4) Kumulativ predstavlja odnos posmatranog perioda i decembra prošle godine.

5) Kod obračuna realnog kursa, uzeta je u obzir i inflacija u evrozoni. Indeks je izračunat po formuli: $RE = (NE/p) \times p^*$, gde je:

RE – indeks realnog kursa;

NE – indeks nominalnog kursa;

p – indeks cena na malo u Srbiji;

p* – indeks rasta troškova života u evrozoni.

6) Prosek perioda.

6. Fiskalni tokovi i politika

Nakon pada zabeleženog u prethodna dva kvartala, u Q2 2010. je ostvaren realan rast de-sezoniranih realnih prihoda konsolidovanog sektora države od 2% u odnosu na prethodni kvartal. Realan rast konsolidovanih prihoda (od 2,5%) zabeležen je i u odnosu na Q2 prethodne godine, po prvi put nakon šest kvartala. Ovakva kretanja posledica su blagog rasta prihoda od akciza, ostalih poreskih prihoda i neporeskih prihoda. Istovremeno, došlo je do rasta realnih de-sezoniranih javnih rashoda u odnosu na prethodni kvartal (za 1,3%), pri čemu je taj rast bio sporiji nego u Q1 (kada su rashodi porasli za 3,2% u odnosu na Q4 2009. godine). Konsolidovani deficit sektora države ostvaren u Q2 iznosi oko 31,3 milijarde dinara, tj. oko 3,9% kvartalnog BDP-a. Kako je deficit u drugom polugodu (a naročito u poslednjem kvartalu) obično znatno veći nego u prva dva kvartala, zadržavanje postojećih trendova imalo bi za rezultat ukupan godišnji fiskalni deficit – veći od inicijalno planiranih 4% BDP-a (procenjuje se da bi deficit iznosio oko 4,75% BDP-a). Podaci o prihodima i rashodima budžeta Republike za jul 2010. godine pokazuju da je u tom mesecu zabeležen osetan realan pad budžetskih prihoda (od 14,9%) u odnosu na jul 2009. godine i blagi rast rashoda (4,9%). Nasuprot tome, u avgustu je ponovo zabeležen realan rast prihoda (0,9%) i znatan realan pad rashoda (10,3%) u odnosu na isti mesec 2009. godine. Takva kretanja imala su za rezultat deficit budžeta Republike od 14,4 milijardi dinara u julu, tj. 3,4 milijardi dinara u avgustu 2010. godine (prosečan mesečni deficit budžeta Republike u periodu januar–jun 2010. iznosio je 10,9 milijardi dinara). Javni dug Srbije na kraju Q2 2010. iznosio je 10,77 milijardi evra (oko 32,7% BDP-a), što je za oko 500 miliona evra (oko 1,6% BDP-a) više nego na kraju Q1.

Opšte tendencije i makroekonomske implikacije

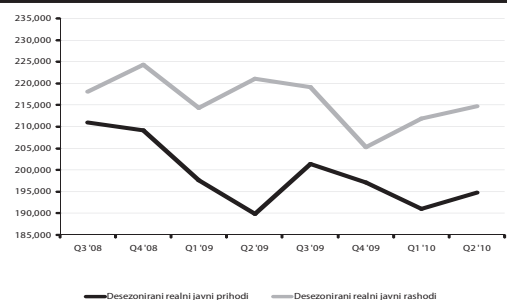
Nakon pada u dva prethodna kvartala, u Q2 je došlo do blagog rasta javnih prihoda

Nakon pada zabeleženog u prethodna dva kvartala, u Q2 2010. je ostvaren realan rast de-sezoniranih realnih prihoda konsolidovanog sektora države u odnosu na prethodni kvartal od 2%. Posle kontinuiranog međugodišnjeg pada zabeleženog u prethodnih šest kvartala, u Q2 2010. ostvaren je realan rast konsolidovanih prihoda sektora države u odnosu na isti kvartal prethodne godine, od 2,5%.

Prihodi od poreza na potrošnju stagniraju, dok prihodi od poreza na rad blago padaju

Ostvareni rast de-sezoniranih realnih poreskih prihoda u Q2 dužuje se, pre svega, blagom rastu prihoda od akciza (za 1,4%), prihoda od poreza na dobit (za 0,1% u odnosu na Q1) i neporeskih prihoda (2,6%), kao i snažnom rastu ostalih poreskih prihoda (za 11,3%) u odnosu na prethodni kvartal. Na rast ostalih poreskih prihoda uticao je i rast prihoda od poreza na mobilnu telefoniju, kao i snažan rast različitih lokalnih javnih prihoda (taksa, naknada i sl.). Realni de-sezonirani prihodi od PDV ostvareni u Q2 gotovo su jednaki iznosu ostvarenom u Q1 (pad od 0,1%), dok su prihodi od carina blago opali (za 0,5%) u odnosu na prethodni kvartal. Odsustvo znatnijih fluktuacija (realnih de-sezoniranih) prihoda od poreza na potrošnju objašnjava se time

Grafikon T6-1. Srbija: de-sezonirani realni (kvartalni) prihodi i rashodi sektora države, u mil. RSD (2005=100)

U Q2 se nastavlja rast de-sezoniranih javnih rashoda u odnosu na prethodni kvartal

što nema značajnijeg oporavka domaće tražnje. Kada je reč o fiskalnim dažbinama na rad, realni de-sezonirani prihodi od poreza na dohodak zabeležili su u Q2 pad od 1,5% u odnosu na Q1, a socijalni doprinosi pad od 2,6%, što se objašnjava nastavkom pada realnih zarada zaposlenih u javnom sektoru, ali i padom ukupnog nivoa zaposlenosti (v. odeljak: Zaposlenost i zarade).

Realni de-sezonirani javni rashodi su u Q2 (već drugi kvartal zaredom) realno porasli, i to za 1,3% u odnosu na Q1. Rastu javnih rashoda u odnosu na Q2 2010. najviše je doprineo rast

Izvor: Obračun autora.

Konsolidovani deficit ostvaren u Q2 iznosio je oko 31,3 milijarde dinara

rashoda za subvencije (19,4%) i kapitalnih rashoda (73,9%). Rashodi za zaposlene, rashodi za penzije i rashodi za kupovinu robe zabeležili su realan pad u odnosu na Q1 od 1,3%, 2,2% i 4,5% respektivno. Pad realnih sezonskih rashoda za zaposlene već četvrti kvartal zaredom, kao i pad rashoda za penzije u poslednja tri kvartala duguju se njihovom nominalnom zamrzavanju. Posmatrano u odnosu na Q2 prethodne godine, konsolidovani rashodi sektora države u Q2 2010. realno su manji za 3%.

Kao rezultat navedenih kretanja, konsolidovani deficit ostvaren u Q2 iznosio je 31,3 milijarde dinara, što je približno 3,9% (kvartalnog) BDP-a ostvarenog u Q2. Ukupan konsolidovani deficit države ostvaren u prva dva kvartala 2010. godine iznosi 55,5 milijardi dinara, što je približno jednako 3,6% BDP-a ostvarenog u prvom polugođu 2010. godine. Kako je deficit u drugom polugođu (a naročito u poslednjem kvartalu) obično znatno veći nego u prva dva kvartala, procenjuje se da bi zadržavanje postojećih trendova za rezultat imalo ukupan godišnji fiskalni deficit približan iznosu dogovorenom pri prethodnoj reviziji stend baj aranžmana sa MMF-om od 4,75% BDP-a. Iako se očekuje da ukupan fiskalni deficit bude približan planiranom iznosu, ukupan iznos prihoda, ali i rashoda konsolidovanog sektora države će biti veći u odnosu na projektovane iznose. Budući da se na strani prihoda još uvek ne primećuju znaci trajnijeg i znatnijeg oporavka, bilo kakvo povećanje bilansno značajnih stavki rashoda impliciralo bi dalji rast fiskalnog deficita preko projektovanih 4,75% BDP-a.

Tabela T6-2. Srbija: konsolidovani bilans sektora države¹⁾, 2006-2010

	2008			2009				2010			
	Q3	Q4	Q1-Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1-Q4	Q1	Q2	Q1-Q2
I UKUPNI PRIHODI	283,3	311,8	1145,9	258,8	267,1	297,0	323,6	1.147	266,6	293,0	559,7
II UKUPNI RASHODI	-286,6	-359,3	-1195,7	-270,3	-306,3	-315,1	-356,2	-1247,9	-286,3	-318,0	-604,3
III OTPLATE DOMAĆIH DUGOVA, BUDŽETSKI KREDITI I DOKAPITALIZACIJE	-2,7	-3,9	-19,1	-0,9	-6,3	-5,8	-7,4	-20,4	-4,6	-6,3	-10,9
od čega Budžetski krediti, neto ²⁾	-2,7	-3,9	-19,1	-0,9	-6,3	-5,8	-7,4	-20,4	-4,6	-6,3	-10,9
IV UKUPNI RASHODI, GFS (II+III)	-289,3	-363,2	-1214,8	-271,2	-312,6	-320,9	-363,6	-1268,3	-290,8	-324,3	-615,2
V KONSOLIDOVANI BILANS (I+IV) definicija GFS ³⁾	-5,9	-51,3	-68,9	-12,4	-45,5	-23,9	-40,0	-121,8	-24,2	-31,3	-55,5
VI FINANSIRANJE (definicija FREN) ⁴⁾	0,2	17,5	13,5	28,9	40,2	11,4	86,8	167,3	21,1	21,0	42,1
VII PROMENA STANJA NA RAČUNU (V+VI)	-5,7	-33,8	-55,4	16,4	-5,3	-12,4	46,8	45,4	-3,1	-10,3	-13,4
VIII UKUPNI JAVNI PRIHODI/BDP (u %)	40,3	42,7	41,7	38,6	35,9	39,0	40,7	38,6	36,6	36,2	36,4
IX UKUPNI JAVNI RASHODI/BDP (%)	(41,1)	(49,7)	(44,3)	(40,4)	(42,0)	(42,1)	(45,8)	(42,7)	(40,0)	(40,1)	(40,0)
X KONSOLIDOVANI DEFICIT/BDP (u %)	(0,8)	(7,0)	(2,5)	(1,9)	(6,1)	(3,1)	(5,0)	(4,1)	(3,3)	(3,9)	(3,6)

Izvor: Tabela P-10 u Analitičkom prilogu.

1) Sektor države (general government) - svi nivoi vlasti (republika, pokrajina, opštine) i njihovi budžetski korisnici i organizacije obaveznog socijalnog osiguranja (PIO fondovi, Republički zavod za zdravstveno osiguranje, Nacionalna služba za zapošljavanje). Ne uključuje javna preduzeća i NBS.

2) Stavka odgovara pojmu "Izdaci za nabavku finansijske imovine" u BJK, odnosno stavci "net lending" u prezentaciji MMF. Reč je o kreditima studentima, poljoprivrednicima, kreditima datim preko Fonda za razvoj i otplatama dugova penzionerima i dokapitalizacijama.

3) Konsolidovani bilans (cash surplus/deficit po GFS) predstavlja razliku između tekućih prihoda i primanja od prodaje nefinansijske imovine (tj. kapitalnih prihoda) i tekućih rashoda i izdataka za nabavku nefinansijske imovine (tj. kapitalnih rashoda). Pored toga u rashode se uključuje i stavka koja obuhvata otplate domaćih dugova - penzije, budžetske pozajmice i dokapitalizaciju. Ovako definisan rezultat meri likvidnosni efekat koji transakcije države imaju na privredu. Videti metodološku diskusiju u Okviru 1 u Kvartalnom monitoru br.3 za detalje.

4) Obzirom na jednokratni karakter prihoda od licence za mobilnu telefoniju ovaj prihod smo tretirali kao finansiranje, za razliku od MFIN koji ga je ranije računovodstveno tretirao kao stavku tekućih neporeskih prihoda.

5) Procena FREN-a na osnovu nezvanične informacije o kretanju poreskih kredita koje potražuje privreda od države i na osnovu analize tokova povraćaja PDV prikazanih u BJK.

Napomene: Za detalje videti Tabelu P-10 u Analitičkom prilogu.

Deficit budžeta Republike u julu je iznosio 14,4, a u avgustu 3,4 milijarde dinara

U julu 2010. godine zabeležen je značajan realan pad prihoda budžeta Republike Srbije, od 14,9% u odnosu na isti mesec prethodne godine.¹ Realan pad prihoda budžeta ostvaren u julu 2010. duguje se pre svega osetnom realnom padu prihoda od akciza (21,2%), carina (23,3%) i poreza na dohodak (5,5%), dok su prihodi od PDV bili realno manji za 1% u odnosu na isti mesec 2009. godine. Osim toga, jul mesec 2009. godine smatra se netipičnim, jer su u tom mesecu ostvareni znatni dodatni prihodi od preregistracije motornih vozila sa crnogorskim registarskim tablicama, kao i po osnovu toga što je u tom mesecu znatno povećana likvidnost privrede izmirenjem obaveza države prema građevinskim preduzećima, što osnovu za poređenje, a samim tim i obračunati pad u julu 2010. godine - čini nerealno visokim. Nasuprot tome, u avgustu je ponovo

¹ Ministarstvo finansija je u 2010. godini izvršilo metodološka usklađivanja načina iskazivanja podataka o prihodima i rashodima budžeta, što negativno utiče na potpunu uporedivost podataka za 2009. i 2010. godinu.

zabeležen realan rast prihoda od 0,9% u odnosu na isti mesec prethodne godine, pre svega zahvaljujući znatnom realnom rastu prihoda od akciza. S obzirom na rezultate ostvarene u avgustu može se zaključiti da osetan pad prihoda zabeležen u julu predstavlja jednokratnu oscilaciju, a ne početak negativnog trenda u kretanju budžetskih prihoda.

Budžetski rashodi ostvareni u julu 2010. godine realno su veći za 4,9% u odnosu na jul 2009, što se najvećim delom duguje znatnom realnom rastu rashoda na subvencije (44%). Međutim, u avgustu je zabeležen osetan pad realnih rashoda budžeta Republike od čak 10,3% u odnosu na isti mesec 2009. godine, čemu je najviše doprineo znatan pad rashoda na kupovinu roba i usluga, rashoda na otplatu kamata i subvencija.

Kao rezultat opisanih kretanja prihoda i rashoda budžeta Republike, u julu i avgustu 2010. godine ostvaren je deficit budžeta Republike od 14,4 i 3,4 milijarde dinara respektivno (prosečan mesečni deficit budžeta Republike u periodu januar-jun 2010. iznosio je 10,9 milijardi dinara).

I dalje nema uslova za odmrzavanje penzija i zarada u javnom sektoru

Nominalno zamrzavanje zarada zaposlenih u javnom sektoru i penzija predstavlja osnovni instrument fiskalne konsolidacije u Srbiji u uslovima ekonomske krize. U toku četvrte revizije *stend baj* aranžmana sa MMF-om potvrđen je nastavak nominalnog zamrzavanja zarada u javnom sektoru i penzija, što se ocenjuje kao opravdano. Ovo zato što će, i uz nominalno zamrzavanje zarada u javnom sektoru i penzija, fiskalni deficit (zbog nezadovoljavajućih rezultata na strani prihoda države) – biti veći od inicijalno planiranih 4% BDP-a. Procenjuje se da će iznositi oko 4,75% BDP-a. Kako ni u Q2 nije došlo do značajnijih pozitivnih promena u pogledu kretanja javnih prihoda, ocenjuje se da prostora za odmrzavanje zarada u javnom sektoru i penzija nema. Tako, čak i minimalno povećanje zarada u javnom sektoru i penzija za 5% impliciralo bi rast konsolidovanih rashoda i fiskalnog deficita u 2010. godini za oko 10 milijardi dinara (tj. za preko 0,3% BDP-a). Takvo povećanje bi izrazilo velike negativne efekte imalo naročito u 2011. godini, jer bi kao rezultat tog povećanja konsolidovani rashodi države u 2011. bili veći za između 30 i 40 milijardi dinara, što bi dovelo do rasta fiskalnog deficita za preko 1% BDP-a. Ocenjuje se da bi efekti povećanja zarada i penzija na rast privredne aktivnosti bili manji od troškova sprovođenja takvih mera, jer bi se značajan deo dodatnog raspoloživog dohotka stanovništva prelio u povećanje uvozne tražnje, što bi impliciralo povećanje spoljnotrgovinskog deficita zemlje, a ne rast domaće proizvodnje. Osim toga, ekspanzivna fiskalna politika utiče na dalju depresijaciju kursa dinara i povećanje stope inflacije, što bi primoralo Narodnu banku Srbije na primenu mera restriktivne monetarne politike (povećanje referentne kamatne stope). To bi pak u sledećem koraku negativno uticalo na nivo kreditne aktivnosti banaka, a posledično i na nivo privredne aktivnosti u Srbiji.

U okviru pete revizije *stend baj* aranžmana sa MMF-om dogovoreno je da se zarade zaposlenih u javnom sektoru i penzije u 2010. godini ne povećavaju, a da se u 2011. izvrši njihovo trokratno povećanje – u januaru, aprilu i oktobru mesecu. Prema tom dogovoru, zarade će u januaru 2011. godine biti povećane za stopu inflacije u prethodnom polugođu, dok će povećanje u aprilu biti jednako zbiru stope inflacije u Q1 2011. i polovine kvartalne stope rasta BDP-a. U oktobru 2011. zarade u javnom sektoru povećaće se za stopu inflacije u periodu april-septembar. Ovakvo rešenje se ocenjuje kao održivo, jer će u 2011. godini dovesti do rasta javnih rashoda od oko pet milijardi dinara u odnosu na alternativni scenario, koji bi podrazumevao primenu potojeće formule za korekciju plata zaposlenih u javnom sektoru u aprilu i oktobru, koja je primenjivana u 2008. i ranijim godinama.

Analiza pojedinačnih poreskih oblika i pojedinačnih javnih rashoda

U Q2 nije bilo znatnijih oscilacija prihoda od poreza na potrošnju

U Q2 2010. nije bilo znatnijih oscilacija prihoda od poreza na potrošnju. Desezonirani realni prihodi od PDV ostvareni u Q2 gotovo su nepromenjeni, dok su prihodi od carina manji za 0,5% u odnosu na Q1, što ukazuje na dalju stagnaciju domaće tražnje. S druge strane, nakon pada zabeleženog u prethodna dva kvartala, realni desezonirani prihodi od akciza zabeležili su blagi rast (od 1,4%) u odnosu na Q1 2010. Rast prihoda od akciza najvećim delom se odnosi na povećanje prihoda od akciza na duvanske prerađevine i ostalih akciza (na alkoholna pića i sl.).

Tabela T6-3. Srbija: desezonirani kvartalni indeksi realnog nivoa javnih prihoda (prethodni kvartal = 100)

	Javni prihodi	Porezi na potrošnju			Porezi na faktore proizvodnje			Ostali poreski prihodi
		PDV	Akcize	Carina	Porez na dohodak	Doprinosi	Porez na dobit	
Q1 2009	94,5	100,1	102,3	86,8	90,5	95,1	84,6	92,4
Q2 2009	96,0	90,1	106,5	88,0	95,9	99,0	87,1	99,2
Q3 2009	106,1	108,8	106,5	93,7	101,2	98,4	106,1	117,1
Q4 2009	97,9	99,7	99,7	96,8	95,2	95,4	92,7	103,2
Q1 2010	96,9	98,4	89,9	97,4	101,6	101,9	102,5	100,0
Q2 2010	102,0	99,9	101,4	99,5	98,5	97,4	100,1	111,3
Indeks u Q2 2010 (Q1 2009=100)	93,2	96,1	105,5	67,2	83,7	87,8	74,5	123,3

Izvor: Obračun autora.

Posmatrano u odnosu na period početka krize (Q1 2009), desezonirani javni prihodi su u Q2 2010. godine bili manji za 6,8%, što se duguje padu prihoda od svih poreskih oblika, osim od akciza, kod kojih su stope u međuvremenu povećavane u više navrata. Takođe je i nivo desezoniranih ostalih poreskih prihoda u Q2 2010. bio veći nego na početku krize, pre svega usled uvođenja poreza na mobilnu telefoniju.

Prihodi od poreza na rad su u Q2 blago opali

Za razliku od kretanja u prethodnom kvartalu, prihodi od poreza na rad (porez na dohodak i socijalni doprinosi) zabeležili su blagi pad u Q2. Tako su realni desezonirani prihodi od poreza na dohodak zabeležili pad od 1,5%, a prihodi od socijalnih doprinosa pad od 2,6% u odnosu na Q1. Pad prihoda od fiskalnih dažbina na dohodak od rada se objašnjava nastavkom realnog smanjenja zarada zaposlenih u javnom sektoru, smanjenjem ukupnog nivoa zaposlenosti i padom fiskalne discipline poreskih obveznika.

Realni desezonirani prihodi od poreza na dobit ostvareni u Q2 gotovo su jednaki iznosu ostvarenom u Q1 (rast od 0,1%), jer se avansno plaćanje poreza na dobit vrši na osnovu rezultata ostvarenog u prethodnoj godini, te su kvartalni iznosi poreske obaveze uglavnom jednaki.

Tabela T6-4. Srbija: Desezonirani kvartalni indeksi realnog nivoa javnih rashoda (prethodni kvartal=100)

	Javni rashodi	Rashodi za zaposlene	Kupovina roba i usluga	Subvencije	Penzije	Kapitalni rashodi
Q1 2009	95,6	94,4	94,8	73,9	101,8	73,9
Q2 2009	103,1	101,0	102,7	96,0	99,0	117,2
Q3 2009	99,1	99,5	95,7	116,0	100,3	93,4
Q4 2009	93,7	97,9	99,4	77,1	98,6	97,3
Q1 2010	103,2	97,8	103,9	113,1	97,6	109,1
Q2 2010	101,3	98,7	95,5	119,4	97,8	89,9
Indeks u Q2 2010 (Q1 2009=100)	95,7	89,7	91,9	85,7	95,2	77,2

Izvor: Obračun autora.

Konsolidovani, desezonirani rashodi države ostvareni u Q2 2010. godine manji su za 4,3% u odnosu na period s početka krize (Q1 2009). Pad je zabeležen kod svih kategorija rashoda, pri čemu je taj pad najizraženiji kod rashoda za zaposlene (usled nominalnog zamrzavanja zarada u javnom sektoru u toku 2009. i 2010), subvencija i kapitalnih rashoda koji *per definitionem* spadaju u odgođive javne rashode.

U Q2 zabeležen pad rashoda za zaposlene, za penzije i kupovinu robe i usluga...

Realni desezonirani rashodi za zaposlene ostvareni u Q2 manji su za 1,3% nego u prethodnom kvartalu, dok su rashodi za penzije opali za 2,2%. Ovakva kretanja rezultat su pre svega nominalnog zamrzavanja zarada zaposlenih u javnom sektoru i penzija. Kako rashodi za zaposlene i za penzije čine gotovo 60% ukupne javne potrošnje, nastavak trenda pada ovih kategorija rashoda se ocenjuje kao povoljan sa aspekta redukcije tekuće javne potrošnje i fiskalnog deficita u srednjem roku.

duživanje kod drugih međunarodnih finansijskih institucija). Od približno 10,8 milijardi evra ukupnog javnog duga 9,2 milijarde evra se odnosi na direktne obaveze države, a 1,6 milijardi evra na indirektno obaveze. Od direktnih obaveza države 4,1 milijarda evra predstavlja unutrašnji, a 5,1 milijardi evra spoljni dug. Znatno deo fiskalnog deficita u Q2 finansiran je emisijom trezorskih zapisa i obveznica na domaćem tržištu, kao i prodajom deviza koje država drži na računu kod Narodne banke Srbije. Neto obaveze države po osnovu emitovanih dužničkih hartija od vrednosti na kraju Q2 veće su za oko 15 milijardi dinara u odnosu na kraj Q1 2010. godine. Međutim, kako je ukupan unutrašnji javni dug na kraju Q2 gotovo nepromenjen u odnosu na kraj Q1, zaključuje se da je dodatno zaduživanje na domaćem finansijskom tržištu iskorišćeno za servisiranje drugih obaveza prema domaćim kreditorima (pre svega obaveza po osnovu stare devizne štednje), čime je delimično ublažen efekat istiskivanja.

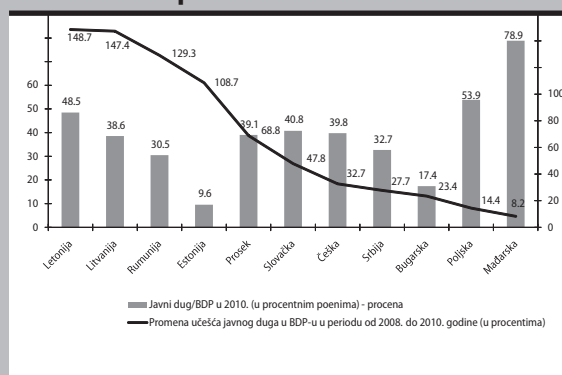
Kako je ukupan javni dug Srbije u Q2 povećan za oko 52 milijarde dinara (oko 500 miliona evra), a u istom periodu ukupan iznos kapitalnih rashoda je iznosio 17,4 milijarde dinara (oko 167 miliona evra), zaključuje se da je svega 1/3 novog duga iskorišćena za investicionu, a čak 2/3 za tekuću potrošnju (što je približno rezultatima ostvarenim i u prethodnim kvartalima). Ovakvi rezultati ukazuju na to da je dodatno zaduživanje države u prethodnom kvartalu negativno uticalo na neto imovinsku poziciju države i na održivost javnog duga, jer u suštini predstavlja povećanje potrošnje sadašnje na račun budućih generacija.

Okvir 1. Stanje i kretanje javnog duga u zemljama Centralne i Istočne Evrope

Prema zvaničnim procenama, očekivana visina javnog duga u zemljama Centralne i Istočne Evrope (CIE) u 2010. godini kreće se u rasponu od 9,6 procentnih poena BDP-a u Estoniji do 78,9 procentnih poena BDP-a u Mađarskoj. Prosečna procenjena vrednost javnog duga u 10 posmatranih zemalja CIE u 2010. iznosi 39,1 procentnih poena BDP-a. U poređenju sa drugim zemljama CIE – Srbija se prema relativnoj visini javnog duga (učesću javnog duga u BDP-u) nalazi na osmom mestu (relativno manji javni dug imaju samo Bugarska i Estonija).

U periodu od izbijanja ekonomske krize krajem 2008. godine u svim (posmatranim) zemljama CIE došlo je do relativnog porasta javnog duga. Taj rast je bio najizraženiji u baltičkim zemljama (npr. očekuje se da će u Letoniji javni dug na kraju 2010. godine biti 148,7% veći nego na kraju 2008), dok je rast javnog duga bio najsporiji u Mađarskoj (rast od 8,2%). Procenjuje se da će u 10 posmatranih zemalja CIE javni dug na kraju 2010. biti u proseku veći za 68,8% u odnosu na stanje krajem 2008. godine. U periodu od kraja 2008. do kraja Q2 2010. godine javni dug Srbije povećan je za 27,7%, što je više nego duplo sporiji rast javnog duga u odnosu na druge zemlje CIE. Posmatrano po intenzitetu rasta javnog duga u periodu od kraja 2008. do 2010. godine – Srbija se nalazi na sedmom mestu (među 10 posmatranih zemalja CIE).

T6-8. Stanje i promena nivoa javnog duga (mereno učesćem javnog duga u BDP-u) u zemljama Centralne i Istočne Evrope

Izvor: Obračun autora (na osnovu podataka preuzetih iz Public Finance in EMU 2010 i internet stranica Ministarstava finansija navedenih zemalja).

Iako je nivo javnog duga u Srbiji još uvek umeren, očekivane vrednosti fiskalnih deficita u narednim godinama, intenzivno zaduživanje za razvoj infrastrukture kao i potencijalne indirektna obaveze države (npr. po osnovu denacionalizacije i sl.) mogu dovesti do njegovog znatnog rasta u relativno kratkom vremenskom periodu. Stoga se ocenjuje da je restriktivan i prudentan pristup kako pri koncipiranju javne potrošnje u narednom periodu, tako i pri zaduživanju države preduslov za obezbeđenje održivosti javnog duga. Ekonometrijska (panel) istraživanja, zasnovana na podacima za zemlje OECD i zemlje u razvoju u periodu od 1970. do 2007. godine, pokazuju da povećanje javnog duga za 10 procentnih poena BDP-a dovodi do smanjenja stope privrednog rasta u dugom roku od oko 0,2 procentna poena, pri čemu je taj uticaj naročito izražen u zemljama u razvoju.⁴ Ovakvi rezultati upućuju na zaključak da bi dodatno zaduživanje čak i za finansiranje investicionih projekata trebalo da bude zasnovano isključivo na rigoroznim principima analize troškova i koristi, kako bi se finansirali samo najpropulzivniji projekti, tj. kako bi ukupan (neto) uticaj zaduživanja/investicija na privredni rast u narednom bio što pozitivniji.

⁴ IMF *Fiscal Monitor*, May 2010, str. 66.

7. Monetarni tokovi i politika

Rast realnog M2 ubrzava u Q2, i iznosi 14,6% posmatrano međugodišnje. U okviru tog povećanja dominantno učešće ima rast kredita nedržavnom sektoru koji nakon korekcija za promene kursa iznosi 8,8% međugodišnje. U istom periodu beleži se rast učešća nenaplativih kredita na 12% (najviše usled visokog učešća indeksiranih kredita na srpskom bankarskom tržištu), čime je otežano vraćanje duga. U Q2 banke su značajno povećale plasmane privredi i stanovništvu za 853 miliona evra u odnosu na Q1 (plasirano 411 miliona evra). Trend razduživanja privrede prema inostranstvu, uočen od početka finansijske krize, nastavlja se tako što je i u Q2 vraćeno 314 miliona evra. Izvori za nove plasmane beleže porast u Q2 od 110 miliona evra usled značajnog rasta depozita privrede i stanovništva koje je jednim delom umanjeno razduživanjem banaka prema inostranstvu. NBS je dodatno smanjila referentnu kamatnu stopu u Q2 za jedan procentni poen, što je dovelo do smanjenja REPO stoka za 320 miliona evra. Nakon toga, NBS je u avgustu a zatim i u septembru povećala referentnu kamatnu stopu za po 0,5 procentnih poena. Smanjenje primarnog novca nastavljeno je i u Q2 i iznosi 11% od početnog H. Pad je izazvan isključivo značajnim intervencijama NBS na međubankarskom deviznom tržištu, usled čega su neto sopstvene rezerve NBS u Q2 smanjene za 365 miliona evra.

Monetarni sistem: struktura i tokovi novčane mase

Rast realnog M2 ubrzava se ...

... usled povećanog prirasta kredita privredi i stanovništvu u Q2

U Q2 beleži se ubrzanje rasta realnog M2 koji iznosi 14,6% međugodišnje (u Q1 realni rast 11,5%, Tabela T7-2). Značajan doprinos rasta M2 dali su krediti nedržavnom sektoru (promena stanja u dinarima 17,3% međugodišnje), koji su i nakon korekcije za promenu kursa usled depresijacije dinara u Q2 uvećani za 8,8% realno¹ međugodišnje. U okviru kredita nedržavnom sektoru beleži se ubrzanje rasta kredita domaćinstvima koji u Q2 iznosi 8,7% realno međugodišnje (u Q1 rast od 0,3%), dok je u istom periodu povećan rast kredita privredi od 8,9% realno međugodišnje (u Q1 rast od 3,7%).

Dekomponovanjem strukture M2 (Grafikon T7-1) primećujemo da se nastavlja trend dominantnog učešća deviznih depozita u ukupnom rastu, dok M1 i štedni i oročeni depoziti smanjuju svoje pojedinačno učešće u odnosu na prethodni kvartal. Od ukupnog nominalnog rasta M2 koji iznosi 22,09% u Q2, 20,5% je rast usled povećanja deviznih depozita (u Q1 17,41%). Štedni i oročeni depoziti u Q2 doprinose rasta M2 sa 0,57% (u Q1 doprinos 1,07%), što predstavlja nastavak trenda od polovine 2009. godine, dok se doprinos M1 smanjio na 1,02% (u Q1 doprinos 1,45%).

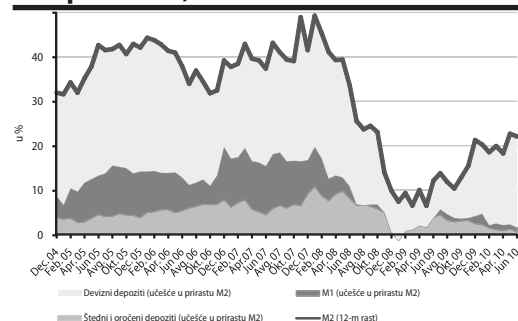
Na ukupan rast novčane mase u Q2...

... pozitivan doprinos imalo je uvećanje NDA...

... dok je porast kapitala monetarnog sektora delovao negativno

Novčana masa beleži prirast u Q2 od 6,6% od početnog M2 (kumulativni prirast u Q2 manje prirast u Q1, Tabela T7-2). Rast novčane mase bazira se prvenstveno na rasta neto domaće aktive (NDA) od 6,2% od početnog M2, uz minimalnu promenu neto strane aktive (NSA) od 0,3% od početnog M2. Kao i u prvom kvartalu, u Q2 dominantan doprinos rasta NSA imalo je povećanje kredita nedržavnom sektoru od 7,2% od početnog M2 kao i porast neto kredita državi koji iznosi 3,3% od početnog M2. Trend povećanja kapitala monetarnog sektora, primećen u prvoj polovini 2009. godine nastavlja negativno da doprinosi ukupnom rasta NDA koji u Q2 iznosi 10,9% od početnog M2.

Grafikon T7-1. Srbija: novac i njegove komponente¹, 2004–2010

Izvor: Tabela P-12 u Analičkom prilogu.

1) Učešće komponenti novca dobijeno je kao odnos njihovog prirasta prema vrednosti M2 u istom periodu prethodne godine, čime je zbir tako dobijenih odnosa jednak 12-m rasta ukupnog novca (M2).

1 Primenom naše metodologije za korekciju stopa rasta, pretpostavljamo da je najmanje 70% ovih kredita plasirano sa valutnom klauzulom.

Tabela T7-2. Srbija: rast novca i agregata koji mu doprinose, 2007–2010

	2007				2008				2009				2010	
	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
	12-m, u %													
M2 ¹⁾	42,9	37,4	39,4	41,5	41,0	33,7	24,5	9,8	6,5	12,1	10,4	21,3	19,9	22,1
Kreditni nedržavnom sektoru ²⁾ (promena stanja u dinarima)	21,6	23,9	28,0	38,3	36,4	30,3	29,4	33,7	33,8	27,7	22,3	16,1	14,4	25,0
Kreditni nedržavnom sektoru ³⁾ (korigovani tokovi za promenu kursa)	26,3	30,2	31,2	38,4	35,3	30,7	32,2	23,6	20,9	13,9	7,7	10,2	10,4	16,2
Domaćinstva	58,4	54,7	53,6	50,6	43,3	35,5	19,5	15,7	7,4	1,5	4,4	3,7	7,9	16,1
Privreda	14,2	20,2	21,1	32,2	31,0	28,1	39,5	28,1	28,8	20,9	9,3	13,6	11,6	16,3
	12-m realni, u %													
M2 ¹⁾	35,3	30,7	29,7	28,6	26,2	19,2	13,3	2,9	-3,2	2,1	0,9	9,8	11,5	14,6
Kreditni nedržavnom sektoru ²⁾ (promena stanja u dinarima)	15,2	17,8	19,1	25,6	22,0	16,2	17,8	25,2	21,7	16,4	11,8	5,2	6,3	17,3
Kreditni nedržavnom sektoru ³⁾ (korigovani tokovi za promenu kursa)	19,8	24,1	22,2	25,6	21,1	16,4	20,2	15,7	9,4	2,7	-2,8	-0,5	2,6	8,8
Domaćinstva	50,1	47,4	43,1	36,7	28,2	20,7	8,6	8,3	-2,8	-8,6	-5,8	-6,4	0,3	8,7
Privreda	8,3	14,5	12,8	20,1	17,3	14,1	26,8	19,9	16,5	9,0	-1,3	2,5	3,7	8,9
	kumulativni, u % od početnog M2⁴⁾													
M2 ¹⁾	5,9	11,0	23,9	41,5	5,5	4,8	9,0	9,8	2,3	7,0	9,5	21,3	1,1	7,7
M2 dinarski ⁵⁾	-0,1	0,8	6,8	16,8	-2,5	-2,7	-1,1	0,5	-1,9	0,6	2,2	4,2	-2,7	-1,6
Devizni depoziti (privreda i domaćinstva) ⁶⁾	4,0	10,1	17,3	24,5	5,6	7,7	12,5	2,3	-0,1	2,9	4,1	11,2	1,3	3,3
Kursne razlike ⁶⁾	1,9	0,0	-0,1	0,2	2,4	-0,2	-2,3	7,0	4,4	3,4	3,2	5,9	2,6	5,9
Neto strana aktiva (NSA), dinarski prirast	5,2	12,0	14,5	24,4	3,6	-3,2	-3,0	-8,8	2,2	0,4	3,6	8,9	-0,9	-0,6
Neto strana aktiva (NSA), devizni prirast	3,1	12,0	14,7	24,2	1,2	-3,0	-1,0	-14,5	-1,1	-2,1	1,1	4,5	-2,7	-4,4
Kursne razlike ⁶⁾	2,2	0,0	-0,1	0,3	2,5	-0,2	-2,0	5,7	3,3	2,5	2,5	4,4	1,8	3,8
Neto domaća aktiva (NDA)	0,6	-1,1	9,4	17,1	1,9	8,0	12,0	18,7	0,2	6,6	6,0	12,4	2,1	8,3
od čega: kreditni nedržavnom sektoru ²⁾ , korigovani tokovi	6,6	19,6	28,3	36,6	4,8	12,8	22,2	22,0	3,6	5,1	8,3	11,6	3,9	11,1
od čega: krediti državi, neto ⁷⁾	-4,1	-7,7	-7,0	-1,9	-0,6	1,0	1,9	7,0	-2,0	4,1	6,1	5,2	0,8	4,1
od čega: kapital NBS i poslovnih banaka	-2,2	-7,4	-11,6	-17,9	-3,5	-4,6	-6,3	-16,4	0,7	-5,5	-9,9	-13,7	-0,2	-11,1
	kumulativni, u % od godišnjeg BDP⁸⁾													
Kreditni državi, neto ⁷⁾	-1,3	-2,1	-1,9	-0,5	-0,3	0,3	0,7	2,2	-0,9	1,4	2,1	1,7	0,3	1,6
od čega: dinarski	-1,2	-2,3	-2,1	-1,1	-0,8	-1,3	-1,0	0,8	-0,5	1,7	2,4	1,7	0,6	1,3
Kreditni nedržavnom sektoru ²⁾	2,6	5,4	7,7	10,0	2,7	4,4	6,8	10,7	3,4	3,5	4,3	6,4	2,9	7,2

Izvor: Tabela P-12 u Analitičkom prilogu.

1) Novčana masa: komponente – v. Analitičke i notacijske konvencije QM-a.

2) Kreditni nedržavnom sektoru – krediti privredi (uključujući lokalnu samoupravu) i domaćinstvima.

3) Tokovi su korigovani za promenu kursa. Korekcije su sprovedene pod pretpostavkom da je 70% kredita nedržavnom sektoru (i domaćinstvima i privredi) indeksirano prema evru.

4) Početnim M2 označava se stanje M2 na početku odnosno, tj. na kraju prethodne godine.

5) Doprinos deviznih depozita rastu M2 meri samo doprinosi prirasta deviznih depozita u deviznom znaku, tako da njihova revalorizacija daje kursne razlike.

6) Kursne razlike odnose se na razliku u doprinosu NSA rastu M2 merenom u dinarskom znaku i doprinosu NSA rastu M2 merenom u deviznom znaku.

7) Krediti državi, neto – razlika između kredita (dinarskih i deviznih) i depozita (dinarskih i deviznih) države. Država ne uključuje lokalnu samoupravu koja je tretirana kao nedržavni sektor.

8) BDP korišćen u proračunima centriran je na godišnjem nivou.

Ponovo se beleži porast učešća problematičnih kredita ...

... koji u Q2 iznose 12% uprkos merama pomoći Vlade Srbije

Prema izveštaju Kreditnog biroa, zaključno sa junom, učešće nenaplativih kredita u ukupnoj sumi plasiranih iznosi 11,99%, što je pogoršanje u odnosu na prethodna tri kvartala kada je ovo učešće beležilo pad (Tabela T7-3). Ovaj rast prvenstveno je posledica povećanja kredita u docnji kod pravnih lica koji na kraju Q2 iznosi 14,18% (na kraju Q1 učešće 11,62%). Ti krediti ujedno imaju i najveće učešće u ukupnoj masi plasiranih kredita. Prema poslednjim podacima (za prva dva meseca Q3), učešće nenaplativih kredita se smanjuje, ali je i dalje visoko i iznosi 11,62% na kraju avgusta. Čini se da je nastavak pada vrednosti dinara i nedovoljno brz oporavak privrede od početka godine prevazišao pozitivan uticaj 684 miliona evra subvencionisanih kredita za likvidnost koji su plasirani u programu mera Vlade za prevazilaženje krize (u Q2 plasirano 397 miliona evra subvencionisanih kredita za likvidnost).

Tabela T7-3. Srbija: učešće nenaplativih kredita u ukupno plasiranim, 2009–2010

	2009				2010	
	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
	stanje na kraju perioda					
Pravna lica	11,05	14,86	13,24	12,14	11,62	14,18
Preduzetnici	5,28	8,93	10,21	11,21	12,19	13,73
Fizička lica	5,36	6,19	6,63	6,69	6,37	6,79
Ukupno	9,1	12,1	11,2	10,8	10,14	11,99

Izvor: Kreditni biro Udruženja banaka Srbije.

7. Monetarni tokovi i politika

Tabela T7-4. Srbija: monetarni pregled, 2007–2010

STANJE	2007				2008				2009				2010	
	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
	u milionima dinara, na kraju perioda													
Neto strana aktivna (NSA)	441.048	484.388	500.302	563.524	596.215	534.403	536.102	483.707	504.072	486.784	517.908	570.534	559.408	563.269
od čega: rezerve NBS	719.381	730.668	751.920	765.615	788.296	720.967	745.070	724.755	772.902	832.817	888.389	1.022.861	1.049.068	1.103.542
od čega: obaveze poslovnih banaka	-318.598	-286.848	-290.860	-299.659	-264.865	-251.182	-279.131	-349.703	-345.733	-351.420	-419.017	-500.336	-540.076	-540.431
Neto domaća aktivna (NDA)	234.991	224.279	291.193	340.174	357.307	412.802	448.498	508.826	511.535	575.119	569.336	633.447	658.351	732.914
Kreditni državi, neto ¹⁾	-128.909	-149.081	-144.385	-112.290	-120.644	-103.539	-94.156	-53.042	-76.033	-14.887	4.838	-4.340	3.916	42.404
Dinarski krediti, neto	-35.782	-62.290	-56.369	-34.251	-53.126	-67.826	-60.934	-14.199	-27.201	31.692	52.467	33.822	50.763	71.864
Devizni krediti, neto	-93.127	-86.791	-88.016	-78.039	-67.518	-35.713	-33.222	-38.843	-48.832	-46.579	-47.629	-38.162	-46.847	-29.460
Kreditni neprivrednom sektoru ²⁾	666.007	732.402	786.873	842.512	908.598	953.977	1.018.307	1.126.111	1.215.843	1.218.702	1.245.735	1.306.224	1.389.783	1.523.040
Ostale stavke	-302.107	-359.042	-351.295	-390.048	-430.647	-437.636	-475.653	-564.243	-628.275	-628.696	-681.237	-668.437	-735.348	-832.530
Novčana masa: M2 ³⁾	676.039	708.667	791.495	903.698	953.522	947.205	985.134	992.533	1.015.607	1.061.903	1.087.244	1.203.981	1.217.759	1.296.183
Novčana masa: dinarski M2 ³⁾	282.299	288.329	326.341	390.307	367.648	365.834	380.015	395.088	378.094	401.120	416.996	436.784	403.722	417.948
Devizni depoziti (privreda i domaćinstva)	393.740	420.338	465.154	513.391	585.874	581.371	605.119	597.445	637.513	660.783	670.248	767.197	814.037	878.235
STRUKTURNI POKAZATELJI														
Gotov novac u optjecaju / Dinarski depoziti (privreda i domaćinstva), u %	26,2	29,1	25,1	24,6	23,7	23,5	23,2	29,5	26,0	25,3	24,8	28,0	27,0	26,5
Devizni depoziti (privreda i domaćinstva) / M2 (%)	58,2	59,3	58,8	56,8	61,4	61,4	61,4	60,2	62,8	62,2	61,6	63,7	66,8	67,8
Koeficijent obrta (BDP ⁴⁾ / M2	3,3	3,2	2,9	2,6	2,6	2,7	2,6	2,7	2,6	2,5	2,6	2,4	2,4	2,3
M2 / BDP ⁴⁾	0,31	0,31	0,34	0,39	0,39	0,37	0,38	0,38	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Kreditni neprivrednom sektoru / BDP ⁵⁾	0,30	0,32	0,34	0,36	0,37	0,37	0,39	0,43	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
Nenasplativi krediti ⁵⁾ (u % od ukupnih)	4,9	4,7	5,2	5,1	4,4	5,3	6,0	5,8	9,1	12,1	11,2	10,8	13,8	12,0
Multiplikator novca (dinarski M2/H)	2,4	2,0	2,3	2,3	2,6	2,0	2,3	1,2	1,4	1,6	1,8	1,7	1,9	2,2

Izvor: Tabela P-13 u Analitičkom prilogu.

1) V.fusnotu 7) u Tabeli T7-2.

2) V.fusnotu 2) u Tabeli T7-2.

3) Novčana masa: komponente – v. Analitičke i notacijske konvencije QM-a.

4) V.fusnotu 8) u Tabeli T7-2.

5) Udeo kredita po osnovu kojih postoji kontinuirana docnja u plaćanju obaveza od 90 i više dana u ukupnim kreditima. Izvor za ovaj podatak je Kreditni biro Udruženja banaka Srbije; v. detaljnije u: J. Dimitrijević, „Nenasplativi krediti u Srbiji – koja je prava mera?“, QM br. 6.

Bankarski sektor: plasmani i izvori finansiranja

**U Q2 plasmani banaka
privredi i stanovništvu
uvećani su za 853
miliona evra...**

**... od čega je preko
70% u segmentu
subvencionisanih
kredita ...**

**... dok se u segmentu
cross-bordera i dalje
beleži negativan prirast**

Bankarski sektor je (u Q2) sa iznosom od 853 miliona evra, više nego duplirao plasmane privredi i stanovništvu u odnosu na prvi kvartal ove godine (u Q1 411 miliona evra, Tabela T7-5 i Tabela T7-6). Veći deo ovog rasta kreditne aktivnosti duguje se povećanom zaduživanju privredi kojoj je u Q2 plasirano 578 miliona evra novih kredita. U Q2 dolazi i do povećanog zaduživanja stanovništva u iznosu od 277 miliona evra (u Q1 porast 91 milion evra), što predstavlja značajan rast u odnosu na prošlu godinu kada je stanovništvo bilo prilično rezervisano prema uzimanju novih kredita. Preko 70% kreditnih plasmana u Q2 predstavljaju subvencionisani krediti u okviru mera pomoći Vlade Srbije. Na osnovu mera Vlade od maja meseca, banke odobravaju samo dinarske kredite za likvidnost, dok je odobravanje kredita za likvidnost sa valutnom klauzulom stopirano. Kako krediti za likvidnost imaju dominantno učešće u okviru subvencionisanih kredita, ideja je da se na ovaj način utiče na smanjenje nivoa evroizacije na tržištu i umanjí izloženost privrede kreditnom riziku po osnovu povećanja iznosa rate u dinarima usled depresijacije kursa. Država je nastavila sa trendom povlačenja sredstava sa računa kod poslovnih banaka, i to za 348 miliona evra u Q2 (u Q1 112 miliona evra). I dalje traje proces razduživanja privrede prema inostranstvu, usled čega cross-border krediti i u Q2 beleže negativan priliv od 315 miliona evra. Od Q1 2009. godine kada je započeo trend smanjivanja stoka cross-bordera, privreda je vratila 1,269 milijardi evra inostranim bankama. Sa negativnim prilivom cross-bordera, ukupan prirast kredita privredi i stanovništvu u Q2 iznosi 539 miliona evra, što predstavlja poboljšanje u odnosu na kriznu 2009. godinu, ali je i dalje ispod predkriznog perioda.

Tabela T7-5. Srbija: poslovanje banaka – izvori i struktura plasmana, korigovani¹⁾ tokovi, 2007–2010

	2007				2008				2009				2010	
	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
	u milionima evra, kumulativni od početka godine													
Izvori sredstava (-, povlačenje)	-325	-1.061	-2.574	-4.582	258	-717	-2.140	-833	958	61	-1.171	-2.790	7	-117
Domaći depoziti	-339	-757	-1.819	-3.254	-162	-464	-1.134	-95	235	-336	-691	-1.633	131	-233
Depoziti stanovništva	-329	-652	-1.059	-1.652	-192	-518	-842	84	-40	-270	-551	-1.314	-137	-323
dinarski depoziti	-35	-57	-97	-135	-18	-19	-28	-63	46	-2	-30	-89	30	21
devizni depoziti	-295	-595	-963	-1.518	-174	-499	-813	147	-87	-268	-521	-1.225	-167	-343
Depoziti privrede	-10	-105	-760	-1.602	29	54	-292	-180	276	-67	-140	-319	268	89
dinarski depoziti	23	112	-324	-1.138	365	394	261	198	171	5	-174	-284	213	84
devizni depoziti	-33	-218	-437	-464	-336	-340	-554	-378	105	-72	34	-35	55	5
Obaveze prema inostr. (zaduživanje i rač. nerezid.)	-10	266	207	114	564	601	138	-165	299	186	-558	-1.271	-196	40
Kapital i rezerve ¹⁾	25	-569	-962	-1.441	-144	-855	-1.144	-572	424	212	78	114	72	77
Devizne rezerve (-, povlačenje)	-14	5	-17	695	-333	-386	-316	-18	-407	-449	-5	311	53	-120
Plasmani¹⁾	687	1.294	2.488	3.626	697	1.175	2.888	1.390	156	1.057	1.980	2.844	397	1.279
Ukupno privreda i stanovništvo	575	1.508	2.315	2.945	614	1.402	2.595	2.711	226	381	696	1.183	411	1.264
Privreda	313	865	1.271	1.660	406	915	2.099	2.213	331	465	700	1.097	319	897
Stanovništvo	263	644	1.044	1.285	207	487	496	498	-104	-84	-4	86	91	368
Plasmani u hartije NBS ²⁾	200	-11	438	849	116	-126	361	-1.419	40	256	694	625	-125	-445
Neto kreditiranje države ³⁾	-89	-203	-264	-168	-33	-101	-68	98	-105	421	590	1.036	112	460
PRO MEMORIA														
Obavezne rezerve i depoziti	-146	242	349	441	-369	-275	-97	-225	-191	-225	-185	36	54	-182
Ostala potraživanja od NBS (neto) ⁴⁾	13	-44	-104	-44	6	246	28	422	-385	-380	-481	-158	-287	-272
od čega: slobodne rezerve posl. banaka	20	-56	-103	-92	0	207	-13	443	-409	-394	-501	-177	-279	-252
Ostale stavke ⁵⁾	-110	-464	-57	-78	-202	-192	-490	-330	-166	-158	-254	-99	-147	-331
Efektivna obavezna rezerva (u %) ⁶⁾	34	37	34	31	30	29	28	30	30	28	26	25	26	24

Izvor: Tabela P-14 u Analitičkom prilogu.

1) Od ovog broja QM-a metodologija za izračunavanje prirasta plasmana je promenjena, budući da više nisu dostupni podaci o ročnoj distribuciji kredita. Zadržavamo pretpostavku da je 70% od ukupnih plasmana indeksirano prema evru. Prirasti za originalno dinarske vrednosti depozita izračunati su po prosečnom kursu za period. Za devizne depozite – kao razlika stanja preračunatih po kursu na krajevima perioda. Kapital i rezerve preračunati su po kursu evra na krajevima perioda i ne sadrže efekat kursnih razlika od preračunavanja ostatka bilansa.

2) U hartije od vrednosti NBS uključene su državne hartije i blagajnički zapisi NBS koji se prodaju po repo stopi i po stopi koja se određuje na tržištu kada su u pitanju trajne aukcijske prodaje s rokom dospeća većim od 14 dana.

3) Neto kreditiranje države: krediti odobreni državi umanjeni za depozite države u poslovnim bankama; negativni predznak označava veći porast depozita nego kredita. Država obuhvata sve nivoe vlasti: republički nivo i nivo lokalne samouprave.

4) Ostala potraživanja od NBS (neto): razlika između potraživanja banaka od NBS po osnovu gotovine i slobodnih rezervi i obaveza prema NBS.

5) Stavke u bilansu banaka: ostala aktiva, depoziti pravnih lica u likvidaciji, međubankarski odnosi (neto) i ostala pasiva isključujući kapital i rezerve.

6) Efektivna obavezna rezerva predstavlja učešće obavezne rezerve i depozita u zbiru ukupnih depozita (stanovništva i privrede) i zaduženja banaka u inostranstvu. U osnovicu za obračun obavezne rezerve nije uključen subordinirani dug, usled nedostupnosti.

**Sredstva koja su u Q2 oslobođena usled smanjenja REPO stoka...
... banke su delimično iskoristile za nove kredite privredi i stanovništvu ...**

... dok je veći deo plasiran u kupovinu trezorskih zapisa

U Q2 povećanje depozita privrede i stanovništva ...

... uzrokovalo je porast izvora za nove plasmane banaka ...

... i pored razduživanja prema inostranstvu

Politika smanjenja referentne kamatne stope koja je na kraju juna iznosila 8%, dodatno je (uz depresijaciju dinara) destimulisala poslovne banke od plasmana slobodnih sredstava u REPO. Na osnovu toga već treći kvartal zaredom beleži se njihovo smanjenje od čega samo u Q2 za 320 miliona evra (u Q1 pad plasmana 125 miliona evra, Tabela T7-5). Ovo smanjenje uticalo je da ukupan REPO stok opadne na nešto više od milijardu evra (1,034 milijardi evra), dok je u godinama pre izbivanja krize REPO stok konstantno bio iznad dve milijarde evra. Dodatno smanjenje je zabeleženo u julu, kada se REPO stok za mesec dana smanjio za 280 miliona evra. Višak likvidnosti kreiran na taj način banke sada koriste za povećanje kreditnih plasmana privredi i stanovništvu. Ipak veći deo slobodnih sredstava odlazi na kupovinu trezorskih zapisa Ministarstva finansija (u Q2 prodato TZ za 615 miliona evra²⁾) i u kupovinu evra, što je dodatno uticalo na pad vrednosti dinara. Ovaj iznos sa prodatim zapisima iz prethodnih kvartala koji još nisu dospeli na naplatu iznosi ukupno 1,14 milijardi evra. Rast premije rizika (koji je primećen u Q2) u kombinaciji sa depresijacijom dinara, uticali su da ponuđene stope prinosa na trezorske zapise ne budu dovoljno primamljive, usled čega na većini aukcija nisu prodati svi emitovani zapisi. Nakon toga od polovine maja uvećana je stopa prinosa kako bi se povećao procenat realizacije, i ponovo su na aukcijama ponuđeni zapisi sa ročnošću od tri i šest meseci.

Izvori za nove plasmane banaka povećavaju se u Q2 za 124 miliona evra (Tabela T7-5). Ovaj rast duguje se udruženom rastu depozita stanovništva i privrede, od čega su depoziti stanovništva povećani za 186 miliona evra (u Q1 povećanje 137 miliona evra), dok je privreda povećala depozite kod poslovnih banaka za 179 miliona evra (u Q1 smanjenje 268 miliona evra). U ovom iznosu, kao i u ranijem periodu, veće učešće beleži povećanje deviznih depozita, i to kod sektora stanovništva za 176 miliona evra, dok je kod privrede dominantan rast dinarskih depozita – koji preračunati iznose 129 miliona evra. Ukupan rast domaćih izvora za plasmane banaka u Q2 iznosio je 364 miliona evra, ali su se u istom periodu banke razdužile prema inostranstvu za 236 miliona evra, što je, u Q2, uticalo na smanjenje novih sredstava za plasmane.

2 Odeljak „Fiskalni tokovi i politika“ posmatra stanje neto obaveza države po osnovu emitovanih trezorskih zapisa koje obračunava nominalnu vrednost prodatih trezorskih zapisa, dok u odeljku „Monetarni tokovi i politika“ pratimo tržišnu vrednost na dan prodaje emisije.

Tabela T7-9. Stope obavezne rezerve banaka kod NBS¹⁾, mart 2006–mart 2010

	03/2006	04/2006	05/2006	11/2006	12/2006	10/2007	10/2008	12/2008	03/2010
Stopa na: (u %)									
DINARSKU OSNOVICU ⁷⁾	18	18	18	15	10	10	10	10	5
od čega:									
dinarski depoziti oročeni na preko 1 meseca sredstva na nerezidentnim računima sa rokom dospeća do 2 godine:			60	60		5	5	5	
sredstva na nerezidentnim računima sa rokom dospeća preko 2 godine:			40	40					
DEVIZNU OSNOVICU ⁵⁾²⁾⁷⁾	40	40	40	40	45	45	45	45	25
od čega:									
zaduženje banaka u inostranstvu sa rokom dospeća do 2 godine ²⁾ :		60	60	60					
od čega:									
novo zaduženje banaka u inostranstvu nakon septembra 2008 ⁴⁾⁶⁾							0		
NOVU DEVIZNU ŠTEDNJU ³⁾	40	40	40	40	40	40	40	40	25
SUBORDINIRANI KAPITAL ⁵⁾	20	20	20	20	20	20	20		
od čega:									
novo zaduženje banaka u inostranstvu nakon septembra 2008 ⁴⁾⁶⁾							0		

Izvor: NBS

1) Primenjuje se na prosečno dnevno knjigovodstveno stanje osnovice u poslednjem kalendarskom mesecu. Važi od 17. u narednom mesecu. Banka je obavezna da u obračunskom periodu održava prosečno dnevno stanje izdvojene rezerve u visini obračunate rezerve.

2) Do aprila 2006. godine i od decembra 2006. zaduženje banaka u inostranstvu je jedinstveno tretirano bez obzira na ročnost. Stoga ova potkategorija nema vrednosti zaključno s martom 2006. i od decembra 2006. odnosno jedinstvena devizna osnovica primenjuje se na sve prilive iz inostranstva po osnovu zaduženja poslovnih banaka.

3) Prema važećoj regulativi do decembra 2005. godine – obaveze poslovnih banaka da izdvajaju sredstva kod NBS po osnovu prikupljene nove devizne štednje stanovništva (štedni uložni položaji posle 30.06.2001) bile su regulisane posebnom Odlukom NBS. Regulativa postaje jedinstvena od trenutka izjednačavanja stope obavezne rezerve na sva devizna sredstva poslovnih banaka.

4) Od oktobra 2008. godine nova zaduženja banaka u inostranstvu oslobođena su izdvajanja obavezne rezerve sve do isteka tih zaduženja, dok za stara važe ranije stope.

5) Od 17. decembra 2008. za osnovicu za obračun devizne rezerve uzima se visina obaveza na dan 30. 9. 2008. ova odredba primenjuje se ograničeno od 17.12.2008. do 17. 01. 2010.

6) Od 17. maja 2008. godine 10% obračunate devizne rezerve drži se u dinarima, od 17. novembra 2008. godine 20% obračunate devizne rezerve drži se u dinarima, od 17. decembra 2008. godine 40% obračunate devizne rezerve drži se u dinarima, od 18. jula 2009. godine 30% obavezne rezerve drži se u dinarima, od 18 oktobra 2009. godine 25% obavezne rezerve drži se u dinarima, od 18. novembra 20% obavezne rezerve drži se u dinarima.

7) Od 18. marta 2010. godine primenjuje se nova Odluka NBS o promeni stope obavezne rezerve na deviznu i dinarsku osnovicu, kojom će se stope smanjivati u toku prelaznog periode do februara 2011. godine od kada Odluka počinje u potpunosti da se primenjuje.

Napomene:

Prema važećim propisima u obaveznu rezervu banaka kod NBS ulaze:

– u *dinarsku osnovicu*: dinarski depoziti (uključujući i državu), dinarski krediti (uključujući i državu), hartije od vrednosti i druge dinarske obaveze.– u *deviznu osnovicu*: devizni depoziti (uključujući i državu), dinarski depoziti indeksirani na stranu valutu, devizni krediti (uključujući i državu), subordinirani kapital, hartije od vrednosti, druge devizne obaveze i druga devizna sredstva primljena iz inostranstva po poslovima koje banka obavlja u ime i za račun trećih lica.

Iz dinarske i devizne osnovice isključuju se: iznos obaveza prema NBS; do decembra 2005. godine – iznos obaveza po deviznoj štednji položenoj kod banaka posle 30. 06. 2001: iznosi nastali u vezi s regulisanjem duga po staroj deviznoj štednji, i iznosi u vezi s reprogramiranim dugom prema poveriocima Pariskog i Londonskog kluba. Osnovica se umanjuje za iznose dugoročnih stambenih kredita osiguranih kod Nacionalne korporacije za osiguranje stambenih kredita.

Intervencije NBS na međubankarskom deviznom tržištu u Q2 uzrokovale su smanjenje neto sopstvenih rezervi za 365 miliona evra ...

Smanjenje referentne kamatne stope u Q2 u kombinaciji sa efektima Odluke NBS o obaveznoj rezervi iz marta meseca...

... uslovalo je dodatnu relaksaciju monetarne politike

U Q2 nastavljene su intervencije NBS na međubankarskom deviznom tržištu usled jakih depresivacijskih pritisaka na kurs dinara. Da bi sprečila preveliko klizanje kursa, NBS je u Q2 prodala 785 miliona evra (Tabela T7-11), što zajedno sa Q1 daje iznos od oko 1,4 milijarde evra. Usled toga i pored kredita koje je NBS dobila, neto sopstvene rezerve su u Q2 smanjene za 365 miliona evra (u Q1 neto sopstvene rezerve smanjene za 378 miliona, Tabela T7-10). U Q2 NBS je nastavila sa smanjivanjem referentne kamatne stope u aprilu i maju za 0,5 procentnih poena usled čega je ona do kraja Q2 iznosila 8%. Ovo smanjenje zajedno sa postepenim oslobađanjem dinarske likvidnosti banaka po osnovu izmena odluke o obaveznoj rezervi NBS³⁾, uticalo je (u Q2) na pojačanu ekspanzivnost monetarne politike. Takođe, najavljena je mogućnost daljeg smanjivanja referentne kamatne stope usled činjenice da je nivo inflacije bio ispod donje granice ciljanog koridora za Q2. Uprkos tome, NBS je u avgustu a zatim i u septembru, povećala referentnu kamatnu stopu, nakon čega ona sada iznosi 9%. Ovakvu promenu politike, NBS je obrazložila „ubrzanim rastom cena hrane koji je izazvan lošom poljoprivrednom sezonom, što bi moglo da pogura inflaciju iznad očekivanog nivoa za kraj godine“. Nakon povećanja referentne kamatne stope, NBS je u avgustu po prvi put od kraja 2008. godine kupila 10 miliona evra na međubankarskom deviznom tržištu kako bi ublažila preveliko dnevno jačanje kursa dinara.

3 NBS je početkom marta usvojila novu Odluku o obaveznoj rezervi banaka. U skladu sa dogovorom koji je postignut sa MMF-om, NBS će u narednih godinu dana smanjiti stopu obavezne rezerve na deviznu osnovicu sa 45% na 25%, dok će se stopa obavezne rezerve na dinarsku osnovicu smanjiti sa 10% na 5%.

Tabela T7-10. Struktura deviznih rezervi Srbije – stanja i tokovi, 2007–2010

	2007				2008				2009				2010	
	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun	Sep.	Dec.	Mar.	Jun
	u milionima evra, stanja													
Neto strana aktiva Srbije	5.413	6.130	6.347	7.116	7.246	6.768	7.000	5.451	5.305	5.211	5.569	5.940	5.609	5.438
Poslovne banke, neto	-3.213	-2.918	-2.998	-2.379	-2.147	-2.163	-2.557	-2.562	-2.670	-2.824	-3.125	-3.519	-3.667	-3.633
Bruto rezerve	693	712	690	1.403	1.070	1.017	1.087	1.385	978	936	1.380	1.694	1.750	1.589
Obaveze	-3.906	-3.630	-3.688	-3.782	-3.218	-3.180	-3.644	-3.947	-3.648	-3.761	-4.505	-5.213	-5.417	-5.221
Narodna banka Srbije, neto	8.626	9.048	9.345	9.495	9.394	8.931	9.557	8.013	7.975	8.036	8.694	9.459	9.275	9.070
Bruto rezerve	8.819	9.246	9.535	9.662	9.577	9.129	9.727	8.180	8.155	8.913	9.551	10.657	10.522	10.661
Obaveze	-193	-198	-190	-168	-183	-198	-170	-167	-180	-877	-857	-1.198	-1.246	-1.591
MMF	6	1	3	4	3	1	1	-9	-14	-769	-756	-1.113	-1.160	-1.499
Ostale obaveze	-200	-199	-193	-171	-186	-199	-171	-159	-166	-108	-101	-85	-87	-92
STRUKTURA NETO REZERVEI NBS														
1. Narodna banka Srbije, neto	8.626	9.048	9.345	9.495	9.394	8.931	9.557	8.013	7.975	8.036	8.694	9.459	9.275	9.070
1.1 Depoziti poslovnih banaka	-3.358	-3.478	-3.584	-3.409	-3.411	-3.166	-3.343	-2.191	-2.136	-2.284	-2.471	-2.916	-3.031	-3.309
1.2 Depoziti države	-1.247	-1.160	-1.172	-1.034	-874	-478	-457	-459	-536	-521	-542	-513	-593	-474
1.3 NBS sopstvene rezerve (1.3 = 1 - 1.1 - 1.2)	4.021	4.410	4.589	5.051	5.109	5.287	5.757	5.362	5.303	5.231	5.681	6.030	5.652	5.287
	u milionima evra, kumulativni od početka godine													
Neto strana aktiva Srbije	249	967	1.183	1.952	131	-348	-116	-1.665	-146	-239	118	489	-332	-503
Poslovne banke, neto	-24	270	190	809	232	216	-178	-183	-108	-263	-564	-957	-148	-114
Bruto rezerve	-14	5	-17	695	-333	-386	-316	-18	-407	-449	-5	309	56	-105
Obaveze	-10	266	207	114	564	601	138	-165	299	186	-558	-1.266	-204	-8
Narodna banka Srbije, neto	274	696	993	1.143	-101	-563	62	-1.482	-38	23	682	1.446	-183	-389
Bruto rezerve	-233	194	483	610	-86	-534	65	-1.482	-25	733	1.371	2.477	-135	5
Obaveze	507	502	510	532	-15	-30	-2	1	-13	-710	-690	-1.031	-49	-393
MMF	187	182	184	185	0	-2	-3	-12	-5	-761	-747	-1.104	-47	-386
Ostale obaveze	320	320	327	348	-15	-28	1	13	-7	51	58	74	-2	-7
STRUKTURA NETO REZERVEI NBS														
1. Narodna banka Srbije, neto	274	696	993	1.143	-101	-563	62	-1.482	-38	23	682	1.446	-183	-389
1.1 Depoziti poslovnih banaka	-148	-269	-374	-200	-2	243	66	1.219	55	-93	-280	-725	-115	-393
1.2 Depoziti države	63	149	137	275	161	557	578	575	-76	-61	-82	-54	-80	39
1.3 NBS sopstvene rezerve (1.3 = 1 - 1.1 - 1.2)	188	577	756	1.218	58	237	706	312	-59	-131	319	668	-378	-743

Izvor: NBS

Napomena:

Devizne obaveze NBS tretiraju se različito u monetarnom pregledu i u bilansu NBS. U ovu kategoriju u monetarnom pregledu uključeni su krediti od MMF-a i ostale obaveze prema inostranstvu, dok su u bilansu NBS, pored navedenih stavki, obuhvaćeni i devizni depoziti poslovnih banaka (sredstva obavezne rezerve i ostali devizni depoziti).

Tabela T7-11. Neto mesečna trgovina devizama NBS – banke i menjači, nov. 2006–jun 2010

	Na međubankarskom deviznom tržištu (NBS- poslovne banke)	Od menjača	Ukupno	Ukupno po kvartalima
(-, neto prodaja deviza od strane NBS)				
u milionima evra				
Prosečna mesečna trgovina jan.-okt. 2006.	-64	151	87	
Novembar 2006.	260	131	391	
Decembar 2006.	154	86	240	
Januar 2007.	-412	42	-370	-238 u Q1 2007.
Februar 2007.	-14,8	86	72	
Mart 2007.	-54,1	114	60	
April 2007.	0	137	137	+288 u Q2 2007.
Maj 2007.	-75,9	160,1	84	
Jun 2007.	-19	85,7	67	
Jul 2007.	-22	93,9	72	+195 u Q3 2007.
Avgust 2007.	-23	106	83	
Septembar 2007.	-20	60	40	
Oktobar 2007.	-4	72	68	+212 u Q4 2007.
Novembar 2007.	-20	76	56	
Decembar 2007.	-40	128	88	
Januar 2008.	-57	63	6	-168 u Q1 2008.
Februar 2008.	-129	39,6	-89	
Mart 2008.	-105	20,6	-84	
April 2008.	-64	31,2	-33	+29 u Q2 2008.
Maj 2008.	-38	54,3	16	
Juni 2008.	0	45,3	45	
Jul 2008.	0	26,8	27	+88 u Q3 2008.
Avgust 2008.	3	33	36	
Septembar 2008.	0	24,7	25	
Oktobar 2008.	-269	55	-214	-746 u Q4 2008.
Novembar 2008.	-357	16,9	-340	
Decembar 2008.	-288	96,3	-192	
Januar 2009.	-381,3	23,6	358	-513 u Q1 2009.
Februar 2009.	-175,1	12,6	-163	
Mart 2009.	0,0	7,6	7,6	
April 2009.	0,0	17,8	17,8	+46 u Q2 2009.
Maj 2009.	0,0	12,2	12,2	
Jun 2009.	0,0	16,6	16,6	
Jul 2009.	0,0	7,5	7,5	+18.2 u Q3 2009.
Avgust 2009.	0,0	5,7	5,7	
Septembar 2009.	0,0	5,0	5,0	
Oktobar 2009.	0,0	4,0	4,0	-80.9 u Q4 2009.
Novembar 2009.	0,0	4,8	4,8	
Decembar 2009.	-100,5	10,8	-89,7	
Januar 2010.	-245,5	0,0	-245,5	-631.5 u Q1 2010.
Februar 2010.	-196,0	0,0	-196,0	
Mart 2010.	-190,0	0,0	-190,0	
April 2010.	-5,0	0,0	-5,0	-785.0 u Q2 2010.
Maj 2010.	-359,0	0,0	-359,0	
Jun 2010.	-421,0	0,0	-421,0	

Izvor: NBS

8. Finansijska tržišta

Tokom Q2 indeksi Beogradske berze zabeležili su pad vrednosti između 7,4%, koliko je izgubio BELEX15 i 14%, koliko je pao SRX EUR. Indeksi svih berzi u regionu, u istom periodu takođe beleže pad vrednosti uglavnom veći od indeksa Beogradske berze. Od kraja Q2 pa do početka poslednje dekade avgusta – indeksi Beogradske berze bili su stabilni. Tokom Q2 2010. došlo je do smanjenja aktivnosti na Beogradskoj berzi mereno dinarskom vrednošću ostvarenog prometa, dok je broj obavljenih transakcija porastao. Za ovo je odgovoran diskontinualni segment tržišta na kome je smanjen i broj transakcija i njihova vrednost, dok je na kontinualnom segmentu zabeležena povećana aktivnost u odnosu na Q1. NBS je nastavila sa politikom snižavanja referentne stope koja je tokom Q2 snižena 100bp na 8%, da bi početkom avgusta došlo do promene smera politike NBS i referentna stopa podignuta je za 50bp na 8,5%. Realni prinosi mereni u odnosu na stopu inflacije smanjili su se tokom Q2. I prinosi korigovani za očekivano kretanje kursa evro/dinar smanjivali su se zbog mera NBS i dalje depresijacije domaće valute. Ukupna emisija Trezorskih zapisa RS povećana je za manje od jedne milijarde dinara u odnosu na Q1, a prinosi su nakon dugog trenda pada, od sredine maja počeli da rastu. U junu i avgustu prvi put su emitovani TZ ročnosti 18 meseci i dve godine. Obim i promet na tržištu Obveznica SDŠ stagnerali su tokom Q2, dok su prinosi, osim za A2011, nastavili trend pada. Kriva prinosa obveznica SDŠ, na kraju Q2 bila je praktično ravna.

Aktivnost na Beogradskoj berzi, merena vrednošću prometa, nastavila je da se smanjuje i u Q2, dok je broj obavljenih transakcija porastao

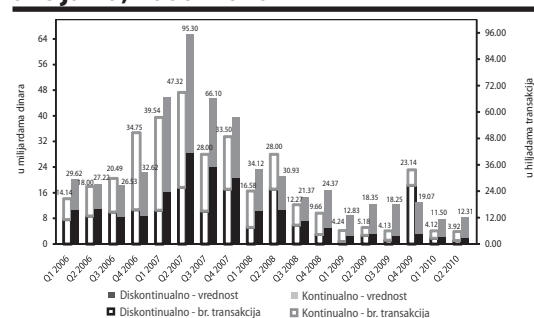
U odnosu na prethodni kvartal vrednost ostvarenog prometa akcijama na Beogradskoj berzi smanjena je za skoro 5% i iznosila je 3,9 milijardi dinara (Grafikon T8-1). Time je nastavljen trend smanjenja vrednosti prometa koji je započeo pre dve godine. Za pad vrednosti zaslužan je diskontinualni segment tržišta na kome je zabeleženo smanjenje vrednosti od 39% u odnosu na Q1, dok je metodom kontinuiranog trgovanja ostvaren rast vrednosti prometa od 22,5%.

Ako posmatramo broj obavljenih transakcija, aktivnost je sa oko 12,3 hiljada transakcija u Q2 2010. povećana u odnosu na prethodni kvartal za 7%. I ovo je posledica, pre svega povećane aktivnosti na kontinualnom delu tržišta, gde je obavljeno za skoro 13% više transakcija nego u prethodnom kvartalu, a na diskontinualnom segmentu je zabeleženo oko 7% manje transakcija.

Za pad vrednosti prometa na tržištu akcija u Q2 odgovoran je diskontinualni segment trgovanja

Indeksi Beogradske berze u Q2 zabeležili su pad vrednosti

Grafikon T8-1. Obim i struktura trgovanja akcijama, 2006–2010

Izvor: www.belex.co.rs.

Legenda: FIT – Učešće stranih investitora u ukupnom prometu, FIS – strani investitori na tržištu akcija, FIB – strani investitori na tržištu obveznica.

Tokom Q2 indeksi Beogradske berze zabeležili su pad vrednosti (Grafikon T8-2). Indeks BELEX15¹ pao je 7,4%, dok su indeksi BELEXline² i SRX³ EUR zabeležili gubitak od 5,3% i 14%, respektivno. U istom periodu indeksi drugih berzi u regionu takođe su zabeležili pad vrednosti, i to uglavnom veći od indeksa Beogradske berze. Najveći pad od 20,6% i 20,5% zabeležili su crnogorski indeks MOSTE i rumunski BET indeks. Indeksi Crobex (Hrvatska), SOFIX (Bugarska) i MBI-10 (Makedonija) ostvarili su pad od 13,4%, 11,5% i 10,5%, respektivno. Najmanji gubitak vrednosti zabeležili su indeksi banjalučki BIRS i sarajevski SASX-10 indeks od 9,8% i 8,8%, redom.

Od kraja Q2 2010. pa do treće dekade avgusta indeksi Beogradske berze su uglavnom stabilni

Početkom Q2 indeksi Beogradske berze rasli su do sredine aprila, kada su i zabeležene maksimalne vrednosti od 765,46 ip i 1432,68 ip za BELEX15 i BELEXline, respektivno. Nakon toga dolazi do pada vrednosti indeksa i ovaj trend se zadržao do kraja Q2. Od jula meseca pa do treće dekade avgusta indeksi su uglavnom bili stabilni. Vrednost BELEX15 je smanjena za 0,6%, dok

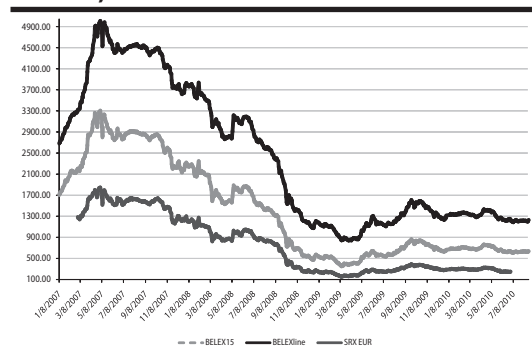
1 Indeks najlikvidnijih akcija Beogradske berze.

2 Opšti indeks akcija Beogradske berze.

3 Indeks osam najlikvidnijih akcija Beogradske berze koji izračunava Bečka berza (Wiener Börse).

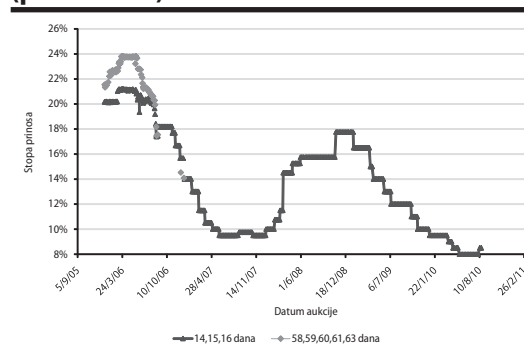
je BELEXline pao za 0,7%. U istom periodu indeksi CROBEX i BIRS zabeležili su skoro ista kretanja vrednosti i pad od 0,7% i 0,6% redom. S druge strane, MOSTE, BET i SOFIX indeksi su od kraja Q2 do početka poslednje dekade avgusta ostvarili rast od 1,7%, 7,3% i 2,8%, respektivno. MBI-10 i SASX-10 nastavili su trend pada i izgubili, po 3,6% vrednosti.

Grafikon T8-2. BELEXfm, BELEX15 i SRX EUR indeksi, 2007–2010

Izvor: www.belex.co.rs, www.wienerborse.at

Grafikon T8-3. Repo prinosi, 2006–2010 (po ročnosti)

Izvor: NBS.

NBS je u Q2 2009. snizila referentnu stopu za 100bp na 8%, ali početkom avgusta NBS menja smer i povećava stopu za 50bp na 8.5%

Narodna banka Srbije je tokom Q2 nastavila politiku sniženja referentne kamatne stope. Stopa na 2w repo snižena je za 100bp na 8%, ali početkom avgusta NBS menja smer i prvi put od Q1 2009. kada je počela ciklus sniženja referentne stope, povećava stopu za 50bp na 8.5%. Tokom ciklusa monetarne ekspanzije NBS je snizila stopu na 2w repo operacije sa 17,75% na 8%, tj. za 975bp u periodu od 19 meseci.

Realni prinosi na repo operacije korigovani za očekivano kretanje kursa evro/dinar smanjivali su se u Q2, zbog efekata snižavanja nominalne stope od strane NBS i dalje depresijacije domaće valute

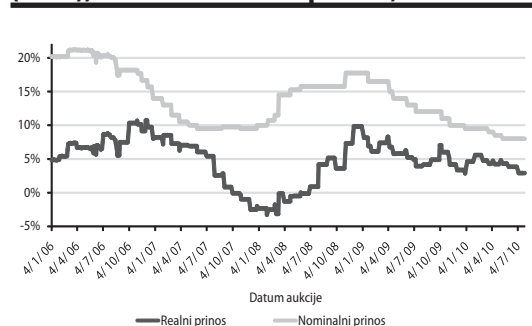
Sniženje referentne stope, koje je preduzela NBS, u kombinaciji sa depresijacijom domaće valute – uticalo je na smanjenje realnih prinosa na 2w repo operacije merenih kao nominalni prinosi korigovani za očekivano kretanje kursa evro/dinar (promena kursa iz prethodna tri meseca⁴) u Q2 (Grafikon T8-5). Početkom Q2 ovako računati realni prinosi iznosili su oko -5,5%, da bi do kraja juna zbog snažne depresijacije dinara pali na oko -10,4%. Kako je dinar nastavio da depresira i tokom prve polovine avgusta, prinosi su nastavili da padaju do -17,2%. Nakon toga NBS menja smer politike i povećava nominalnu stopu za 50bp, što je praćeno i blagom apresijacijom dinara pa ovako mereni realni prinosi rastu na oko -2% krajem druge dekade avgusta.

Realni prinosi na repo operacije mereni u odnosu na inflaciju smanjili su se tokom Q2

Što se tiče realnih prinosa merenih u odnosu na stopu inflacije i oni su u Q2 2010. smanjeni, pre svega zbog nastavka snižavanja nominalne stope od strane NBS (Grafikon T8-4). Tokom Q2 ovako mereni realni repo prinosi kretali su se u rasponu od 4,7% do 3,9%. Tokom jula, iako je nominalna stopa ostala nepromenjena, došlo je do rasta stope inflacije pa su realni prinosi dalje sniženi na 2.9%.

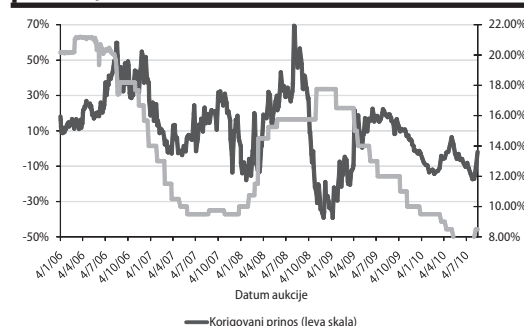
Trend smanjenja prinosa na Trezorske zapise Republike Srbije koji je počeo u Q2 2009. godine nastavio se do sredine juna 2010, kada počinje novi trend povećanja prinosa. (Grafikon T8-7).

Grafikon T8-4. Realni (u odnosu na inflaciju (HCPI)) i nominalni REPO prinosi, 2006–2010

Izvor: NBS.

Grafikon T8-5. REPO prinosi korigovani za očekivano kretanje kursa i nominalni prinosi, 2006–2010

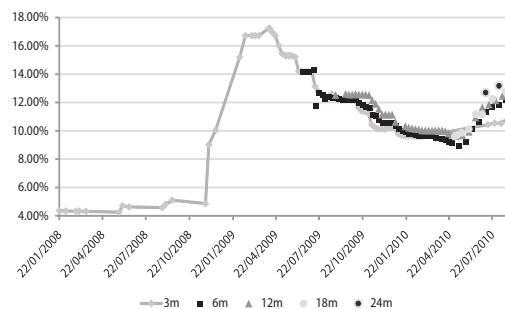
Izvor: NBS.

4 Obrazloženje takvog pristupa računanju realnih stopa prinosa, detaljno je razmatrano u tekstu Pod lupom 1: K.Udovički i V. Đoković, „Devizni kurs i politika NBS u Srbiji 2002–2006“, QM broj 5.

U Q1 nastavlja se smanjenje prinosa na Trezorske zapise RS, ali znatno sporijim tempom

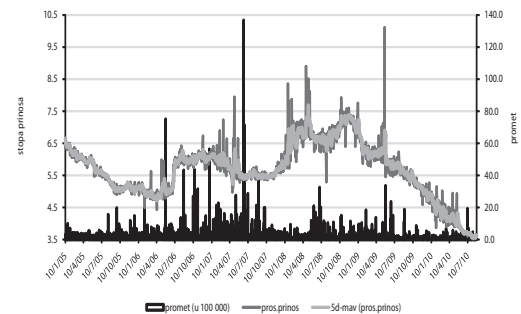
Prinosi na 6m i 12m TZ dostigli su svoju minimalnu vrednost 13. maja, od 8,96%, odnosno 6. maja od 9,62%, nakon čega je usledio rast pa su 6m i 12m TZ završili Q2 sa prinosima od 10,65% i 10,95%, respektivno. Prvi put 4. maja ponuđeni su investitorima TZ ročnosti 18 meseci i na kraju Q2 dostigli su prinos od 11,18%. Do kraja avgusta nastavio se trend rasta prinosa, a posle dužeg vremena ponovo su emitovani novi 3m TZ. Krajem avgusta prinosi na 3m, 6m, 12m i 18m iznosili su 10,85%, 12,17%, 12,67% i 12,77%, respektivno. U avgustu su i prvi put ponuđeni, na dve aukcije, TZ ročnosti dve godine koji su dostigli prinos od 13,18%. Ukupna nominalna vrednost emisija TZ u Q2 iznosila je 66,7 milijardi dinara u odnosu na 65 milijardi dinara, koliko je emitovano u Q1. Najviše je emitovano šestomesečnih TZ u vrednosti od 30,8 milijardi dinara.

Grafikon T8-6. Stope prinosa na tržištu trezorskih zapisa, 2006–2010

Izvor: Ministarstvo finansija RS.

Grafikon T8-7. Prosečan prinos na obveznicama SDŠ¹⁾

Izvor: www.belex.co.rs.

1) Na grafikonu su prikazane prosečne vrednosti, kada se izuzme abnormalni prinos od 42% na obveznicu A2006 10. marta 2006.

Napomena: Grafikon je dobijen kao ponderisani prosek prinosa na hartije A2006 do A2016. Kao ponderi su korišćene vrednosti prometa na svakoj od hartija.

Obim i promet na tržištu obveznica SDŠ stagnerali su u Q2

U odnosu na Q1, ukupan obim i promet na tržištu obveznica stare devizne štednje ostali su skoro nepromenjeni u Q2 (Grafikon T8-7).

U Q2 2010. na tržištu SDŠ nastavljen je pad prosečnih prinosa, osim za obveznicu najskorijeg dospeća, A2011

Ostvareni obim iznosio je oko 8,8 miliona evra, a promet oko 7,6 miliona evra, što je praktično isto kao u prethodnom kvartalu. Ovaj nivo aktivnosti na tržištu obveznica SDŠ predstavlja istorijski najnižu vrednost od 2005.

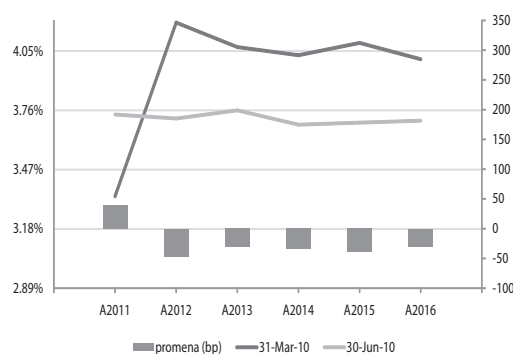
Kriva prosečnih prinosa na obveznicama SDŠ je praktično ravna na kraju Q2

Prosečni prinosi na obveznicama svih ročnosti osim serije A2011, čiji je prinos porastao za 40bp, nastavili su trend pada i u Q2 2010. god. (Grafikon T8-8). U Q2 je došlo do pomeranja krive prinosa nadole, tj. prinosi su, zavisno od ročnosti obveznice, pali između 30bp i 47bp. Najveći pad prinosa od 47bp zabeležila je obveznica A2012. Na kraju Q2 kriva je praktično ravna. „Strmost“ krive, razlika u prinosu između obveznica A2011 i A2016, iznosila je samo 3bp.

Učešće stranih investitora tokom Q2 u prometu na tržištu obveznica se povećavalo i dostiglo u julu istorijski maksimum, dok je na tržištu akcija došlo do smanjenja učešća stranih investitora

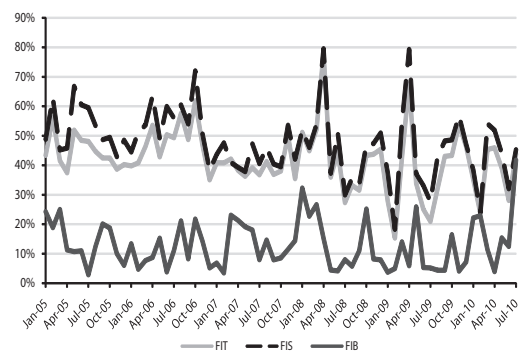
Relativno učešće stranih investitora u prometu na tržištu obveznica (kriva FIB, Grafikon T8-8) povećalo se tokom Q2 sa 3,9% u aprilu na 12,4% u junu, da bi u julu dostiglo 41,7%, što je najveća vrednost od januara 2005. god. Na tržištu akcija (kriva FIS, Grafikon T8-8) učešće stranih investitora u prometu je smanjeno sa 51,9% u aprilu na 32% u junu. U julu je učešće na tržištu akcija sa 45,3% zabeležilo rast.

Grafikon T8-8. Promena krive prinosa na obveznicama SDŠ

Izvor: www.belex.co.rs.

Grafikon T8-9. Stope učešća stranih investitora u prometu na Beogradskoj berzi, 2005–2010

Izvor: www.belex.co.rs.

Legenda: FIT – učešće stranih investitora u ukupnom prometu, FIS – strani investitori na tržištu akcija, FIB – strani investitori na tržištu obveznica.

9. Međunarodno okruženje

Međunarodni monetarni fond je korigovao stope rasta za razvijene i zemlje u razvoju, ali na finansijskim tržištima i dalje postoji bojazan u pogledu tempa oporavka. Kriza u evrozoni je smirena nakon objavljivanja rezultata stres testova evropskih banaka, koji su podatke iz njihovih bilansa učinili transparentnijim. Na nivou evrozone dolazi do „fragmentacije“, jer Nemačka beleži veoma visoku stopu rasta, a zemlje koje imaju problema sa kreditnim rejtingom sporo izlaze iz recesije. Kina je i zvanično postala druga ekonomska sila sveta.

Svet

Rezultati stres testova evropskih banaka povratili poverenje investitora

U Evropi je finansijska kriza obeležila i Q2: povećala se averzija ka riziku investitora, došlo je do rasta kreditnih troškova, a pojavila se i bojazan u pogledu budućeg rasta. Kombinacija tih činilaca dovela je do veoma dinamičnih uslova na tržištima akcija, valuta i robe. Na sreću, nakon koordinisane akcije na nivou evrozone (putem koje su obezbeđeni specijalni fondovi i sredstva za pomoć) i rezultata sprovedenih stres testova banaka – situacija je smirena, a strah od bankrota nekih članica skoro da je nestao. Za vreme krize evra, ankete i izveštaji preduzeća širom sveta, upućivali su na to da se ekonomije oporavljaju možda i brže nego što se očekivalo, zbog čega je nakon smirivanja strahova investitora, došlo do oštrog oporavka na finansijskim tržištima.

Tabela T9-1. Svet: privredni rast i inflacija, 2007–2010¹⁾

	Realni BDP								Inflacija		
	Realni rast (%)				Realni rast, (%)				Troškovi života u odnosu na prethodnu godinu (%)		
	2007	2008	2009	2010 ²⁾	Q3 2009	Q4 2009	Q1 2010	Q2 2010	Q4 2009	Q1 2010	Q2 2010
SAD	2,2	1,3	-2,4	3,2	2,8	5,7	3,2	1,6	1,4	2,4	1,8
Kanada	2,5	0,6	-2,6	3,6	0,1	1,2	1,4	0,5	0,8	1,6	1,4
Japan	2,1	-0,4	-5,2	3,0	-0,1	0,9	1,2	0,4	-2,0	-1,2	-0,9
Kina	11,4	9,0	8,7	11,1	9,1	10,7	13,1	10,3	0,5	2,1	2,8
Evrozona	2,7	0,7	-3,9	1,2	0,4	0,2	0,3	1,0	0,4	1,1	1,5
Nemačka	2,5	1,0	-4,9	1,9	0,7	0,3	0,5	2,2	0,4	0,8	1,1
Francuska	1,9	0,7	-2,2	1,7	0,3	0,6	0,2	0,6	0,4	1,3	1,8
Velika Britanija	3,1	0,7	-4,8	1,3	-0,2	0,4	0,3	1,2	2,1	3,3	3,4
Italija	1,7	-0,9	-4,7	1,1	0,4	-0,1	0,4	0,4	0,7	1,3	1,4
Ruska Federacija	8,1	5,6	-7,9	5,5	-8,9	1,9	3,1	5,2	9,2	7,2	5,9
Bugarska	6,1	6,0	-5,0	-1,2	-5,4	-5,9	-3,6	-1,5	0,9	2,0	2,8
Rumunija	6,0	7,1	-7,1	-3,0	-7,6	-6,9	-3,2	-1,5	4,6	4,6	4,3
Mađarska	1,3	0,6	-6,3	1,2	-6,7	-4,7	-1,2	0,1	4,9	5,8	5,2
Hrvatska	5,6	2,4	-5,8	-1,3	-5,8	-4,5	-2,5	-2,5	1,6	1,0	0,8
Makedonija	5,9	4,9	-0,7	0,5	-1,4	1,2	-0,9	0,5 ³⁾	-1,6	0,5	1,1
BIH	6,0	5,9	-3,4	0,4	-1,1	1,0	1,8
Srbija	7,1	5,4	-3,0	1,9	-2,3	-1,6	0,9	1,8	5,9	4,4	4,1

Izvor: Eurostat, OECD, National Bank of Bulgaria, National Bank of Romania, National Bank of Republic of Macedonia, Russtat, Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske, National Statistical Institute of Bulgaria, State Statistical Office of Republic of Macedonia, National Bureau of Statistics of China.

1) Za SAD stopa rasta BDP-a je desezonirana anualizovana, za druge zemlje OECD-a desezonirana u odnosu na prošli kvartal, a za ostale zemlje kvartalna međugodišnja.

2) Godišnje stope za 2010. su prognoze EBRD-a i OECD-a.

3) Prognoza EBRD-a.

Međunarodni monetarni fond (MMF) je u julu korigovao stope rasta za 2010. godinu; za razvijene zemlje 0,3 pp, a za zemlje u razvoju za 0,4 pp nagore. Što se tiče projekcija za inflaciju, one su takođe korigovane, za 0,1 pp, samo što je prognoza za razvijene zemlje umanjena za taj iznos, a za zemlje u razvoju uvećana. Sve se više govori o mogućoj divergenciji inflacije u razvijenim i zemljama u razvoju, pogotovu ako dođe do usporavanja rasta u zapadnim ekonomijama.

Evrozona

U Q2 je rast u evrozoni bio viši nego u prethodnom kvartalu, 1% q/q. Investicije su imale pozitivan rast prvi put nakon Q1 2008, dok je građevinarstvo nadoknadilo zastoj tokom početka godine usled loših vremenskih prilika. Stopa rasta izvoza, zbog povećane eksterne tražnje, posebno zemalja u razvoju, nastavlja uzlaznom putanjom. Suprotno tome, domaća lična potrošnja se ne oporavlja u istoj meri, i zato je aktivnost u maloprodaji i dalje slaba.

Nemačka ostvarila najviši rast na kvartalnom nivou od ujedinjenja

Nemački BDP ostvario je rast od 2,2% q/q u Q2, što je najviši kvartalni rast od ujedinjenja. Nemačka, kao drugi najveći svetski izvoznik, iskoristila je povećanje obima svetske trgovine, ali su investicije takođe doprinele rastu, jer sve više poslodavaca veruje da neće doći do „duplog dna“ u ekonomskoj aktivnosti. Industrijska proizvodnja je ostvarila rast od 5,5% q/q u Q2, dok je izvoz robe imao rast od čak 9,4% q/q. Snažna tražnja azijskih zemalja i slab evro pogodovali su nemačkom izvozu. Za razliku od situacije u većini članica evrozone, oporavlja se i lična potrošnja (građani koriste olakšice u potrošnji koje će Vlada uskoro ukinuti). Stopa nezaposlenosti je imala pad od 0,2 procentna poena, što je povećalo marginalnu potrošnju.

U Italiji je tokom Q2 rast iznosio 0,4% q/q, a na godišnjem nivou 1,1%. Pošto preliminarni podaci ne uključuju sektorski rast, pretpostavlja se da je izvoz doprineo rastu, jer se u prvih pet meseci povećao 10,5% na godišnjem nivou. Poslednjih meseci, ekonomska situacija se popravila nabolje. Industrijska proizvodnja je do juna imala stalni rast na mesečnom nivou, a nezaposlenost se neočekivano smanjila za 0,1 procentni poen.

Ukupna inflacija na godišnjem nivou u evrozoni je tokom Q2 iznosila 1,5%, dok je bazna bila 0.83%. Stopa bazne inflacije se usporava. Tokom jula došlo je do ubrzanja ukupne inflacije (1,7%), pre svega usled niske baze cena energenata i hrane. U istom mesecu bazna inflacija se nije smanjila jer su četiri članice evrozone povisile stope PDV, ali se očekuje njeno dalje usporavanje. Takođe, opadajući trend bazne inflacije ograničiće dalje ubrzanje ukupne inflacije tokom jeseni, koja je pod uticajem depresijacije evra i rastućih cena na tržištu sirovina i energenata. Referentna stopa je i dalje 1%.

Stopa nezaposlenosti evrozone je u Q2 porasla za 0,1 pp na 10%. Zaposlenost u Nemačkoj se od februara povećava, a stopa nezaposlenosti je na najnižem nivou od decembra 2008. godine. Očekuje se da zbog toga što prerađivačka industrija nastavlja sa visokim rastom, u kojoj je tokom krize deo radnika zadržan na part-tajm osnovi, jedan broj njih počne da radi puno radno vreme. U Italiji je situacija pesimističnija, jer relativno nizak rast, kao i nove mere fiskalne štednje, snižavaju ličnu potrošnju, od koje zavisi dalji proces zapošljavanja. Plate radnika u javnoj upravi su zamrznute na tri godine, ili će (kao u slučaju onih sa visokim primanjima) biti postepeno snižavane. Ipak, prema poslednjim podacima, stopa nezaposlenosti je, umesto rasta, smanjena za 0,1 procentni poen (na 8,5%), što je verovatno bio kratkotrajni trend. Za razliku od Nemačke gde stopa nezaposlenosti opada, u Španiji je dostigla 20%, i ekonomisti sve više spominju „fragmentaciju“ evrozone.

Tokom Q2 trgovinski deficit evrozone iznosio je -0,6 milijardi evra. Nemačka beleži veoma visok izvoz, dok zemlje koje imaju problema sa svojim kreditnim rejtingom, i dalje beleže visoke deficite i pored toga što je evro dosta oslabio. Kriza evrozone nije uzrokovana samo prekomernim zaduživanjem pojedinih članica, već i makroekonomskim neravnotežama u okviru Monetarne unije.

Rezultati stres testova bili previše optimistični ali su povećali transparentnost banaka

Drugi kvartal je bio obeležen negativnim uticajem na tržištu državnih obveznica u Evropi. Zbog toga je došlo da korekcije na svetskim berzama, iako je rast u prvom kvartalu bio zadovoljavajući. Mnogi veruju da je trenutni pesimizam investitora produženi efekat krize u Evropi, i da će se finansijska tržišta oporaviti. U julu su objavljeni stres testovi 91 evropske banke. Analitičari nisu bili zadovoljni strukturom testova. Iako jedan od scenarija podrazumeva „duplo dno“, čak i pod tim okolnostima nisu predviđeni bankroti država¹. Samo sedam banaka nije ispunilo kriterijume testova po najlošijem scenariju. Dodatni kapital koji je potreban ovim bankama da bi ispunile norme za računovodstvene koeficijente, iznosi samo 3,5 milijardi evra. Dovoljan je podatak to, da su analitičari očekivali da će se iskazati potrebe za dodatnim kapitalom od 37,6 milijardi evra, (što je deset puta više od zvanično objavljenih podataka)– a da se, nasuprot tome, zaključilo da su rezultati testova veoma optimistični. Međutim, rezultati testova su ipak pozitivno uticali na finansijska tržišta i ublažavanje brige povodom mogućih bankrota. Objavljeni su računovodstveni podaci o bankama, tako da je sada moguće objektivno proceniti njihove rizike. Investitori se neće rukovoditi zaključcima iz stres testova, već će zahvaljujući transparentnosti moći sami da

¹ Bankrot uključuje reviziju budućih isplata (njihovo smanjenje) kao i produžetak roka isplate, ili kratkoročni moratorijum na isplate.

procene vrednost i rizike banaka. To je dovelo do smanjenja panike, tako da je za sada strah od kraha evropskog bankarskog sistema otklonjen.

Sjedinjene Američke Države

Rast BDP-a je u Q2 iznosio 1,6%², nakon revizije preliminarnog podatka od 2,4%. Ovakva krupna revizija, bila je ponajviše rezultat pogrešne procene izvoza i trgovinskog deficita, pa su korigovane i druge komponente BDP-a. Na prvi pogled, ova revizija je prilično negativna vest, međutim, u podacima se kriju i neke pozitivne indikacije. Trgovinski deficit je bio viši od očekivanog, a to je dosta umanjilo prvobitnu procenu rasta. Ulaganje u zalihe je doprinelo rastu 0,63 procentna poena. Ono što je pozitivno jeste to da, kada oduzmete uticaj neto izvoza i zaliha od rasta BDP-a, dobijate domaću tražnju, čija je stopa rasta nakon revizije korigovana nagore. Iako je ukupan rast niži nego prema preliminarnim podacima, oporavak domaće tražnje ključan je za dalji rast američke privrede.

Stopa nezaposlenosti se u Q2 nije promenila, i ostala je na nivou od 9,7%. Podaci ukazuju na to da je rast nezaposlenosti prekinut, ali nova zapošljavanja nisu dovoljna da bi došlo do značajnijih promena na tržištu rada. Najverovatnije je inercija odgovorna za ovakvo ponašanje poslodavaca, pa se ipak očekuje rast zaposlenosti. Međutim, najverovatnije će taj rast biti postepen, a za dostizanje uslova koji su vladali pre krize biće potrebno vreme, jer je teško nadoknaditi osam miliona izgubljenih radnih mesta, pogotovo jer su potrebne i strukturne promene da bi se to ostvarilo. Tržište rada u SAD-u, sve više podseća na ono u Evropi, a istraživanja ukazuju da je došlo do translacije Filipsove krive udesno³.

Američkoj privredi možda prethodi „japanizacija“

Stopa ukupne inflacije se smanjila u Q2 za 0,6 pp na 1,8%. Pad cena energenata, pritisak niske bazne inflacije, kao i pojeftinjenje uvoznih cena zbog rasta dolara, doprineli su nižoj ukupnoj inflaciji. Kako je prostor za povećanje cena (od strane poslodavaca) sužen niskom ličnom potrošnjom, rast nadnica ograničen visokom stopom nezaposlenosti, a rente niske zbog visokog procenta neiznajmljenih stanova – verovatno je da će se trend opadanja ukupne inflacije nastaviti. Tema deflacije je opet aktuelna, kao i rizik od „japanizacije“ američke privrede. Referentna stopa je i dalje na nivou od 0,25%.

FED nije menjao nivo referentne stope, tako da ona i dalje iznosi 0,25%. Članovi Upravnog odbora FED-a nisu jedinstveni u pogledu ekonomskih očekivanja, pa samim tim ni u tome koje mere bi ta institucija trebalo da primenjuje u trenutno delikatnoj situaciji. S jedne strane, pesimistični menadžeri fondova očekuju nastavak „kvantitativnog popuštanja“, ali bi preuranjeno sprovođenje tog koraka možda dovelo do panike na finansijskim tržištima. Zato je potrebno suptilno koncipirati javne nastupe, što je trenutno veoma težak zadatak. Kako su mišljenja članova Upravnog odbora podeljena moguće je nekoliko scenarija akcije: javna istupanja direktora bi trebalo da umanje bojazni o „duplom dnu“, a u isto vreme ohrabre, ukoliko dođe do usporavanja, kada FED ima nameru da odlučno reaguje.

U novembru se u SAD održavaju izbori za Kongres. Investitori su veoma zainteresovani za rezultate izbora, pošto krajem godine ističu poreske olakšice koje je uveo bivši predsednik Buš. Pretpostavlja se da bi u slučaju pobede demokrata, bogatiji slojevi bili uskraćeni za te olakšice, i da bi nova poreska politika postala progresivnija. Sve to utiče na tržište, jer investicione odluke bogatijih građana zavise od poreskog tretmana. Analitičari smatraju da pored straha od egalitarnijeg oporezivanja, trenutna neizvesnost sprečava krupnije odluke. Jedan od činilaca koji bi mogao da utiče da investitori⁴ postanu agresivniji u kupovini akcija na tržištu, jeste okončanje izbora za Kongres i definisanje poreskih stopa.

Trgovinski deficit u Q2 je iznosio 132 milijardi dolara, što je za nekih 15 milijardi više nego u Q1. SAD su izvezle manje proizvodne opreme, a uvezle više robe za široku potrošnju. Iako je postignut određeni napredak u pregovorima sa Kinom u pogledu potcenjenog juana, mnogi

² Stopa za SAD je kvartalna desezonirana anualizovana.

³ „Does the US labour market have a European flavour?“, BNP Paribas, Ecweek, februar 2010.

⁴ Ovde se pre svega misli na fizička lica.

američki ekonomisti su i dalje nezadovoljni. Kina i dalje utiče na kurs juana, koji polako slabi, ali i dalje je potcenjen.

Azija

Japan

Nakon dva uspešna kvartala, japanska ekonomija je ostvarila neznatan rast od 0,4% q/q u Q1. Iako su preliminarni podaci japanske privrede često skloni naknadnoj reviziji, neumitno je da je rast značajno usporen. Jen je na veoma visokom nivou, što je uticalo da se izvoz uspori, a uvoz materijala i polufabrika poskupi, tako da je neto izvoz doprineo rastu manje nego ranije. Domaća tražnja je bila slaba, osim komponente ulaganja u kapitalne investicije. Izgradnja stambenih objekata je zabeležila pad (1,3%), kao i javna potrošnja (3,4%). Nakon Q1 u kome je lična potrošnja imala rast, u Q2 je ona stagnirala. Takođe, nakon početka godine kada se činilo da Japan polako izlazi iz deflacione spirale, cene domaćih proizvođača su u Q2 na godišnjem nivou bile niže nego što se očekivalo, a stopa inflacije se nije povećala. Centralna banka Japana ostavila je referentnu stopu na nivou od 0,1%, a stav banke prema budućem rastu bio je nešto pesimističniji nego što se očekivalo. Takođe, jačanje jena u situaciji kad rast nije izvestan, postaje važno pitanje za monetarne vlasti. Japanski rast je zavisao od izvoza, na koji snažan jen utiče negativno. Zato su monetarne vlasti intervenisale na tržištu valuta, kupovinom dolara kako bi oslabile jen. Cene akcija su porasle nakon ove mere. Monetarna baza je već povećana za 6% u julu, očekuje se nastavak tog trenda, a odobren je i novi fiskalni paket u vrednosti od 11 milijardi dolara za pomoć malim preduzećima, podsticanje zaposlenosti, kao i dodatnih 115 milijardi dolara za kredite bankama.

Kina

Kina i zvanično postala druga ekonomska sila sveta

Kina je prošle godine zvanično postala najveći izvoznik na svetu i potisnula Nemačku na drugo mesto. Tokom Q2 ostvaren je rast BDP-a od 10,3% na godišnjem nivou, i Kina je sada umesto Japana druga ekonomska sila sveta. Međutim, ako računamo BDP prema kupovnom paritetu, Kina je to učinila nekoliko godina ranije, jer je njena valuta potcenjena. Po istom kriterijumu, njen BDP je za samo 34% niži od američkog. Recesija u Americi, povećala je središte između stopa rasta Amerike i Kine, pa su prognoze o tome kada će Kina preuzeti primat među ekonomskim silama sve kraće.

Ali, tako brz rast u prethodnoj dekadi, neumitno je doveo do makroekonomskih neravnoteža, koje su izazov za monetarne vlasti Kine. Na tržištu nekretnina zasigurno je došlo do „pregrevanja“, zbog čega je uvedeno nekoliko mera: smanjena je suma kredita namenjena bankama, povećani su finansijski raciji koje banke moraju da ispune, povećana stopa obaveznih rezervi, kao i kamata na stambene kredite. To je u umanjilo rast stambenih kredita sa 30% početkom godine na 20% u julu. Međutim, ovaj statistički podatak verovatno nije precizan, jer banke masovno ulažu u trust fondove, koji dalje ulažu u nekretnine, a u bilansima banaka se ne vide krajnja ulaganja trustova. Zato je bankama naloženo da integrišu stavke ulaganja trust fondova u svoje bilanse, tako da je za sada teško zaključiti da li se rast stambenih kredita zaista osetno smanjio.

Istočna Evropa i okruženje

Bugarska

U Bugarskoj je tokom Q2 došlo do pada BDP-a od 1,5% na godišnjem nivou, što je blaži pad nego u Q1. Na to je najviše uticao servis usluga koji je ostvario pad od 1,7%, a čini 62% privrede. Industrijski sektor je imao bolji rezultat i negativan rast je bio 0,3%. Poljoprivreda je imala rast od 1,6%, ali predstavlja samo 5,5% privrede. Kao i za ostale zemlje u okruženju, neophodno je una-

prediti razmenjive sektore, pre svega industriju, kako bi se ostvarili uslovi za dugoročni razvoj. Lična potrošnja je imala realni pad od 7,6%, i ona ne može da bude glavni podsticaj budućem rastu, jer je lane zavisila od priliva inostranog kapitala.

Rast domaćih prihoda od izvoza i dalje se ne preliva u ličnu potrošnju, što pokazuju ankete i podaci o maloprodaji. Glavna determinanta lične potrošnje (prosečna plata), i dalje je pod pritiskom visoke nezaposlenosti. Takođe, državne mere štednje umanjuju ionako slabu kupovnu moć stanovništva. Za sada se ekonomija ipak polako kreće ka izlasku iz recesije, ali ostaje da se vidi kada će se to zaista i dogoditi.

Tokom krize u Grčkoj, došlo je do povećanja stope prinosa na državne obveznice, nekoliko aukcija nije realizovano, a likvidnost je smanjena. Takve promene otežavaju poslovanje privatnom sektoru, povećavaju troškove otplate kredita i smanjuju ponudu kratkoročnih sredstava za likvidnost. Da bi se obezbedilo vreme za strukturne reforme, (jer bugarske vlasti ne mogu da stimulišu privredu monetarnim instrumentima) menja se struktura budžeta. Tako će javna administracija imati manje sredstava na raspolaganju, a više kapitala će se usmeriti ka infrastrukturnim projektima, što će stimulisati privatni sektor.

Rumunija

Rast BDP-a u Rumuniji je u Q2 iznosio -1.5% na godišnjem nivou, tako da je došlo do ublažavanja negativne stope u odnosu na Q1. Rumunija je preduzela agresivne mere štednje na nivou administracije, i plate zaposlenih smanjene su za četvrtinu. Takođe, stopa poreza na dodatu vrednost je podignuta sa 19% na 24%, jer su se poreski prihodi nakon recesije drastično smanjili. Bilo je neizvesno da li će pregovori MMF-a sa vladom biti uspešni (nakon neuspeha u pregovorima sa mađarskom vladom), ali su rumunski zvaničnici ipak pristali na nastavak politički nepopularnih ekonomskih mera. Tokom pregovora nije došlo do revizije „plafona“ za budžetski deficit od 6,8%, što su mnogi očekivali. Tako su stvoreni uslovi za povlačenje još 2,2 milijarde evra, čime je Rumunija ukupno primila 13 milijardi tokom recesije. Trgovinski deficit se smanjuje, ali dolazi do pada doznaka kao i stranih direktnih investicija, tako da se predviđa deficit tekućeg računa od 5,6% u 2010. Ima naznaka da preduzeća počinju da se zadužuju u inostranstvu, tako da je možda završen ciklus smanjivanja leveridža na nivou firmi. MMF predviđa bolnu godinu za Rumuniju i pad BDP-a od 2% u 2010. godini, ali ako se nastavi sa merama ugovorenim u stend baj aranžmanu, rast bi sledeće godine trebalo da iznosi 1,5%.

Valute i roba

Kriza u Grčkoj dovela je u pitanje solventnost nekoliko država periferije evrozona, a posledica je bila oštar pad vrednosti evra u odnosu na većinu valuta. Dolar je ojačao, i ponovo kao na početku recesije postao neka vrsta „sigurne luke“. Optimisti koji su predviđali jačanje evra u sledećih 12 meseci su u manjini (npr. UBS očekuje da će se u sledećih 12 meseci, kurs evro/dolar kretati u rasponu 1,20–1,30).

Visoka volatilnost na tržištu valuta negativno utiče na cene akcija, a odatle se uticaj može prelići na realni sektor, i usporiti privredni rast. Zato se u poslednje vreme govori o eventualnoj međunarodnoj saradnji kako bi se umanjila volatilnost valuta.

Kako većina ekonomista ne očekuje pojavu „duplog dna“ i povratak svetske ekonomije u recesiju već nastavak rasta, samim tim su i prognoze trenda cene nafte uglavnom pozitivne. U poslednjih mesec dana indikatori pokazuju da je ponuda nešto viša od očekivane, pa je nafta pojeftinila, ali je to verovatno kratkoročna pojava, pa se očekuje da njena cena za 12 meseci dostigne 80 dolara po barelu.⁵

⁵ UBS prognoza.

OSVRTI

Osvrt 1. Kratkoročni fiskalni podsticaj ili smanjivanje budžetskog deficita?

Pavle Petrović*

Aktuelna je dilema ekonomske politike u Srbiji: da li privrednu aktivnost sada (kad je značajno ispod svog potencijalnog nivoa) treba stimulisati povećanjem javne potrošnje, ili pak odmah treba početi sa srednjoročnim smanjenjem javnih izdataka i deficita. Iako je ovo pitanje, uz pomoć Međunarodnog monetarnog fonda (MMF-a), privremeno rešeno u korist srednjoročnog prilagođavanja, verovatno će se ono ponovo postaviti u predizornoj 2011. godini. Stoga je relevantno da se razmotre razlozi *za* i *protiv* fiskalnog podsticaja putem povećanja javnih rashoda.

Izneta dilema aktuelna je i u razvijenim zemljama i, pored podeljenih mišljenja analitičara, većina vlada odustaje od fiskalnog podsticaja i okreće se smanjivanju deficita. Na globalnom planu, MMF takođe sada daje primat srednjoročnom fiskalnom prilagođavanju. Za Srbiju su, međutim, prvenstveno važni argumenti i rezultati empirijskih ispitivanja koji se odnose na zemlje u razvoju (*emerging markets*).

Tri aspekta su važna kada se razmatra uvođenje fiskalnog podsticaja u Srbiji, kao i u drugim zemljama u razvoju. Prvi je, i verovatno najvažniji, koliki je kvantitativni efekat povećanja javnih rashoda na obim proizvodnje, tj. koliki je fiskalni multiplikator. Drugi aspekt je, kakve su mogućnosti da se i u sledećih nekoliko godina finansira visoki fiskalni deficit izazvan povećanjem javne potrošnje (fiskalnim stimulansom)? Najzad, treći, da li dug zemlje, nastao usled visokih budžetskih deficita, može da izazove krizu i pri nižim nivoima kod zemalja koje su često prolazile kroz dužničke krize i inflaciju (*debt intolerance*).

Osvrt koji sledi, po sva tri prethodna osnova ukazuje na to da Srbija treba odmah da počne sa srednjoročnim programom smanjivanja budžetskog deficita, a ne da pribegava kratkoročnom fiskalnom podsticaju, uprkos tome što je njen nivo proizvodnje ispod potencijalnog.

1. Da li je uticaj povećanja javne potrošnje na proizvod-nju značajan: veličina fiskalnog multiplikatora

Nedavna ekstenzivna empirijska studija o fiskalnim multiplikatorima u zemljama u razvoju (*emerging markets*), kao i u razvijenim zemljama¹, pruža dobru osnovu da se

oceni koliki bi bio uticaj eventualnog povećanja tekuće javne potrošnje na rast privredne aktivnosti u Srbiji.

Prvi rezultat studije, relevantan za Srbiju, jeste taj da zemlje u razvoju u odnosu na razvijene zemlje imaju multiplikatore koji su manji i kraćeg veka trajanja (manje postojani). Tako, neposredan efekat (*impact*), tokom prvog kvartala, povećanja rashoda za, na primer, \$1 iznosi \$0,20 u razvijenim zemljama, dok u zemljama u razvoju dovodi do smanjenja proizvodnje za \$0,19. S druge strane, ukupni efekat na proizvodnju – dugoročni, kumulativni multiplikator, u razvijenim zemljama je ocenjen na 0,85, a u zemljama u razvoju na 0,37. Znači, kada se uzme u obzir ukupni efekat fiskalne ekspanzije od \$1, BDP će se uvećati za samo \$0,37 u zemljama u razvoju, tj. značajno manje od povećanja javne potrošnje. Implikacija ovog rezultata jeste da bi povećanje javne potrošnje od \$1 dovelo do smanjivanja neke od ostalih komponenti BDP-a (investicija, potrošnje ili neto izvoza) za \$0,63. Još preciznije, dobijena ocena sugerise da fiskalni stimulans u zemljama u razvoju dovodi do znatnog istiskivanja privatnog sektora.

Na veličinu fiskalnog multiplikatora utiče i režim deviznog kursa – standardni Mundell-Flemingov model sugerise da je fiskalna politika efektivnija u stimulisanju proizvodnje kada imamo fiksni devizni kurs. Rezultati citirane studije podržavaju prethodno. Naime, kada su sve zemlje u uzorku podeljene, bez obzira na stepen razvijenosti, na one sa fiksnim i one sa više ili manje fleksibilnim režimom kursa – dobija se značajna razlika u veličini fiskalnog multiplikatora. Ocena dugoročnog, kumulativnog multiplikatora u slučaju fiksnog kursa je 1,6, dok se ona za (više ili manje) fleksibilne režime ne razlikuje značajno od nule. Srbija ima relativno fleksibilan režim deviznog kursa, te spada u ovu drugu kategoriju za koju je ocenjeno da fiskalni podsticaj praktično nema efekta.

Privrede koje su otvorenije, tj. više izložene međunarodnoj razmeni trebalo bi da imaju manji fiskalni multiplikator. Jednostavni kejnzijanski model ukazuje na to, pokazujući da će se deo povećane tražnje izazvane fiskalnim stimulansom preeliti na uvoz, a ne na podsticaj domaće proizvodnje. Deo koji se preliva na uvoz (uvozni multiplikator) veći je kod otvorenih privreda. Za potrebe empirijskog ispitivanja, kao „otvorene“ ekonomije uzete su one koje imaju udeo spoljne trgovine (uvoz plus izvoz) preko 60% BDP-a, a ispod toga kao „zatvorene“. Opet je dobijena značajna razlika u veličini fiskalnih

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN.

¹ Ilzetzki E., E. N. Mendoza i C. A. Vegh. „How big (small?) are fiscal

multipliers?“. May 2010, i Ilzetzki E., E. N. Mendoza i C. A. Vegh. „How big are fiscal multipliers?“. CEPR, October 2009.

multiplikatora za ove dve grupe zemalja: duguročni, ukupni multiplikator kod „zatvorenih“ ekonomija ocenjen je na 1,6 – a kod „otvorenih“ opet nula. Srbija, sa udelom spoljne trgovine od preko 70% BDP-a, pripada otvorenim ekonomijama, te se i po ovom osnovu može očekivati da ima veoma mali multiplikator.

Efekat fiskalnog stimulansa kod zemalja u razvoju može da se smanji ako te zemlje imaju visok (spoljni) dug. Naime, povećanje javne potrošnje i rezultirajući rast deficita dovode do povećanja ionako značajnog spoljnog duga, što izaziva zebnju kod kreditora i stoga povećava finansijske troškove zaduživanja (kamatne stope). Rast kamatnih stopa sa svoje strane utiče na kočenje privredne aktivnosti i tako smanjuje efekat fiskalne ekspanzije na povećanje proizvodnje. Empirijska ispitivanja za zemlje u razvoju podržavaju prethodno. One su podeljene na visoko zadužene zemlje sa spoljnim dugom preko 50% BDP-a, i zemlje sa malim dugom, tj. ispod 50% BDP-a. Kod visoko zaduženih zemalja u razvoju fiskalni stimulan ima značajan pozitivni efekat na proizvodnju u prva četiri kvartala, da bi nakon toga postao negativan, sa ukupnim efektom opet oko nule². I u ovom slučaju imamo značajnu poruku za Srbiju, koja sa spoljnim dugom od preko 70% BDP-a spada u visoko zadužene zemlje u razvoju.

S druge strane izgleda da javne investicije imaju značajniji uticaj na porast proizvodnje u zemljama u razvoju nego u razvijenim privredama. Tako je ocenjeno da u zemljama u razvoju porast javnih investicija od \$1 dovodi do porasta proizvodnje od \$0,6 u prvom kvartalu („trenutni multiplikator“) a na srednji rok taj porast iznosi oko \$1. Ovo je veoma različito od efekta koji ima rast tekuće javne potrošnje na povećanje proizvodnje: -0,19 u prvom kvartalu i 0,37 kumulativno. Stoga zemlje u razvoju – ako već žele da stimulušu privrednu aktivnost, to treba da čine preko povećanja javnih investicija a ne tekuće javne potrošnje. Upravo je to put koji i Srbija treba da prati, tj. da na srednji rok koči rast tekuće javne potrošnje, a da eventualno stimulanje proizvodnje obavlja preko bržeg rasta javnih investicija.

Iako prethodne ocene fiskalnih multiplikatora treba uzimati sa oprezom, one ipak nedvosmisleno ukazuju na veoma ograničene domete efekta fiskalnih podsticaja u privredi kakva je srpska. Naime, u zemlji u razvoju, otvorene privrede, sa visokim spoljnim dugom i sa relativno fleksibilnim deviznim kursom – povećanje tekuće javne potrošnje ima minimalan efekat na rast proizvodnje. S druge strane, povećanje javnih investicija može da ima značajniji efekat.

2. Da li postoji prostor za primenu fiskalnog stimulansa?

Prostor za finansiranje povećanog fiskalnog deficita izazvanog eventualnim fiskalnim podsticajem – veoma je ograničen. Srbija će najmanje tri godine zaredom (2009–2011) da beleži visoke fiskalne deficite od 4% do 5% BDP-a, čak iako otpočne sa srednjoročnim fiskalnim prilagođavanjem. Ako bi pak povećavala javnu potrošnju radi stimulanja proizvodnje, visoki deficiti bi se produžili za još nekoliko godina. Prethodno se dešava i dešavaće se u globalnom ambijentu gde većina država ima visoke budžetske deficite, što vrši veliki pritisak na potencijalne izvore za njihovo finansiranje. Rezultat je istiskivanje državnog finansiranja na međunarodnom nivou, a to dalje znači da finansiranje budžetskih deficita neće biti niti lako, niti jeftino. Nedavno upozorenje stiglo je sa domaćeg finansijskog tržišta, kada je uglavnom propao pokušaj države da proda svoje dvanaestomesečne obveznice. Sledi da će finansiranje deficita u Srbiji biti teško čak i u slučaju kada se ne poseže za dodatnim povećanjem tekuće javne potrošnje, te da je prostor za finansiranje dodatnog fiskalnog podsticaja veoma ograničen.

Visok stepen zaduženosti Srbije predstavlja značajno ograničenje za primenu fiskalnog podsticaja, jer bi dalje povećanje duga moglo lako dovesti do dužničke krize. Javni dug Srbije sada nije preteran – oko 35% BDP-a, ali se on u protekle dve godine veoma brzo uvećavao, i bez fiskalnog podsticaja će nastaviti brzo da raste zbog značajnih deficita u sledećih nekoliko godina. Prethodnom nivou javnog duga treba dodati i znatno buduće povećanje obaveza države po osnovu restitucije. Uz to, u doba krize često na površinu isplivaju skrivene obaveze države (razne garancije države koje se aktiviraju i sl.), pa se i po tom osnovu dug može dodatno povećati. Najzad, kriza često dovodi do toga da država preuzima delove privatnog duga, a veličina tog duga u Srbiji je znatna. Sve prethodno ukazuje na to da obim javnog duga može uskoro da postane problem u Srbiji.

Postoji još jedan kritičniji kanal – preko koga porast javnog duga može da dovede do krize duga i finansijske krize u Srbiji – a to je rezultirajući porast spoljnog duga. Jer, finansiranje budućih fiskalnih deficita najvećim delom će se vršiti preko spoljnog zaduživanja, što će direktno dovesti do porasta spoljnog duga. S druge strane, spoljni dug Srbije je već sada visok – preko 70% BDP-a. Iskustva zemalja u razvoju, tj. zemalja sa srednjim nivoom dohotka kakva je Srbija, ukazuju da spoljni dug od preko 60% BDP-a postaje kritično visok, tj. da može dovesti do dužničke krize, prestanka plaćanja ili restrukturiranja duga.

Tabela 1 upravo potvrđuje prethodno, prikazujući distribuciju prestanka plaćanja ili restrukturiranja duga pri

2 Ilzetzki E., E. N. Mendoza i C. A. Vegh. „How big are fiscal multipliers?“. CEPR, October 2009.

različitim nivoima odnosa spoljnog duga i BDP-a kod zemalja na srednjem nivou dohotka.

Tabela 1. Spoljni dug u trenutku izbijanja krize: raspodela frekvencija, 1970–2008

Spoljni dug % BDP-a, u prvoj godini prestanka plaćanja ili reprogramiranja	Procenat od ukupnog broja prestanka plaćanja ili reprogramiranja u srednje razvijenim zemljama
Ispod 40%	19,4
41% do 60%	32,3
61% do 80%	16,1
81% do 100%	16,1
Preko 100%	16,1

Izvor: Reinhart and Rogoff (2009). *This Time It's Different: Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton University Press.

Izneti rezultati upućuju na nekoliko zaključaka. Vidimo da je u preko 50% (51,7%) slučajeva kriza izbila kada je spoljni dug bio do 60% BDP-a, pa otuda i prethodno izneta kritična vrednost spoljnog duga. U slučaju veličine duga od 80% BDP-a, koji bi Srbija sa fiskalnim podsticajem verovatno dostigla, dužnička kriza je izbila u skoro 70% slučajeva (67,8%). Važan je, međutim, još jedan

Osvrt 2. Devizni kurs, zarade i međunarodna konkurentnost Srbije

Redakcija Kvartalnog Monitora

Nakon slabljenja dinara u prvih devet meseci 2010, njegova vrednost je u odnosu na evro verovatno na nivou koji obezbeđuje dovoljnu cenovnu konkurentnost domaće privrede. Zbog toga nastavak realne depresijacije dinara smatramo malo verovatnim, premda su uvek moguće privremene oscilacije kursa u zavisnosti od dešavanja na finansijskom tržištu.¹

Upravo je poslednji talas depresijacije dinara najverovatnije i bio pokrenut na finansijskom tržištu usled reakcije na krizu u Grčkoj. Zabrinutost investitora za održivost finansijskih sistema u regionu se odrazila na povećanje premije na rizik, što je imalo za posledicu depresijacijske pritiske na većinu istočnoevropskih valuta (Poljska, Rumunija, Mađarska).²

Ipak, osnovni razlog za slabljenje dinara i većine ostalih istočnoevropskih valuta sa plivajućim kursom u poslednje dve godine, jeste činjenica da su one pre krize bile znatno precenjene. Na prividnu snagu istočnoevropskih valuta je do septembra 2008. godine uticao neuobičajeno veliki priliv kapitala iz inostranstva. Razvijeni deo Evrope je ulagao znatna sredstva u tranzicioni Istok,

rezultat, a to je da je u skoro 20% slučajeva kriza izbila na relativno niskom nivou duga od ispod 40% BDP-a. To ukazuje da su neke zemlje veoma ranjive kada je u pitanju spoljni dug (*debt intolerance*), odnosno da se spoljni kreditori povlače u slučaju pojedinih zemalja i na relativno niskim nivoima zaduženosti. Ovo su po pravilu zemlje koje imaju bogatu istoriju prestanka plaćanja ili restrukturiranja spoljnog duga, odnosno „brisanja“ inflacijom unutrašnjeg duga u domaćoj valuti. Značajna je stoga poruka koju pružaju podaci iz Tabele 1 – da dužnička kriza u srednje razvijenim zemljama, kakva je Srbija, može da izbije i pri umerenom nivou spoljnog duga ako prethodna istorija zemlje u pogledu plaćanja dugova i inflacije nije dobra i ako je kao takvu ocene strani kreditori. Sve ovo zajedno značajno sužava prostor za fiskalni stimulans kod srednje razvijenih zemalja sa tržištima u nastajanju. Interesantno je ukazati na to da su ovi zaključci konzistentni sa iznetim empirijskim rezultatima koji pokazuju da je efekat fiskalnog stimulanasa mali u visoko zaduženim zemljama u razvoju (spoljni dug preko 50% BDP-a).

budući da su procesi evropskih integracija osetno smanjili rizik, a prinos na kapital je, zbog njegovog pomanjkanja u zemljama Istočne Evrope, bio znatno veći.

Jedna od posledica jačanja istočnoevropskih valuta bio je i gubitak cenovne konkurentnosti njihovih proizvoda. Uvozna dobra su postajala sve konkurentnija, dok je izvoz rastao sporije, što je, prvenstveno u Jugoistočnoj Evropi i Baltičkim zemljama, dovelo do velikih povećanja spoljnih neravnoteža – deficita tekućeg računa platnog bilansa. Ekonomski rast najvećeg dela Istočne Evrope uključujući i Srbiju sve je više počeo da se oslanja na rast nerazmenjivih sektora privrede (usluga).

Kada je kriza naglo zakočila ove, ipak neuobičajeno visoke, prilive kapitala, Istočnoevropske zemlje su se suočile s novom realnošću i potrebom da prilagode svoje ekonomije. Zemlje koje su imale fleksibilan kurs, bile su u mogućnosti da deo ovog prilagodavanja ostvare realnom depresijacijom, dok je u zemljama sa fiksnim kursom čitav teret prilagodavanja pao na smanjenje privredne aktivnosti i zaposlenosti.

Da li je Srbija povratila cenovnu konkurentnost?

U Srbiji je „epizoda“ vanrednog povećanja priliva kapitala počela 2005, kada je i dinar počeo da naglo realno jača u odnosu na evro. Zbog toga sada očekujemo da će se kurs, i sa njim povezana cenovna konkurentnost domaće privrede, vratiti blizu svog nivoa iz 2005. godine. Taj nivo konkurentnosti bi zapravo trebalo da odgovara

¹ Poslednje analize MMF-a i NBS takođe ukazuju da je trenutna vrednost dinara na održivom nivou, štaviše da je dinar nešto potcenjen u odnosu na evro.

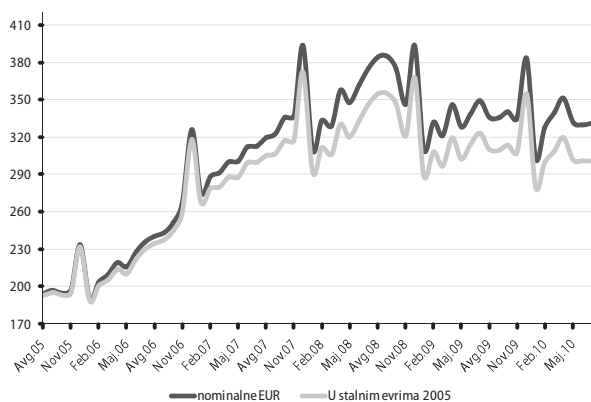
² Za više detalja v. odeljak 5 „Cene i devizni kurs“ ovog izdanja QM-a.

tekućem deficitu koji je moguće finansirati sa srednje-ročno održivim prilivima kapitala. Stoga kao meru za poređenje sa sadašnjom vrednošću dinara i cenovnom konkurentnošću domaće privrede uzimamo 2005. godinu.

Avgustovska vrednost od 105,3 dinara za jedan evro, približila se svom realnom nivou (korigovanom za razliku inflacije u Srbiji i evrozoni) iz 2005, ali je dinar još uvek oko 10% realno jači nego što je bio 2005. godine. Promena realnog kursa međutim nije jedini pokazatelj međunarodne cenovne konkurentnosti domaće privrede, te je moramo posmatrati zajedno sa ostalim makro-ekonomskim agregatima koji su se takođe promenili u prethodnih pet godina.

Najveća nerazmenjiva komponenta troškova proizvodnje su plate. Kada ih merimo u evrima, one mogu biti dodatna indikacija promene međunarodne konkurentnosti domaće privrede. Na Grafikonu 1 je prikazano kretanje realnih i nominalnih neto plata u evrima u proteklih pet godina.³ Vidimo da je vrlo visok rast plata u evrima zaustavljen u drugoj polovini 2008, zatim su one smanjene za oko 15%, i sada su na nivou koji je sličan onom iz jula 2007. godine.

Grafikon 1. Srbija: kretanje prosečnih nominalnih i realnih neto zarada u evrima, 2005–2010

Izvor: QM na osnovu podataka RZS i NBS

Realne plate izražene u evrima su u periodu 2005–2008. imale prosečan međugodišnji rast od čak 22,7%, koji je većim delom bio posledica apresijacije dinara, a ne rasta produktivnosti. Apresijacija dinara je dakle u tom periodu značajno povećavala troškove radne snage i smanjivala konkurentnost domaće privrede.

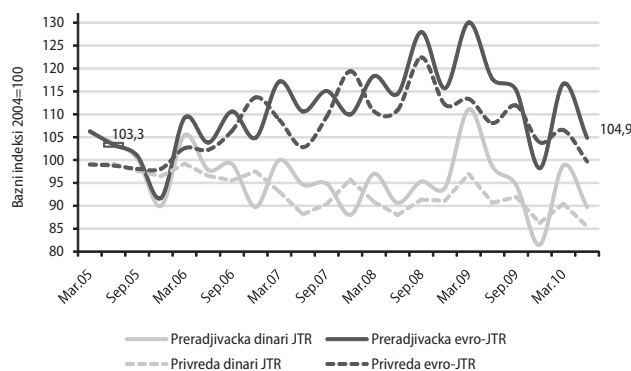
Sa korekcijom kursa dinara od kraja 2008. i posledičnim smanjenjem zarada u evrima, prosečan godišnji realni rast zarada u evrima u periodu 2005–2010. znatno se smanjio i sada iznosi oko 10%, čime se približio prosečnom godišnjem rastu produktivnosti u istom periodu

3 Zbog metodološke promene u računanju prosečnih zarada od strane RZS, podaci od pre 2008. su korigovani za 10%.

(rastu proizvodnje uz pad zaposlenosti). Ovako umanjene realni rast plata u evrima nam daje prvu indikaciju da je smanjenje vrednosti dinara u protekle dve godine bilo dovoljno za korekciju troškova rada do nivoa kojim je vraćena izgubljena konkurentnost privrede od 2005. godine.

Pouzdaniji i detaljniji pregled zajedničkog kretanja: zarada, zaposlenosti, proizvodnje i kursa daju nam jedinični troškovi rada (JTR) koji su prikazani u Grafikonu 2.⁴ JTR predstavljaju učešće ukupnih troškova radne snage u ostvarenoj proizvodnji. Kada ih merimo u evrima, daju nam najbolju ocenu promene cenovne konkurentnosti domaće privrede, jer uključuju promene svih najbitnijih agregata koji je definišu. JTR posmatramo u privredi (iz koje smo isključili državu i poljoprivredu) i u prerađivačkoj industriji koja proizvodi najveći deo razmenjivih proizvoda.⁵

Grafikon 2. Srbija: promena konkurentnosti – kretanja JTR u dinarima i evrima u privredi i prerađivačkoj industriji, 2005–2010

Izvor: QM na osnovu podataka RZS, NBS i EUROSTAT

Kretanje evro-JTR na Grafikonu 2 nam potvrđuje da je domaća privreda u periodu 2005–2008 značajno gubila međunarodnu konkurentnost (preko 20%). Takođe na istom Grafikonu možemo da uočimo da je osnovni razlog za gubitak konkurentnosti u periodu 2005–2008 bilo upravo prekomerno jačanje dinara, budući da su JTR u dinarima svo vreme bili u blagom padu.

Na Grafikonu 2 vidimo da su vrednosti evro-JTR u Q2 2010. na vrlo sličnom nivou kao u Q2 2005. godine. Evro-JTR su u Q2 u prerađivačkoj industriji za 1,4%, a u privredi za 0,9% veći od onih iz istog perioda 2005. godine, što predstavlja gotovo zanemarljivu promenu. Vrednost dinara, produktivnosti i zarada, dakle, nakon poslednje depresijacije u 2010. ponovo odgovaraju nivou cenovne konkurentnosti domaće privrede koju je ona imala u periodu pre nagle apresijacije dinara.

Za dodatnu proveru relativne promene konkurentnosti privrede Srbije, posmatrali smo i promenu cenovne konkurentnosti

4 JTR redovno pratimo u odeljku 2. „Privredna aktivnost“ QM-a.

5 Vrednost evro-JTR za privredu i prerađivačku industriju izračunavamo preko dve različite metodologije čime povećavamo pouzdanost nalaza.

rentnosti u EU, budući da na nju otpada najveći deo spoljnotrgovinske razmene Srbije. Naime, i naši najznačajniji trgovinski partneri i konkurenti su u proteklih pet godina menjali svoju konkurentnost. Ukoliko bismo uočili trend poboljšanja konkurentnosti u Evropi od 2005, onda bi privredi Srbije bili potrebni i dodatna depresijacija i/ili rast produktivnosti, koji bi nadoknadili i tu promenu.

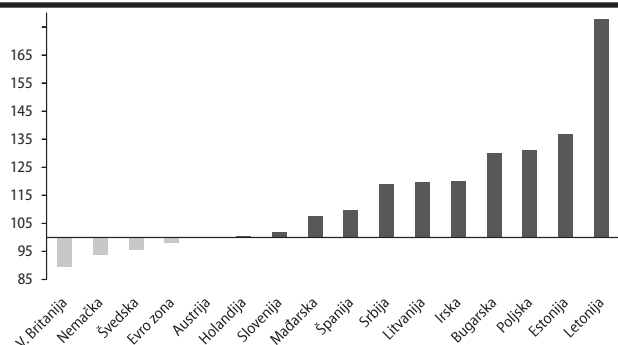
Realni JTR u evrozoni nisu se, međutim, gotovo uopšte promenili u prethodnih pet godina. U 2010. su realni JTR evrozone tek za 0,1% veći od onih iz 2005, što ukazuje na to da je sadašnji realni kurs dinara verovatno na nivou koji obezbeđuje dovoljnu cenovnu konkurentnost domaće privrede.

Prve indikacije kretanja makroekonomskih agregata u Srbiji u 2010. donekle potvrđuju naša zapažanja o tome da je sadašnji kurs odgovarajući za trenutno stanje domaće privrede i podsticajan za njen dalji razvoj. Izvoz u prvih sedam meseci 2010. ima snažan rast od 19,6%, doprinosi neto izvoza rastu BDP-a u prvoj polovini godine je iznosio preko 90%, a deficit tekućeg računa je smanjen u odnosu na 2008. godinu za više od 10% BDP-a. Trenutni nivo kursa, po svemu sudeći, doprinosi bržem oporavku privrede i njenom poželjnom restrukturiranju.

Uporedni pregled promena cenovne konkurentnosti u zemljama EU i Srbiji

Posmatrajući promene konkurentnosti pojedinačno po zemljama EU (Grafikon 3), vidimo da su najveće promene u vrednosti JTR u valuti spoljnotrgovinskih transakcija (gubitak cenovne konkurentnosti) u periodu 2005–2008 imale zemlje Centralne i Istočne Evrope,⁶ najverovatnije zbog sličnih razloga kao i Srbija – neuobičajeno visokog priliva kapitala. Od zemalja „stare“ Evrope sličan obrazac gubljenja konkurentnosti pojavljuje se još u Irskoj i Španiji.

Grafikon 3. Srbija i zemlje EU: promena cenovne konkurentnosti merene preko promene JTR u valuti spoljnotrgovinskih transakcija¹⁾, 2005–2008

Izvor: FREN na osnovu podataka EUROSTAT-a, RZS i NBS

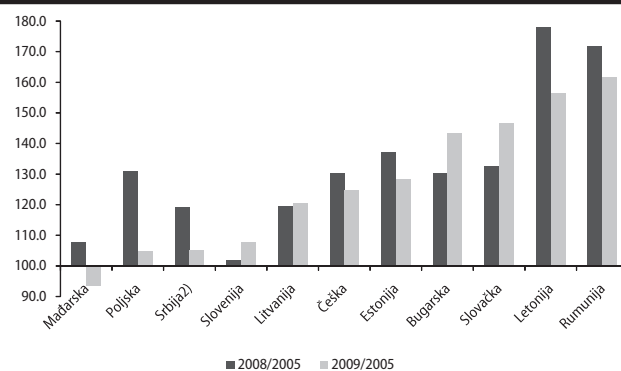
1) Za Srbiju reporna valuta evro, za ostale zemlje ponderisana „korpa“ valuta koja obuhvata evro, ostale valute EU i šest svetskih valuta u kojima se obavlja najveći deo spoljnotrgovinske razmene Evropske unije.

6 Rast JTR predstavlja pad cenovne konkurentnosti.

Na drugoj strani, povećanje cenovne konkurentnosti i pad JTR meren u repornoj valuti u periodu 2005–2008. imale su Nemačka, Austrija i Holandija koje su u evrozoni, ali i Velika Britanija i Švedska, koje imaju sopstvene valute⁷ (Grafikon 3).

Budući da metodologija koja računa promenu konkurentnosti u pojedinačnim članicama EU nije u potpunosti uporediva sa onom koju koristimo za Srbiju,⁸ uporedne ocene kretanja konkurentnosti u Srbiji i tranzicionim zemljama koje su ušle u Evropsku uniju će nam poslužiti više kao orijentir. Primetili smo da je u 2009. pod uticajem krize došlo do neuobičajeno velikih promena cenovne konkurentnosti tranzicionih zemalja. Kretanje konkurentnosti nakon izbijanja krize prikazano je u Grafikonu 4.

Grafikon 4. Srbija i tranzicione zemlje EU: promena cenovne konkurentnosti nakon izbijanja krize, 2005–2008 i 2005–2009

Izvor: FREN na osnovu podataka EUROSTAT-a, RZS i NBS

1) Za Srbiju reporna valuta evro, za ostale zemlje ponderisana „korpa“ valuta koja obuhvata evro, ostale valute EU i šest svetskih valuta u kojima se obavlja najveći deo spoljnotrgovinske razmene EU.

2) Za Srbiju podatak iz prve polovine 2010. godine.

U periodu nakon izbijanja krize Srbija,⁹ Poljska i Mađarska su uspele da nadoknade akumulirani gubitak cenovne konkurentnosti iz perioda od 2005. do 2008. (Grafikon 4). Zajedničko za sve tri zemlje jeste da imaju fleksibilan devizni kurs i nominalnu depresijaciju u odnosu na evro od preko 20% od sredine 2008. godine.

U zemljama sa fiksnim kursom, na drugoj strani, prilagođavanje je bilo po pravilu znatno manje, a neke od njih, poput Bugarske, Slovačke, Slovenije i Litvanije – imale su i dodatno pogoršanje cenovne konkurentnosti u 2009. u odnosu na 2008. godinu.

7 Britanska funta i Švedska kruna su u 2008. depresirale u odnosu na evro za 18% i 13% zbog čega je u tim zemljama naglo porasla cenovna konkurentnost upravo u toj godini.

8 Za ukupnu evrozonu je poređenje sa Srbijom mnogo pouzdanije nego za pojedinačne zemlje, pošto i u Srbiji i evrozoni koristimo evro kao valutu u kojoj merimo promenu JTR. Za promenu konkurentnosti pojedinačnih zemalja EU, EUROSTAT koristi kretanja JTR u „korpi“ svih valuta EU-27 uz dodavanje šest najvećih svetskih valuta.

9 Srbija je nadoknadila gubitak cenovne konkurentnosti u 2010, dok za ostale zemlje koristimo dostupne podatke - zaključno sa 2009.

Osvrt 3. Kretanje inflacije do kraja 2010. godine

Redakcija Kvartalnog monitora

Kolika će biti inflacija na kraju ove godine, uvek je važno pitanje za ocenu uspešnosti ekonomske politike. Činilo se, do pre nekoliko meseci, da je recesija potpuno „umirila“ inflaciju. Procene su ukazivale na to da će inflacija na kraju 2010. godine biti u donjoj polovini koridora koji cilja NBS, tj. ispod 6%. Ta procena se činila validnom uprkos tome što je *ukupna* inflacija bila relativno visoka u prvoj polovini godine. Tada je, naime, inflacija bila pre svega posledica poskupljenja proizvoda čije su cene pod administrativnom kontrolom i oko polovina ukupne inflacije u prvoj polovini 2010. godine „otpada“ na poskupljenja struje, komunalija, duvana, lekova i naftnih derivata. Na drugoj strani, „noseća inflacija“ je primetno usporavala od prvog kvartala prethodne godine sve do prvog kvartala ove godine.

Međutim, tokom drugog kvartala, ali i jula i avgusta beležimo ubrzavanje „noseće inflacije“. Takođe, u julu i avgustu dolazi do snažnog rasta cena prehrambenih proizvoda, kako u Srbiji tako i na svetskim tržištima. Ova kretanja ukazuju na to da će inflacija na kraju godine ipak biti viša nego što se donedavno pretpostavljalo. Predmet ovog Osvrta zato jeste da pokušamo da damo novu procenu mogućeg kretanja inflacije.

Na bazi kretanja cena krajem drugog i početkom trećeg kvartala, kao i na bazi razvoja globalnog trenda cena prehrambenih proizvoda, možemo očekivati da će inflacija na kraju 2010. godine biti iznad sredine ciljanog koridora NBS ($6\% \pm 2\%$), a verovatno i blizu gornje granice koridora.

Razmatrajući *moguće* kretanje inflacije do kraja godine, posmatrali smo tri bitne komponente indeksa potrošačkih cena: *noseću inflaciju*, *cene hrane* i *cene naftnih derivata*. Izložićemo ih redom.

Prvo, u junu i julu beležimo relativno visoke stope noseće inflacije. S obzirom na depresijaciju dinara koja traje od aprila ove godine, kao i na određeni oporavak domaće tražnje¹, možemo pretpostaviti da će noseća inflacija i do kraja godine pratiti sličan trend kao u poslednjih nekoliko meseci. *Drugo*, od jula dolazi do primetnog ubrzanja rasta globalnih cena nekih prehrambenih proizvoda (Grafikon 1). Kada je tokom 2007. i 2008. godine takođe došlo do globalnog porasta cena hrane², ovaj trend se prelio i na Srbiju. Porast cena hrane u Srbiji je tada bio veoma visok, tj. praktično najviši među zemljama regiona (osim u Bugarskoj gde je bio zabeležen sličan

porast cena hrane)³. Iako cene hrane i poljoprivrednih proizvoda u poslednjih nekoliko meseci brzo rastu na globalnim tržištima, njihov nivo je još uvek daleko od rekordnih vrednosti iz 2007. i 2008. godine. Porast cena hrane tokom 2007. i 2008. godine bio je posledica više fundamentalnih činilaca: loših vremenskih uslova više godina zaredom u nekoliko zemalja velikih izvoznika (npr. Australija je bila pogođena sušama tri godine zaredom), rekordno niskog nivoa zaliha žitarica, velike likvidnosti tržišta kapitala, brze ekspanzije cena brojnih klasa dobara (poljoprivredni proizvodi, nafta, metali), oštrog porasta cena brodskog prevoza, subvencija za uzgajanje kultura za proizvodnju bio-goriva i visoke cene nafte koja je učinila bio-goriva cenovno konkurentnim (zbog čega je smanjena raspoloživa površina za uzgajanje kultura za potrebe hrane), itd. Čini se da iza nedavnog porasta cena hrane sada ne stoji toliki broj činilaca⁴, već da je izazvan prvenstveno lošim vremenskim uslovima (npr. nezapamćene suše u Ruskoj Federaciji koja je jedna od najvećih svetskih izvoznica žita). Osim toga, s obzirom na relativno spor oporavak svetske ekonomije (pre svega SAD i drugih zapadnih ekonomija), možemo očekivati da tokom ove epizode porast cena poljoprivrednih proizvoda i hrane bude povišen, ali ne u meri kao tokom 2007. i 2008. godine. *Treće*, cene nafte na svetskom tržištu su relativno stabilne, a cene fjučersa tokom avgusta čak beleže blagi pad (Grafikon 2), što, uz spor ekonomski oporavak SAD i drugih zapadnih ekonomija, sugeriše da cene nafte do kraja godine neće beležiti veći rast uz čak male izgleda da će se kretati nadole (no, predviđanje cene kretanja nafte je uvek izuzetno nezahvalno, jer zavisi od mnogih činilaca).

Grafikon 1. Svet: CRB Foodstuffs globalni indeks cena hrane

Izvor: Commodity Research Bureau (CRB)

3 V. odeljak „Cene i devizni kurs“ i Tabelu T3-5 u *Kvartalnom monitoru* broj 12.

4 Npr. nivoi zaliha žitarica su sada, iako i dalje nešto niži, bliže „normalnim“ srednjeročnim vrednostima. Po najnovijim procenama američkog Ministarstva poljoprivrede zalihe žitarica u sezoni 2010/11. će, iako manje nego što je delovalo početkom godine, biti za oko 30% veće nego u sezoni 2006/07.

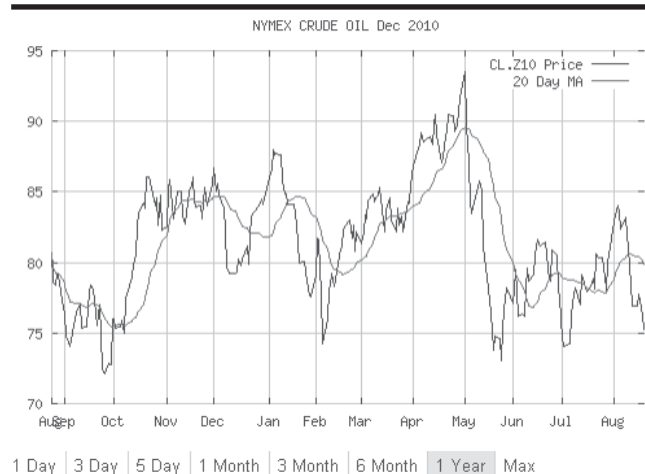
1 V. odeljak 2. „Privredna aktivnost“.

2 V. *Kvartalni monitor* broj 10, Okvir 1 u odeljku „Cene i devizni kurs“.

Osvrti

Uzimajući u obzir iznete pretpostavke, razmotrili smo za kretanje svake od navedenih komponenti inflacije sledeće scenarije. *Scenariji za noseću inflaciju* jesu: (a) noseća inflacija ostaje nešto povišena (zbog depresijacije dinara i blagog oporavka domaće tražnje) i do kraja 2010. se kreće istom prosečnom stopom kao u drugom kvartalu i (b) noseća inflacija usporava (zbog sporog oporavka privrede) i u drugoj polovini 2010. godine se kreće po istoj stopi kao i u drugoj polovini 2009. godine.

Grafikon 2. Svet: Cena NYMEX fjučersa nafte, ugovori za Decembar 2010

Izvor: www.ino.com

Scenariji za cene hrane uključuju: (a) cene hrane u nastavku godine rastu po stopi od 3,5% po kvartalu, tj. po istoj stopi kao u Q2⁵ i (b) stopa rasta cena hrane u drugoj polovini godine usporava i iznosi manje od polovine stope u Q2, tj. 1,6% po kvartalu. *Scenariji za cene naftnih derivata* jesu: (a) cena naftnih derivata ostaje nepromenjena do kraja godine i (b) naftni derivati pojeftinjuju za 15% do kraja godine. Pretpostavke su sumirane u Tabeli 3.

Tabela 3. Pretpostavke o kretanju izabranih komponenti inflacije u drugoj polovini godine

	Q1 2010	Q2 2010	Q3 2010	Q4 2010	ukupno druga polovina godine
Noseća inflacija					
stvarno kretanje	1,66	1,78
pretpostavka a)	1,78	1,78	3,59
pretpostavka b)	1,46	0,79	2,27
Hrana i bezalkoholna pića					
stvarno kretanje	-0,35	3,54
pretpostavka a)	3,54	3,54	7,20
pretpostavka b)	1,58	1,58	3,18
Naftni derivati					
stvarno kretanje	2,91	6,57
pretpostavka a)	0,00	0,00	0,00
pretpostavka b)	0,00	-15,00	-15,00

⁵ Na prvi pogled, ovo je visoka stopa; međutim u drugoj polovini 2007. i prvoj polovini 2008. cene hrane su rasle prosečnom stopom od čak 7,2% po kvartalu, dakle duplo većom stopom od ove. Takođe, napomenimo da su samo u avgustu cene hrane porasle za 2,6%, pre svega zbog poskupljenja mesa. Time je, iako su cene hrane u julu pale za nekih -1,2% (zbog pojeftinjenja povrća), ukupan porast cena hrane u prva dva meseca Q3 dostigao 1,4%.

Kombinovanjem opisanih scenarija dolazimo do procene inflacije na kraju 2010. godine (kombinacije scenarija su sumirane u Tabeli 4). U „najpovoljnijem scenariju“, tj. situaciji u kojoj dolazi do usporavanja noseće inflacije, usporavanja rasta cena hrane i pojeftinjenja cena naftnih derivata – inflacija na kraju godine iznosi nešto ispod 6%, tj. praktično se nalazi na sredini ciljanog koridora NBS. Ukoliko pak u tom, „najpovoljnijem“ scenariju ne dođe do pojeftinjenja cena naftnih derivata, tada bi inflacija mogla da iznosi oko 6,7%. U isti mah, u „najgorem scenariju“ – u kojem cene hrane, kao i noseća inflacija, u trećem i četvrtom kvartalu rastu po istoj stopi kao u Q2, a cena naftnih derivata ostaje nepromenjena – inflacija bi iznosila oko 8,9%, dakle iznad gornje granice koridora NBS. Ostale kombinacije scenarija daju vrednosti za inflaciju na kraju godine između ove dve krajnosti, a većina njih se koncentriše oko vrednosti inflacije od oko 7% do 8% na kraju godine. Važna je napomena da svi ovi scenariji pretpostavljaju relativno stabilnu monetarnu i fiskalnu politiku. Na primer, povećanje restriktivnosti monetarne politike i apresijacija dinara bi svakako doveli do obaranja stope inflacije u odnosu na ovde iznete pretpostavke. Takođe, ovi scenariji podrazumevaju da do kraja godine ne dolazi do povećanja ostalih cena, uključujući i sve druge regulisane cene (pre svega cene struje i cene gasa). Ukoliko bi došlo do povećanja regulisanih cena, to bi impliciralo i veću inflaciju od one koju smo procenili u ovom Osvrtu.

Tabela 4. Razmatrani scenariji kretanja inflacije u drugoj polovini godine

Scenario 1	H1 2010	H2 2010	Scenario 3	H1 2010	H2 2010
Noseća inflacija	3,46	2,27	Noseća inflacija	3,46	3,59
Hrana i bezalkoholna pića	3,18	3,18	Hrana i bezalkoholna pića	3,18	3,18
Naftni derivati	9,67	-15,00	Naftni derivati	9,67	0,00
Ukupna inflacija na kraju godine:		6,00	Ukupna inflacija na kraju godine:		7,30
Scenario 2	H1 2010	H2 2010	Scenario 4	H1 2010	H2 2010
Noseća inflacija	3,46	2,27	Noseća inflacija	3,46	3,59
Hrana i bezalkoholna pića	3,18	3,18	Hrana i bezalkoholna pića	3,18	7,20
Naftni derivati	9,67	0,00	Naftni derivati	9,67	0,00
Ukupna inflacija na kraju godine:		6,70	Ukupna inflacija na kraju godine:		8,90

Napomena: Podaci za prvu polovinu godine predstavljaju stvarno ostvareni rast cena. Podaci za drugu polovinu godine predstavljaju ulazne pretpostavke scenarija.

Osvrt 4. Efekat liberalizacije cena javno komunalnih usluga na inflaciju u Srbiji¹

Mr Saša Randelović*

Mr Blažen Minić**

1. Politika cena komunalnih usluga u Srbiji – institucionalni okvir

Istraživanje usmereno na utvrđivanje i analizu efekata promene politike cena javno komunalnih usluga na inflaciju, sprovedeno je u okviru šireg projekta analize institucionalnih, administrativnih i ekonomsko razvojnih aspekata reforme sistema lokalne samouprave u Srbiji, koji je podržan i finansiran od strane USAID-a. Cilj ovog istraživanja jeste: (a) da se na osnovu empirijskih podataka za reprezentativni skup jedinica lokalnih samouprava u Srbiji izvrši procena efekata prelaska na novu politiku cena tri vrste komunalnih usluga (vodosnabdevanje, grejanje i odnošenje smeća) na inflaciju, koja bi obezbeđivala pokriće ukupnih troškova i/ili implicirala ostvarivanje odgovarajuće stope prinosa i (b) da se u određenoj meri analiziraju socijalni efekti prelaska na novi model politike cena komunalnih usluga utvrđivanjem njihovog uticaja na raspoloživi dohodak ukupnog stanovništva, kao i pojedinih kategorija stanovništva.

U uslovima konkurencije i politike cena zasnovane na „signalima“ tržišta, cena predstavlja jedan od osnovnih elemenata poslovne strategije preduzeća, preko kojeg ono komunicira sa svojim okruženjem. U praksi se, međutim, iz različitih, najčešće neekonomskih razloga,

cene pojedinih dobara i usluga formiraju administrativno, tj. uz odobrenje države, što je slučaj i sa cenama komunalnih usluga u Srbiji.

Komunalne usluge u Srbiji u najvećem broju slučajeva pružaju javna preduzeća (čiji je osnivač država), iako je prema Zakonu o komunalnim uslugama² ostavljena mogućnost i preduzećima iz privatnog sektora da obavljaju ovu delatnost. Lokalne samouprave su odgovorne za kvalitet i cenu komunalnih usluga na sopstvenoj teritoriji. Pri formiranju cena, lokalne samouprave se suočavaju sa potrebom da balansiraju između ostvarivanja principa rentabilnosti i ostvarivanja određenih ciljeva socijalne politike. S obzirom na to da u praksi socijalna komponenta cenovne politike ima značajnu ulogu, cene komunalnih usluga su često znatno niže od tzv. ekonomske cene (cene koja bi obezbedila rentabilno poslovanje komunalnih preduzeća uz odbacivanje prosečne tržišne stope prinosa).

Iako Zakon o komunalnim uslugama omogućava preduzećima ubiranje prihoda iz drugih izvora, prihodi po osnovu pružanja usluga čine najveći (u nekim slučajevima i gotovo jedini) izvor njihovih prihoda. Visina prihoda od pružanja usluga direktno zavisi od politike cena. Cena usluge (po osnovu člana 24. važećeg Zakona) determinisana je vrstom, veličinom i kvalitetom izvršene usluge, vrednošću investiranih sredstava i visinom operativnih troškova neophodnih za pružanje te usluge. Zakonom o komunalnim uslugama propisano je da tarifnik komunalnih usluga mora prihvatiti opštinska uprava, čime je odgovornost za formiranje cena komunalnih usluga prenet na lokalnu samoupravu. U praksi, međutim, sve tarife moraju biti u skladu sa makroekonomskom politikom cena i plata (čl. 22 Zakona

¹ Ovaj tekst predstavlja rezultate istraživačkog projekta FREN-a koji je sproveden uz finansijsku podršku USAID Programa za podsticaj ekonomskom razvoju opština (USAID/MEGA).

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN.

** Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN.

² Službeni glasnik RS br. 42/98.

o javnim preduzećima³), čime je kontrola politike cena javnih komunalnih usluga *de facto* centralizovana.

Na osnovu nacрта novog Zakona o komunalnim uslugama, cenovna politika će se bazirati na sledećim principima:

- Principu „potrošač plaća” i „zagađivač plaća“
- Principu nadoknade punog troška
- Principu cenovnog prilagođavanja u skladu sa predefinisanim standardima i
- Principu cenovne nediskriminatornosti.

Elementi neophodni za procenu punih troškova jesu: operativni troškovi kompanije (koji se mogu proceniti iz finansijskih izveštaja), deo kapitalnih izdataka (koji moraju biti finansirani iz generisanih prihoda) i limitirani iznos korporativnog neto dobitka. Ovakva tranzicija može dovesti do izvesnog rasta cena komunalnih usluga – što bi uticalo na rast stope inflacije u Srbiji – i do negativnih efekata na dohodak najsiromašnijeg dela stanovništva zemlje.

2. Podaci i metodologija

Kako bi se postigla odgovarajuća preciznost i konzistentnost u analizama, metodologija sprovedenog istraživanja se sastoji iz četiri bitna koraka: (1) definisanje metodološkog pristupa procene inflatornog efekta, (2) izbor indikatora inflacije, (3) definisanje uzorka i (4) definisanje metodološkog pristupa procene socijalnih posledica porasta cena.

Efekti tranzicije na cenu usluga kojom se pokrivaju ukupni troškovi javnih komunalnih preduzeća („model pokriva ukupnih troškova“) na nivo inflacije procenjeni su na osnovu zvaničnih podataka iz finansijskih izveštaja komunalnih preduzeća za 2008. godinu (što su bili i poslednji raspoloživi podaci u trenutku sprovođenja istraživanja). Naime, visina neto gubitka je uzeta kao iznos koji povećanjem cena komunalnih usluga treba pokriti. Da bi se utvrdilo potrebno povećanje cena, pretpostavljeno je da se najveći deo operativnih (poslovnih) prihoda preduzeća ostvaruje po osnovu pružanja usluga, što je realna pretpostavka. Stoga je poređenjem neto gubitka i operativnih prihoda preduzeća obračunat procenat za koji bi trebalo povećati operativne prihode (tj. cene).⁴ Ukoliko javno komunalno preduzeće i pre povećanja cena ostvaruje pozitivan neto rezultat, zahtevani porast cena usluga je jednak nuli. S obzirom na obim i kvalitet dostupnih informacija, kao i na limitiran opseg analize, istraživanje je zasnovano na nekoliko bitnih pretpo-

stavki. *Prvo*, kako model pokriva ukupnih troškova ne obezbeđuje sredstva za značajnije investicije u osnovna sredstva (jer dovodi preduzeće tek na samo prelomnu tačku rentabilnosti), analizom senzitivnosti je utvrđeno za koliko bi trebalo povećati cene komunalnih usluga kako bi se ostvarile odgovarajuće pozitivne stope neto dobitka (od 5% do 15%). Takođe je implicitno pretpostavljeno da ne postoji potreba za velikim investicijama u izgradnju nove komunalne infrastrukture. *Drugo*, iako je unapređenje rezultata javnih komunalnih preduzeća moguće ostvariti i putem ušteda u operativnim troškovima (što bi imalo uticaja na cenu usluga) – ova mogućnost nije uključena u istraživanje, već je procena efekata na inflaciju vršena na osnovu datog nivoa efikasnosti i produktivnosti tih preduzeća. Osim toga, budući da je analiza vršena na osnovu podataka za 2008. godinu – ekstrapolacija dobijenih rezultata na sadašnji trenutak je moguća pod pretpostavkom apstrahovanja efekta promene relativnih cena, naročito osnovnih energenata (nafte i gasa) i deviznog kursa.

Prosečan porast cene po vrsti komunalne usluge, na nivou Republike obračunava se kao ponderisani prosek zahtevanih porasta cena komunalnih usluga po lokalnim samoupravama koje su uključene u uzorak. Da bi se obezbedila reprezentativnost, u uzorak su uključene sve opštine i gradovi (ukupno 15) koje je obuhvatio i uzorak Republičkog zavoda za statistiku za potrebe merenja inflacije. Veličina stanovništva iz datih gradova/opština koristi se kao ponder u izračunavanju proseka na nivou Republike. Po izračunavanju prosečnog ponderisanog porasta cena na republičkom nivou vrši se obračun ukupnog efekta na inflaciju. Ukupan efekat prelaska na model pokriva ukupnih troškova na inflaciju se procenjuje na osnovu pondera koji ove usluge imaju u Indeksu potrošačkih cena, koji se u Srbiji primenjuje kao zvanična mera inflacije počev od 2007. godine. Ukupan efekat na inflaciju jednak je sumi parcijalnih inflatornih efekata za tri analizirane vrste komunalnih usluga.

3. Rezultati

3.1 Efekti prelaska na novi model politike cena komunalnih usluga na nivo inflacije

Prema podacima iz finansijskih izveštaja odgovarajućih javnih komunalnih preduzeća 13 (od 15) preduzeća koja se bave vodosnabdevanjem, 7 (od 15) preduzeća koje pružaju usluge grejanja i 5 (od 15) preduzeća koja se bave upravljanjem otpadom su generisala neto gubitak. I pored toga, većina javnih komunalnih preduzeća ne dobija značajnije iznose subvencija iz budžeta lokalnih samouprava, već poslovanje nastavljaju uz kumuliranje gubitaka. Kumuliranje gubitaka još uvek ne dovodi do

³ Službeni glasnik Republike Srbije br. 108/05.

⁴ Implicitno je pretpostavljena i vrlo niska ili nulta cenovna elastičnost tražnje za datim komunalnim uslugama.

krize likvidnosti i solventnosti u ovim preduzećima, jer se znatan deo ukupnih rashoda preduzeća odnosi na trošak amortizacije, koji ne utiče na novčane tokove preduzeća u tekućoj godini.

Tabela 1. Neophodno povećanje poslovnih prihoda preduzeća radi dostizanja prelomne tačke rentabiliteta (u %)

	Vodosnabdevanje	Grejanje	Odnosjenje smeća
Subotica	0,0%	0,0%	0,8%
Zrenjanin	0,0%	1,6%	0,0%
Kragujevac	1,0%	62,0%	0,0%
Užice	36,0%	0,0%	5,5%
Šabac	21,7%	0,0%	0,0%
Smederevo	2,6%	0,0%	7,1%
Kraljevo	25,1%	0,0%	0,0%
Leskovac	31,7%	0,0%	0,0%
Pančevo	27,0%	7,7%	0,0%
Novi Sad	44,8%	1,2%	12,5%
Sremska Mitrovica	15,4%	6,9%	0,0%
Valjevo	18,6%	0,0%	0,0%
Niš	13,5%	0,0%	1,4%
Beograd	64,1%	23,3%	0,0%
<i>Ponderisani prosek (Republika Srbija)</i>	<i>39,6%</i>	<i>14,3%</i>	<i>1,5%</i>

Rezultati istraživanja, prikazani u Tabeli 1 pokazuju da bi prelazak na model pokriva ukupnih troškova implicirao najveći porast cena usluga vodosnabdevanja (u proseku za 39,6%), dok bi rast cena usluga grejanja iznosio u proseku 14,3%. Nasuprot tome, preduzeća koja se bave upravljanjem otpadom bi trebalo da povećaju cene svojih usluga u proseku za svega 1,5%, kako bi dostigle prelomnu tačku rentabiliteta.

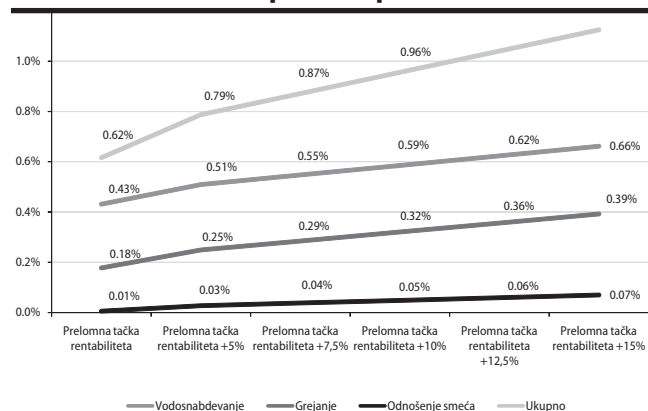
Tabela 2. Inflatorni efekat prelaska na model pokriva ukupnih troškova (u procentnim poenima)

Vodosnabdevanje	0,43%
Grejanje	0,18%
Odnosjenje smeća	0,01%
<i>Ukupan inflatorni efekat</i>	<i>0,62%</i>

U strukturi indeksa potrošačkih cena usluge vodosnabdevanja i odnošenja otpadnih voda učestvuju sa 1,09%, usluge grejanja električnom energijom sa 1,25% a usluge iznošenja smeća sa 0,42%. Množenjem ovih pondera i neophodnog procentualnog porasta cena utvrđeno je da bi prelazak na model pokriva ukupnih troškova u domenu tri navedene vrste komunalnih usluga doveo do rasta indeksa potrošačkih cena za 0,62 procentna poena. Najveći efekat na rast inflacije imalo bi povećanje cena usluga vodosnabdevanja (0,43 procentna poena), zatim

usluga grejanja (0,18 procentnih poena), dok je efekat povećanja cena usluga odnošenja smeća zanemarljiv (0,01 procentnih poena).

Grafikon 3. Analiza senzitivnosti inflacije u odnosu na zahtevanu stopu neto profita

Da bi se procenili inflatorni efekti prelaska na politiku cena komunalnih usluga koja bi obezbeđivala i određenu stopu prinosa (što bi omogućilo i značajnije investicije u osnovna sredstva), izvršena je analiza senzitivnosti, za različite zahtevane stope neto dobitka (od 5%, 7,5%, 10%, 12,5% i 15%). S tim u vezi je utvrđeno da bi prelazak na model politike cena koji bi obezbeđivao date stope neto dobitka implicirao povećanje cena posmatranih komunalnih usluga od 0,77 do 1,1 procentnih poena (u zavisnosti od zahtevane stope prinosa).

3.2 Socijalni efekti prelaska na novi model politike cena komunalnih usluga

Prema podacima Ankete o potrošnji domaćinstava iz 2007. godine (LSMS 2007), 15,5% dohotka domaćinstva se troši na usluge stanovanja i komunalne usluge, dok se 2,76% odnosi na pomenute komunalne usluge. Povećanje cena komunalnih usluga može delovati na budžet domaćinstava preko efekta dohotka (smanjenje kupovne moći, tj. količine dobara i usluga koje se mogu kupiti za određeni novčani iznos) i efekta supstitucije (supstitucija u potrošnji proizvoda/usluge čija je cena povećana drugim proizvodnom/uslugom). U okviru ovog istraživanja, analiza socijalnih efekata prelaska na novi model politike cena komunalnih usluga izvršena je isključivo na osnovu posmatranja efekta dohotka, dok zbog ograničenja u raspoloživosti podataka (o elastičnosti supstitucije komunalnih usluga) efekat supstitucije nije uzet u obzir. No, kako je reč o uslugama kod kojih je očekivana ceonovna elastičnost supstitucije niska, ocenjuje se da ne uzimanje u obzir efekta supstitucije ne doводи do bitnog zamagljivanja rezultata. Na osnovu toga je procenjeno da bi porast inflacije za 0,62 procentna poena, usled prelaska na model pokriva ukupnih troškova

za posmatrane usluge, doveo do smanjenja raspoloživog dohotka domaćinstava na nivou rebubličkog proseka za 0,62%. Međutim, najsiromašniji decil stanovništva troši relativno više na usluge stanovanja i komunalne usluge i srazmerno tome na posmatrane vrste komunalnih usluga, tako da je i pad raspoloživog dohotka ovih domaćinstava, usled porasta cena komunalnih usluga veći. Ocenjuje se da bi prelazak na novi cenovni model imao najveće negativne efekte na najsiromašnija domaćinstva, čiji bi raspoloživi dohodak opao za 1,39%.

4. Zaključak

Nasuprot često navođenom argumentu da bi liberalizacija cena komunalnih usluga implicirala znatan negativni efekat na stopu inflacije, rezultati našeg istraživanja pokazuju da bi prelazak na model pokriva ukupnih troškova u domenu vodosnabdevanja, odnošenja otpada i grejanja doveo do rasta indeksa potrošačkih cena za 0,61 procentni poen, dok bi prelazak na cenovni model koji bi omogućio ostvarenje stope neto dobitka od 15% doveo

do rasta cena od 1,1 procentnih poena. Ovi inflatorni efekti bi u proseku doveli do smanjenja raspoloživog dohotka stanovništva u rasponu od 0,62 do 1,39% (u zavisnosti od ekonomskog položaja domaćinstva i strukture potrošnje). Ocenjuje se da ovakvi rezultati opravdavaju razmišljanje u pravcu većeg stepena liberalizacije cena javnih komunalnih usluga, jer bi takva reforma stvorila pretpostavke za dugoročnu održivost ovih preduzeća i unapređenje kvaliteta njihovih usluga. Međutim, pitanje politike cena komunalnih usluga bi trebalo da bude razmatrano u okviru šire strategije unapređenja ukupne efikasnosti javnih komunalnih preduzeća. Ekonomski opravdano bi bilo da se pre prelaska na novi model politike cena (model pokriva ukupnih troškova ili model koji bi obezbeđivao odgovarajuću stopu neto dobiti), sprovedu odgovarajuće promene u organizaciji i načinu funkcionisanja ovih preduzeća usmerene na optimizaciju njihovih troškova. Ovakav redosled poteza bi i efekte prelaska na novi model politike cena javnih komunalnih usluga na inflaciju učinio prihvatljivijim za širu javnost, što bi olakšalo sprovođenje same reforme.

Osvrt 5. Troškovi preduzeća zbog opterećenja suvišnim administrativnim procedurama¹

Milan Zelović*

Još od 2000. godine, kada je u Srbiji počela tranzicija, mnogo toga je učinjeno na modernizaciji propisa i njihovom prilagođavanju konceptu savremene tržišne privrede. U samoj žiži reformi su pojednostavljivanje administrativnih procedura, snižavanje troškova koje one uzrokuju preduzećima i uklanjanje „uskih grla“. Međutim, kao i u mnogim drugim zemljama u tranziciji, te reforme nisu uvek u potpunosti i sprovedene. Ostvaren je određen napredak na pojednostavljivanju administrativnih procedura, čime je olakšano osnivanje i poslovanje preduzeća. Pa ipak, reformama ni na ovom polju nije ostvareno najpovoljnije rešenje – uspostavljanje „jednošalterskog“ sistema. Nedovoljna osposobljenost administrativnih radnika za efikasno korišćenje informacionih tehnologija jedan je od glavnih činilaca koji usporavaju reformu administrativnog sektora. Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED) identifikovala je preko 200 nepotrebnih administrativnih procedura koje predstavljaju prekomerno opterećenje za preduzeća. Kako se navodi u NALED-ovoj „Sivoj knjizi II“, još

uvek postoji veliki prostor za poboljšanje administrativnih procedura kako bi se stvorilo okruženje povoljnije za poslovanje.

Zemlje članice EU u prošlosti su se takođe bavile time kako da prepoznaju i otklone prekomerne administrativne procedure, te je u tu svrhu i razvijen Model standardnog troška (*Standard Cost Model, SCM*). Jedan od preduslova za privlačenje i stranih i domaćih direktnih investicija je da administrativne procedure i zakonski okvir ne inhibiraju poslovne inicijative i preduzetništvo. Nepotrebne administrativne procedure predstavljaju prepreke za ulazak preduzeća na tržište a dodatni troškovi opterećuju postojeća preduzeća. Dodajmo, da ispunjavanje suvišnih administrativnih procedura zahteva vreme i ljudske i finansijske resurse preduzeća, koji bi se mogli koristiti u produktivnije svrhe.

Cilj ove analize jeste da se proceni koje troškove preduzećima uzrokuju pet administrativnih procedura na nacionalnom nivou. Troškovi su procenjivani korišćenjem Modela standardnog troška (SCM-a). U saradnji sa Projektom MEGA (koji finansira USAID) i NALED-om odabrali smo pet konkretnih administrativnih procedura. (Sam je projekat, inače, doprinos „giljotini propisa“ koja je u toku.) Pet odabranih procedura na osnovu nalaza NALED-a predstavljaju znatno opterećenje za preduzeća. Pošto je usredsređena na procedure iz NALED-ove „Sive knjige“, ova kvalitativna analiza jeste dopunski *spin-off* projekat koji pruža korisna saznanja za

¹ Ovaj tekst predstavlja rezultate istraživačkog projekta FREN-a koji je sproveden uz finansijsku podršku USAID Programa za podsticaj ekonomskom razvoju opština (USAID/MEGA).

* Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN).

dalju reformu pojednostavljenja administrativnih procedura koje važe za preduzeća.

Za rešavanje ovih pitanja su neophodne reforme na nacionalnom nivou. Jer, svih pet odabranih i analiziranih procedura su kreirane na centralnom nivou (kod državnih organa – Ministarstva finansija i njegovih organizacija), mada se neposredna komunikacija između državnih tela i preduzeća obavlja u lokalnim filijalama organa centralne vlasti.

Od ukupno 165 preduzeća koja su do sada učestvovala u istraživanjima NALED-a na osnovu kojih je izrađena „Siva knjiga“ nepotrebnih administrativnih procedura, odabrali smo 21 preduzeće iz devet opština, i to Beograda, Novog Sada, Niša, Subotice, Valjeva, Loznice, Leskovca, Šapca i Kraljeva. U ovim opštinama se obavlja najveći deo poslovnih aktivnosti u Srbiji.

Neke od procedura koje smo uzeli u obzir već su delimično reformisane, ali, pošto reforme nisu dovršene, još uvek postoje oblasti na koje se sada usredsređujemo – one bi mogle da budu uprošćene a sada preduzećima stvaraju administrativne troškove. Godišnji administrativni troškovi ovih pet procedura iznose 5.197.343.566 dinara na nacionalnom nivou. Takođe smo izračunali da su reforme procedura sprovedene do sada u pogledu podnošenja godišnjeg finansijskog izveštaja i izdavanja poreskog identifikacionog broja (PIB-a) rezultirale uštedom od 321.704.390 dinara na nacionalnom nivou.

Ova studija je zamišljena kao snimak postojećeg stanja koji može poslužiti kao input zainteresovanima za formulisanje rešenja i izradu preporuka za pravce reforme. Dakle, njen cilj nije da donosi zaključke ili detaljniju analizu značenja ovih troškova i ušteda. Cilj je prosto bio da se ovi troškovi predstavljaju kreatorima politike i široj javnosti, koji mogu da izvedu svoje zaključke. Napominjemo da je korišćena metodologija u širokoj upotrebi u zemljama EU.

Metodologija i pregled rezultata

Putem SCM metodologije je obrađena svaka od sledećih pet procedura i izračunata ušteda koja bi se ostvarila predloženom simplifikacijom:

- *Podnošenje godišnjih izveštaja – jedan šalter umesto dva*
- *Razdvajanje procesa izdavanja PIB-a od procesa poreske kontrole*
- *Ukidanje obaveze svakodnevnog uplaćivanja pazara*
- *Porezi i doprinosi na zarade – raspoređivanje*
- *PDV – dostavljanje različitih prijava*

Model SCM koristi se kako bi se analizirali administrativni troškovi i, posebno, administrativno opterećenje.

Administrativno opterećenje predstavlja deo administrativnih aktivnosti i troškova koje preduzeća snose isključivo da bi ispunila zakonsku obavezu, a ne bi ih snosila da takva obaveza ne postoji.

Za prikupljanje neophodnih podataka korišćene su sve tri tehnike modela standardnog troška;

- telefonski i neposredni intervjui;
- razgovori sa fokus grupama grupe koje su činili stručnjaci, i
- procene ušteda.

Telefonskim i neposrednim intervjuima prikupljeni su najrelevantniji podaci iz našeg uzorka u skladu sa SCM-om a to su:

- ukupan broj zaposlenih;
- broj zaposlenih koji su angažovani na administrativnim aktivnostima;
- vreme neophodno za obavljanje segmenta procedure koji je označen kao potencijalno nepotreban, uključujući vreme potrebno za popunjavanje formulara, vreme provedeno u putu i u čekanju u redovima pred različitim šalterima, i
- troškovi radne snage koja obavlja navedene aktivnosti.

Uz to, od preduzeća su tražene i kvalitativne informacije o konkretnim troškovima, uključujući i njihovu procenu uštede koja je ostvarena već sprovedenim pojednostavljenjem procedura.

Rezultati ukazuju na to da administrativno opterećenje preduzeća uzrokuje troškove od 5.197.343.566 dinara (oko 52 miliona evra, odnosno 67 miliona dolara) godišnje. Daleko *najveći trošak* predstavlja obaveza preduzeća da svakodnevno uplaćuju pazar, i to zbog visoke učestalosti ove procedure.

Sa druge strane, *najniže uštede bi se* ostvarile odvajanjem postupka izdavanja PIB-a od postupka kontrole poreske obaveze – manje od 1% ukupnih ušteda koje bi nastale simplifikacijom svih pet nepotrebnih procedura (usled relativno niske učestalosti). Uprkos tome, važnost ove procedure leži u njenoj koncentrisanosti na početku postupka za osnivanje preduzeća, čime se povećava prepreka za početak poslovanja.

Tabela 1. Troškovi analiziranih segmenata procedura za preduzeća, na nacionalnom nivou

Procedura	Troškovi za preduzeće (RSD)
Godišnji izveštaji – dva šaltera umesto jednog	219.818.983
Izdavanje PIB-a – razdvajanje od kontrole poreske obaveze	33.802.193
Uplata pazara svakodnevno umesto jednom nedeljno	4.125.000.000
Porezi i doprinosi na zarade - raspoređivanje	441.469.886
PDV – podnošenje različitih formi	377.252.504
UKUPNI TROŠAK	5.197.343.566

Izvor: Istraživanje koje je sproveo FREN.

Takođe, ispitanici ocenjuju kao beznačajne neposredne troškove procedure podnošenja različitih formi prijave za porez na dodatu vrednost (PDV) poreskoj upravi (PU). Predstavnici poreske uprave ponekad izražavaju nezadovoljstvo različitim formom podnetih obrazaca, što se navodi kao glavni posredni trošak. Ispostavilo se, međutim, da je ovo redak *ad hoc* slučaj koji nije lako kvantifikovati. Ispitanici kao mogućnost za uštedu vide podnošenje poreske prijave elektronskim putem. Prema sadašnjem sistemu, obveznik mora prijavu da podnese lično da bi dobio bar kod i dokaz o datumu podnošenja. Trošak vezan za ovu proceduru jeste trošak ličnog podnošenja prijave. Takođe je bitno navesti da su dodatni troškovi koje preduzeća imaju pri odlasku u banku znatno niži od troškova pri odlasku u poresku upravu.

Kao što je već pomenuto, pojedine procedure već su delimično reformisane. Izmene kojima je ukinut „treći šalter“ za podnošenje godišnjih izveštaja (Narodna banka Srbije) i obavezan odlazak u poresku upravu da bi se dobio PIB – rezultirali su uštedama u privredi na godišnjem nivou, kao što je navedeno u Tabeli 2.

Tabela 2. Očekivane uštede u 2010. usled primenjenih izmena procedura

Procedure	Trošak za preduzeće (RSD)
Godišnji izveštaji - dva umesto tri šaltera	306.888.000
Izdavanje PIB-a u APR-u umesto u PU	14.816.390
UKUPNI TROŠAK	321.704.390

Izvor: Istraživanje koje je sproveo FREN.

Iako zadatak ovog projekta nije da daje preporuke o tome kako bi stvari dodatno mogle da se poboljšaju, ispitanici su, „između redova“, naznačili gde smatraju da je moguće ostvariti najveći napredak. Najviše frustracija izaziva to što još uvek nije u potpunosti uvedena elektronska komunikacija između preduzeća i organa vlasti, kao i između samih organa vlasti. Isto važi za svih pet procedura. Većina ispitanika naglasila je da najbitnijim reformskim projektom smatraju poboljšanje elektronske

komunikacije, kao i komunikacije putem interneta, između preduzeća i državnih institucija i između samih državnih organa. Nedostatak elektronske komunikacije je osnovni uzrok mnogih navedenih problema i troškova skopčanih sa njima. Centralna baza podataka, navodi se, eliminisala bi potrebu da preduzeća iste dokumente više puta podnose različitim državnim institucijama, i oslobodila bi ih suvišnih troškova zbog nedostatka koordinacije organa vlasti.

Rezultati analize SCM-om po pojedinačnoj proceduri

Naši nalazi o tome koliko troškova izaziva svaka od pet razmatranih procedura navedeni su u daljem tekstu. Iznos tih troškova istovremeno predstavlja i iznos mogućih ušteda.

1. Podnošenje godišnjih izveštaja – jedan šalter umesto dva

Preduzeća trenutno dostavljaju godišnje finansijske izveštaje dvema institucijama – Poreskoj upravi i Agenciji za privredne registre (APR), dok je obaveza dostavljanja izveštaja Narodnoj banci Srbije ukinuta. Analizirali smo uštede koje je moguće ostvariti ako preduzeća budu obavezna da dostavljaju finansijske izveštaje *samo* jednom organu; i koliki je dodatan trošak ako te izveštaje dostavljaju i drugom organu (poreskoj upravi).

Analiza aktivnosti pokazuje da preduzećima treba u proseku 3,22 sata da obave dodatne aktivnosti neophodne za podnošenje godišnjeg finansijskog izveštaja na dva šaltera umesto samo na jednom, što obuhvata vreme potrebno da se popune formulari u dva primerka, vreme provedeno u putu i vreme potrebno za čekanje u redu da se izveštaj preda. Dodatni troškovi iznose prosečno 239 dinara, što obuhvata putne troškove, parkiranje, štampanje dodatnih formulara i vreme potrebno da se formulari popune dvaput.

Ukupna suma na nacionalnom nivou izračunata je tako što je kao ponder korišćen broj podnetih godišnjih finansijskih izveštaja za 2009. Taj podatak dobijen je od Agencije za privredne registre (APR).

Konačni rezultat ove analize jeste to da ukupni troškovi preduzeća vezani za podnošenje godišnjih finansijskih izveštaja drugoj ustanovi (poreskoj upravi) iznose 219.818.983 dinara.

Prema našoj proceni, potkrepljenoj informacijama koje su nam pružili intervjuisani predstavnici preduzeća, oko 150% ovog iznosa (tj. oko 300 miliona dinara) preduzeća su uštedela usled eliminacije „trećeg šaltera“ za podnošenje godišnjih finansijskih izveštaja (Narodnoj banci Srbije 'NBS). Ova procena je posebno tačna ako uzme-

mo u obzir eliminisane finansijske troškove koje ne obuhvata SCM, kao što su takse NBS od 3.000 dinara za mala i 10.000 dinara za velika preduzeća ako podnesu finansijski izveštaj na papiru a ne elektronskim putem.

2. Razdvajanje procesa izdavanja PIB-a od procesa poreske kontrole

Ova procedura je od maja 2009. delimično uprošćena. Usvojenim rešenjem, međutim, nije u potpunosti primenjen jednošalterski sistem, budući da je izdavanje PIB-a još uvek uslovljeno kontrolom poreske obaveze. Ovde smo računali samo neposredne administrativne troškove kontrole poreske obaveze, u skladu sa smernicama SCM-a. Među posrednim troškovima koje su naveli ispitanici su mogući propušteni ugovori zbog kašnjenja usled kontrole poreske uprave i rešavanje problema sa tim u vezi, što nije uzeto u obzir u našoj analizi. Podaci su dobijeni iz intervjua i na osnovu broja PIB-ova izdatih tokom 2009. godine iz evidencije poreske uprave. Dodatni troškovi se javljaju jer poreska uprava zahteva od preduzeća da pripremi i podnese dokumenta.

Segment u kome je već sprovedena reforma omogućava da preduzeća ne moraju da odlaze u poresku upravu po PIB, već to mogu da učine u APR-u.

Međutim, pošto u sklopu reformi postupak kontrole poreske obaveze još uvek nije istinski odvojen od postupka registracije preduzeća (izdavanja PIB-a), prekomerno opterećenje i dalje postoji.

Konačni rezultat ove analize jeste to da dodatni trošak preduzeća – zbog toga što su podvrgnuta kontroli poreske obaveze dok čekaju PIB – iznosi 33.802.193 dinara.

Iako to znači da je troškovno opterećenje ove nepotrebne procedure manje od 1% ukupnih troškova svih pet nepotrebni procedura (zbog njene relativno niske učestalosti), njen značaj leži u tome što je koncentrisana na početku postupka za osnivanje preduzeća, čime se povećava prepreka za početak poslovanja. Uz to, njom su obuhvaćeni i gorenavedeni posredni troškovi.

3. Ukidanje obaveze svakodnevnog uplaćivanja pazara

Analizirani troškovi svakodnevnog uplaćivanja pazara predstavljaju troškove preduzeća koja pazari uplaćuju u proseku više od jednom nedeljno. Iz analize su izuzeta preduzeća koja sa gotovinom ne posluju svakodnevno već prenose sredstva elektronskim putem, kao i preduzeća koja uplaćuju pazari ne više od jednom nedeljno. Cilj je bio da se odrede troškovi svakog dodatnog nedeljnog odlaska u banku sa ovom svrhom (ne računajući prvi odlazak u banku). Bitno je napomenuti da svakod-

nevna uplata pazara odgovara pojedinim preduzećima (što je naše istraživanje i pokazalo, dok su neka preduzeća predložila da se to ostavi kao fakultativna opcija), jer tako mogu da svakodnevno kontrolišu svoja likvidna sredstva. Pa ipak, ova procedura predstavlja isključivo opterećenje mnogima koji u ovom trenutku nemaju drugu mogućnost osim da svakodnevno uplaćuju pazari.

Prema podacima Jedinice za sprovođenje sveobuhvatne reforme propisa, preduzeća su tokom 2008. godine 27,5 miliona puta posetila banke u ove svrhe. Zbog visoke učestalosti i troškovi ovih dodatnih odlazaka u banke najviši su među svim analiziranim procedurama, i iznose 4,125 milijardi dinara godišnje.

Konačni rezultat ove analize jeste da dodatni trošak preduzeća zbog dodatnih odlazaka u banke (tj. više od jednom nedeljno) radi uplate pazara iznosi 4.125.000.000 dinara.

Kada bi se pazari uplaćivao jednom mesečno, a ne jednom nedeljno, ušteda bi iznosila još 3.282.493.680 dinara.

Ovde navodimo predlog Jedinice za sprovođenje sveobuhvatne reforme propisa, da se pazari uplaćuje jednom nedeljno, a ne jednom mesečno. To je i po mišljenju ispitanika koji su učestvovali u našoj studiji realnija mogućnost i to zato što drugi troškovi (čuvanja gotovine, pristupa likvidnosti centrala preduzeća) rastu ukoliko se gotovina čuva predugo.

4. Porezi i doprinosi na zarade – raspoređivanje

U ovom trenutku preduzeća su dužna da poreze i doprinose na zarade rasporede na sedam računa. Ta obaveza preduzećima uzrokuje dodatne administrativne troškove. Najviše problema u primeni ovog propisa imaju preduzetnici koji zapošljavaju druga lica, i to zato što se porezi uplaćuju na osnovu opštine u kojoj zaposleni imaju mesto boravka, dok se doprinosi za zdravstveno osiguranje uplaćuju regionalnim zdravstvenim centrima, a doprinosi za Fond PIO prema sedištu pravnog lica. Znači, isplatilac zarada vrši raspored javnih prihoda, a to bi trebalo da čini nadležni državni organ.

Dodatne administrativne troškove procenili smo korišćenjem SCM-a. Kao ponder koristili smo informaciju dobijenu od APR da je 152.000 preduzeća podnelo izveštaje za 2009. godinu.

Konačni rezultat ove analize jeste to da dodatni trošak preduzeća zbog raspoređivanja poreza i doprinosa na zarade iznosi 441.469.886 dinara.

Budući da izabrana preduzeća u velikoj meri koriste softver za obračun poreza i doprinosa na zarade zaposlenih, ova automatska procedura im ne predstavlja značajan

trošak. Ali opterećenje jeste to što ona ove informacije moraju da dostavljaju državnim organima. Stoga se analizirani troškovi odnose samo na konačnu razmenu informacija sa državnim organima, a ne i na prikupljanje tih informacija. Troškove prikupljanja informacija izračunala je Jedinica za sprovođenje sveobuhvatne reforme propisa korišćenjem broja zaposlenih kao pondera.

5. PDV – dostavljanje različitih formi prijava

Kao što je već pomenuto, ispitanici smatraju beznačajnim neposredne troškove koji rezultiraju podnošenjem različitih formi prijava za PDV poreskoj upravi. Takođe, službenici poreske uprave ponekad pokazuju nezadovoljstvo različitim obrascima, što se navodi kao glavni posredni trošak. Međutim, ispostavilo se da je ovo redak *ad hoc* slučaj koji nije lako kvantifikovati.

Stoga, mada preduzeća smatraju pozitivnim ozvaničavanje sadašnje prakse podnošenja različitih formi, njena standardizacija i prihvatanje pristupa gde „nema iznenađenja“ (odnosno, gde se ne dešava da pojedini zvaničnici poreske uprave prihvataju određene prijave za PDV, dok ih drugi ne prihvataju ili traže dodatne podatke), potencijal za uštedu u toj oblasti smatraju beznačajnim.

Umesto toga, ispitanici zahtevaju da se omogući podnošenje poreskih prijava elektronskim putem. U ovom trenutku obveznik mora prijavu da podnese lično da bi dobio bar kod i dokaz o datumu podnošenja. Trošak vezan za ovu proceduru je stoga trošak ličnog podnošenja prijave.

Važno je napomenuti da poreska uprava redovno poštom obveznicima šalje poreske prijave za popunjavanje. Međutim, ako ovi formulari iz bilo kog razloga kasne ili ne stignu, preduzeća imaju dodatne troškove jer u svakom slučaju moraju da podnesu poreske prijave u roku. Stoga preduzeća često šalju zaposlene da sami podignu formulare u poreskoj upravi. Pojedina preduzeća prosto koriste poreske prijave iz svojih kompjuterskih programa. Ovde su kao ponderi korišćeni učestalost podnošenja prijave za PDV (uzevši u obzir i obveznike koji podnose prijave mesečno i one koji to čine kvartalno), kao i broj preduzeća u sistemu PDV.

Konačni rezultat ove analize je to da dodatni trošak preduzeća zbog neophodnosti odlaska u poresku upravu u postupku podnošenja prijava za PDV iznosi 377.252.504 dinara.

Zaključak

Na osnovu sprovedenog istraživanja se može zaključiti da još uvek postoje mogućnosti za ostvarivanje značajnih ušteda u vezi sa pet analiziranih administrativnih

procedura. Mada su određene reforme sprovedene – što je rezultiralo uštedom od 321.704.390 dinara – još su veće mogućnosti za dodatne uštede koje bi donelo prilagođavanje ili ukidanje propisa, i to od 5.197.342.566 dinara.

Najskuplja pojedinačna procedura jeste *dužnost dnevne uplate pazara*. Mada su banke efikasnije od državnih institucija (svoje usluge pružaju brže), visoka učestalost ove procedure čini je najskupljom od pet analiziranih.

Intervjuisani predstavnici preduzeća kao najznačajnije probleme izdvajaju: (a) nedostatak centralne baze podataka putem koje bi državne ustanove mogle da međusobno dele podatke kada se jednom unesu u sistem i (b) nedostatak elektronske komunikacije i pravnu valjanost elektronskih potpisa. Da bi se ova tehnička poboljšanja ostvarila i da bi se usvojili zakoni koji to omogućavaju, neophodna su ulaganja u informacione tehnologije i ljudske resurse. Po mišljenju ispitanika, međutim, to bi se višestruko isplatilo zbog pojednostavljenja procedura i preraspodele resursa kako javnih, tako i privatnih u produktivnije svrhe.

Literatura

- International SCM Network to reduce administrative burdens: International Standard Cost Model Manual, <http://www.administrative-burdens.com>
- NALED, Siva knjiga II, Preporuke za uklanjanje administrativnih prepreka za poslovanje u Srbiji, 2009, Beograd, <http://www.naled-serbia.org>
- Tatjana Karaulac, NALED-CEVES, Procena troškova određenih administrativnih procedura u Srbiji, septembar 2009, Beograd, <http://www.naled-serbia.org>
- Jedinica za sprovođenje sveobuhvatne reforme propisa: <http://www.srp.gov.rs/srp/Default.aspx>
- Agencija za privredne registre: <http://www.apr.gov.rs>
- Poreska uprava: <http://www.poreskauprava.gov.rs>
- The Standard Cost Model: A framework for defining and quantifying administrative burdens for businesses, August 2004, International working group on Administrative Burdens, www.compliancecosts.com

POD LUPOM

Projekcije zaposlenosti i kretanja na tržištu rada Srbije do 2020. godine¹

*Mihail Arandarenko**

*Vukan Vujić***

Najveći problemi na tržištu rada su niska zaposlenost, nepovoljna struktura zaposlenosti, kao i visoka nezaposlenost. Aprila 2010. ukupna zaposlenost stanovništva radnog uzrasta dostigla je istorijski minimum, a odgovarajuća stopa zaposlenosti je pala na 47%, skoro dvadeset procentnih poena manje od proseka Evropske unije. Da bi se ovo zaostajanje prepolovilo tokom naredne decenije, potrebno je da se ostvari optimistički scenario postkriznog modela razvoja, kao i da se pronađu uspešni odgovori na izazove pred kojima se nalazi tržište rada.

Demografski izazov sastoji se u projektovanom smanjenju stanovništva radnog uzrasta, od koga se očekuje da ostvari ambiciozne stope rasta BDP-a od 5,8% prosečno godišnje, za preko 400.000 novih radnih mesta tokom naredne decenije. Obrazovni izazov je povezan sa demografskim, jer podrazumeva da u uslovima opadajućeg broja potencijalnih pripadnika radne snage, prosečan nivo, kvalitet i adekvatnost ljudskog kapitala moraju da se bitno unaprede. Politike tržišta rada bi trebalo da dodatno podrže ovu orijentaciju, opštim povećanjem sredstava za aktivne programe sa sadašnjih 0,1% od BDP-a na 0,5% BDP-a do kraja decenije, te većim relativnim učešćem programa obuke, pripravnosti i prekvalifikacija i boljom ciljanošću najugroženijih grupa i pojedinaca sa višestrukim faktorima ranjivosti na tržištu rada. Najzad, institucionalni izazov na tržištu rada ogleda se u potrebi da se prilagođavanjem radnog zakonodavstva ostvari bolji balans između sigurnosti i fleksibilnosti, čime bi se povećala efikasnost tržišta rada, smanjivanjem jaza između primarnog i sekundarnog, kao i formalnog i neformalnog tržišta rada.

Suočavanje sa svim ovim izazovima biće uspešnije ako se ostvari u uslovima saradnje socijalnih partnera, institucionalizovane u socijalni pakt, kojim bi se obezbedila ravnoteža njihovih legitimnih interesa u atmosferi solidarnosti i socijalne kohezije. Ciljevi povećanja zaposlenosti i smanjivanja socijalnih nejednakosti se uzajamno podržavaju i osnažuju i oni treba da predstavljaju krajnji cilj strategije privrednog razvoja.

1. Dijagnoza i dosadašnji trendovi

Najveći problemi na tržištu rada su niska zaposlenost, nepovoljna struktura zaposlenosti, kao i visoka nezaposlenost. Relativno brzi privredni rast u prethodnom periodu nije bio praćen rastom zaposlenosti zbog tranzicije i restrukturiranja, teškog nasleđenog stanja, ali i institucionalnih i strukturnih organičenja i grešaka ekonomske politike. Takođe, rast zaposlenosti nije bio definisan kao krajnji cilj tranzicije i ekonomskog razvoja, što je rezultiralo produženim trajanjem 'besposlenog rasta' koji je obeležio proteklu deceniju.

Ekonomska kriza je poništila prve znake oporavka na tržištu rada do kojih je došlo 2008. godine, jer je u 2009. zaposlenost pala dublje nego privredna aktivnost, a taj trend se nastavlja i dalje. Aprila 2010. ukupna zaposlenost stanovništva radnog uzrasta dostigla je istorijski minimum od uvođenja ankete o radnoj snazi (1994), a odgovarajuća stopa zaposlenosti je pala na 47%. Istovremeno, odgovarajuća stopa nezaposlenosti prešla je 20%, što ponovo svrstava Srbiju među nekoliko evropskih zemalja sa najvišom stopom nezaposlenosti.

Struktura zaposlenosti se odlikuje mnogim nepovoljnim karakteristikama – zaposlenost u javnom sektoru je predimenzionirana; zaposlenost za platu u privatnom korporativnom sektoru je veoma mala; samozaposlenost je visoka,

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN.

** Central European University, Budapest i FREN.

¹ Ovaj prilog zasnovan je na analizama i projekcijama koje su autori radili u sklopu izrade Postkriznog modela rasta i razvoja Srbije, kao i za potrebe Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.

ali je uglavnom reč o nesigurnim i nisko produktivnim poslovima „poslednjeg utočišta“; neformalna i ranjiva zaposlenost su relativno visoke; poljoprivredna zaposlenost odraslog stanovništva je u 2009. nadmašila zaposlenost u industriji; stope zaposlenosti i aktivnosti ranjivih grupa su veoma niske.

Obrazovanje i kvalifikacije ključno utiču na obim i kvalitet ponude rada. Učešće visokoobrazovanih u aktivnom stanovništvu uzrasta 25–54 manje je od 20%, što je manje od učešća osoba bez kvalifikacija (završena osnovna škola i manje) u istoj grupaciji. Uz to, ima indikacija da narasta jaz veština i da će taj problem postajati sve izraženiji tokom naredne decenije.

2. Ciljevi postkriznog modela rasta i razvoja Srbije

Srbiji tokom naredne decenije, u kojoj će se priključiti Evropskoj uniji, predstoji veliki zadatak da značajno smanji sadašnju ogromnu razliku između svojih indikatora tržišta rada i odgovarajućih prosečnih indikatora u EU, odnosno da obezbedi konvergenciju u ovom domenu. To će biti moguće samo ukoliko stopa privrednog rasta u Srbiji bude bitno veća nego u EU, i ukoliko taj rast bude radno-intenzivniji nego u EU. Naime, razlika u ključnim pokazateljima tržišta rada između Srbije i Evropske unije, a pre svega u stopi zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta, koja trenutno iznosi skoro 18 procentnih poena, je toliko izražena da to predstavlja jednu od najvećih suštinskih prepreka ispunjavanju kopenhaskih kriterijuma za priključivanje Srbije Evropskoj uniji.

Strategija „Evropa 2020“ definiše ključne ciljeve postignuća na tržištu rada i u domenu obrazovanja i unapređivanja ljudskog kapitala. Ovi ciljevi uključuju: povećanje stope zaposlenosti stanovništva uzrasta 20–64 godine sa sadašnjih 69% na 75% do 2020, obezbeđujući istovremeno veće relativno učešće žena, starijih radnika i migranata; smanjenje stope napuštanja školovanja sa sadašnjih 15% na 10%, uz istovremeno povećanje fakultetski obrazovanog stanovništva u starosnoj grupi 30–34 sa 31% na najmanje 40%.

Jedan od zadataka postkriznog razvojnog modela jeste definisanje odgovarajućih realistično dimenzioniranih kvantitativnih ciljeva za Srbiju, čijim bi ispunjavanjem bila obezbeđena konvergencija, odnosno približavanje performansama tržišta rada i kvaliteta ponude rada (ljudskog kapitala) u EU. Ovi ciljevi će se u nastavku definisati kao objedinjena procena uticaja na indikatore tržišta rada:

- Karaktera i tempa privrednog rasta (na osnovu makroekonomskih projekcija);
- Predloženih reformi institucija i politika tržišta rada (u okviru ovog poglavlja).

Velika novina u definisanju ciljeva postkriznog modela rasta i razvoja Srbije za sledeću deceniju, u odnosu na dosadašnja strateška dokumenta, trebalo bi da se sastoji u tome da se, po uzoru na strategiju „Evropa 2020“, zaposlenost i smanjenje relativnog siromaštva eksplicitno identifikuju kao osnovni ciljevi privrednog razvoja. Drugim rečima, što veća stopa privrednog rasta nije cilj sama po sebi, ukoliko istovremeno nije sredstvo koje omogućava da se ostvare osnovni socio-ekonomski ciljevi.

Važno je naglasiti da će karakter i brzina privrednog rasta u narednoj deceniji odlučujuće uticati na kretanje zaposlenosti i povezanih parametara tržišta rada, ali da institucije i politike tržišta rada treba da odigraju važnu pomoćnu ulogu u kreiranju povoljnog okruženja za novo zapošljavanje, kao i u prevazilaženju negativnih posledica krize, ali i postkriznog razvojnog strateškog zaokreta na određene grupe na tržištu rada.

Evropski okvir

Lideri Evropske unije usvojili su u junu 2010. novu strategiju za održivi rast i zaposlenost koja treba da zameni dosadašnju Lisabonsku agendu. Strategija pod nazivom „Evropa 2020“ razvijena je u uslovima svetske ekonomske krize i globalnih izazova na koje treba da odgovori.

„Evropa 2020“ se zasniva na (a) pametnom rastu koji podrazumeva ekonomiju znanja i podršku inovacijama, (b) održivom rastu koji promovise efikasnije korišćenje prirodnih resursa i energije i (c) inkluzivnom rastu koji treba da omogući teritorijalnu i socijalnu koheziju. Nova strategija definiše gde bi EU trebalo da bude kroz 10 godina s obzirom na kvantitativne ciljeve koji uključuju:

- Povećanje stope zaposlenosti stanovništva starog od 20 do 64 godine na najmanje 75%.
- Podizanje procenta BDP-a koji se izdvaja za istraživanje i razvoj sa 1,9 na 3%.

– Smanjenje stope ranog napuštanja škole na ispod 10% sa trenutnih 15%, uz istovremeno povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom sa 31% na 40%.

– Smanjenje broja ljudi koji žive ispod linije siromaštva za 25%, što će predstavljati izvlačenje preko 20 miliona ljudi iz siromaštva.

Ovi međusobno povezani ciljevi će se kao i do sada, prevesti u nacionalne ciljeve kroz set integriranih preporuka. Umesto dosadašnjih 24, broj novih smernica biće sveden na 10, što bi trebalo da obezbedi koherentnost u vođenju ekonomske politike i politike zapošljavanja država članica.

U sledećoj Tabeli dat je pregled integriranih smernica koje se posebno odnose na zapošljavanje, kao i kvantitativnih ciljeva strategije „Evropa 2020“ čijem ostvarivanju treba da doprinesu. Na osnovu njih će zemlje članice EU definisati svoje nacionalne ciljeve.

Tabela L1-1. Smernice i kvantitativni ciljevi Strategije „Evropa 2020“ koji se odnose na zapošljavanje

Broj smernice	Smernica	Kvantitativni cilj
7	Povećanje participacije na tržištu rada i smanjenje strukturne nezaposlenosti.	Povećanje stope zaposlenosti stanovništva starog od 20 do 64 godine na najmanje 75%.
8	Razvoj obučene radne snage koja odgovara potrebama tržišta rada, promovisanje kvalitetnih poslova i doživotnog učenja.	Smanjenje stope ranog napuštanja škole na ispod 10%, uz istovremeno povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom na 40%.
9	Poboljšanje učinka sistema obrazovanja i obuka na svim nivoima, kao i povećanje učešća osoba sa visokim obrazovanjem.	
10	Promovisanje socijalnog uključivanja i borbe protiv siromaštva.	Smanjenje broja ljudi koji žive ispod linije siromaštva za 25%.

Ciljevi Strategije „Evropa 2020“ ne znače i dodatne kriterijume za članstvo u Evropskoj uniji, ali će se njeni ciljevi odraziti u politikama EU prema zemljama u procesu evropskih integracija. To znači da bi sve zemlje u procesu pristupanja trebalo da teže usvajanju ciljeva i da razvijaju politike koje bi im omogućile „hvatanje koraka“ sa Evropskom unijom.

Tabela L1-2. Stopa zaposlenosti u Srbiji i EU, u 2010. i 2020. godini

Ciljevi	EU		Srbija		Razlika	
	2010	2020	2010	2020	2010	2020
Stopa zaposlenosti 15-64	66	73	48	65	-18	-8
Stopa zaposlenosti 20-64	68	75	49	66	-19	-9

Srbiji predstoji težak i ambiciozan zadatak da u narednoj deceniji ostvari konvergenciju sa Evropskom unijom tako što će više nego prepoloviti sadašnje drastično zaostajanje u stopi zaposlenosti kao glavnom sintetičkom pokazatelju stanja na tržištu rada. Naime, razlika u ključnim pokazateljima tržišta rada između Srbije i Evropske unije, a pre svega u stopi zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta, koja trenutno iznosi 18 procentnih poena, predstavlja jednu od najvećih suštinskih prepreka priključivanju Srbije Evropskoj uniji.

Za konvergenciju prema ciljevima koje postavlja „Evropa 2020“ biće neophodno ostvariti brži prosečan godišnji privredni rast od proseka EU, uz istovremenu istu ili veću radnu intenzivnost rasta.

3. Projekcije kretanja na tržištu rada

3.1. Metodološki okvir i osnovne pretpostavke projekcija

Elastičnost zaposlenosti u odnosu na rast (radna intenzivnost rasta)

Naše projekcije kretanja osnovnih kontingenata na tržištu rada do 2020. godine zasnovane su na makroekonomskim projekcijama rasta bruto domaćeg proizvoda po privrednim sektorima i na procenama odgovarajućih sektorskih elastičnosti zaposlenosti u odnosu na bruto domaći proizvod tokom sledeće decenije. U projekcije trendova na tržištu rada uneli smo pretpostavke o radnoj intenzivnosti rasta zasnovane pre svega na širokom uporednom iskustvu, kao i pretpostavke o međuzavisnosti zaposlenosti, aktivnosti i nezaposlenosti zasnovane pre svega na prethodnim empirijskim trendovima u Srbiji. Na taj način smo u velikoj meri eliminisali arbitrarnost u projektovanju, i dobili realistične procene kretanja osnovnih kontingenata na tržištu rada do 2020. godine, pod uslovom da optimalan scenario novog modela rasta, koji predviđa prosečnu godišnju stopu rasta BDP-a od nešto ispod 6% tokom naredne decenije, bude ostvaren. Do odgovarajućih relativnih izraza (stopa aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti) došli smo uključivanjem demografskih projekcija za odraslo stanovništvo, stanovništvo radnog uzrasta, i stanovništvo uzrasta od 20 do 64 godine.

Kao što je poznato, privredni rast se može izraziti kao suma rasta zaposlenosti i rasta produktivnosti. Što je veće učešće rasta zaposlenosti u privrednom rastu, veći je i intenzitet zaposlenosti. U nastavku ćemo indikator 'elastičnost zaposlenosti u odnosu na rast' alternativno nazivati i 'radna intenzivnost rasta'. Zaposlenost je dakle centralna veličina na tržištu rada koja predstavlja ključnu sponu između pretpostavki i projektovanih postignuća postkriznog razvojnog modela i efekata na tržište rada.

Pri projektovanju kretanja zaposlenosti u narednoj deceniji nije bilo moguće osloniti se na ranije trendove elastičnosti zaposlenosti u odnosu na kretanje BDP u Srbiji. Naime, u periodu 2001-2008. godine ovaj indikator je uglavnom imao negativan znak. Drugim rečima, rast BDP je bio praćen padom zaposlenosti. Od početka ekonomske krize, elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP je nažalost postala pozitivna i veća od 1 – drugim rečima, pad BDP-a je bio praćen još snažnijim padom zaposlenosti (Arandarenko i Nojković, 2009).

Ovakvo kretanje radne intenzivnosti rasta u Srbiji tokom protekle decenije može se dobrim delom objasniti uticajem tranzicionog restrukturiranja kroz intenzivno oslobađanje 'viškova' zaposlenih u privatizovanim firmama, kao što je to bio slučaj i u mnogim zemljama Centralne i Istočne Evrope tokom devedesetih godina (videti npr. Saget, 2000). Važnu dodatnu ulogu u pojačavanju ovog efekta je imao dosadašnji model rasta, u kome je zaposlenost bila zanemarena kao bitan cilj socio-ekonomskog razvoja. Dodatno, nakon preliivanja globalne ekonomske krize na Srbiju od kraja 2008. godine, strukturni faktori na tržištu rada, odnosno njegov izraženi dualni karakter, uticali su na – u uporednoj perspektivi – neočekivanu brzu i burnu reakciju zaposlenosti na pad BDP-a.

Dve važne implicitne pretpostavke u projekcijama zaposlenosti u sledećoj deceniji koje treba da donesu radikalno preokret u odnosu na dosadašnje trendove u radnoj intenzivnosti rasta su: (1) dovršetak procesa tranzicionog restrukturiranja tržišta rada i (2) prelazak na novi model razvoja, koji podrazumeva veće oslanjanje na realne izvore rasta. Takođe, ako ima nečeg pozitivnog u dramatičnom padu zaposlenosti tokom 2009. i njegovom očekivanom nastavku u 2010. godine, onda je to što je on verovatno na socijalno bolniji i rizičniji način pospešio tranziciono restruktuiranje, tako da će njegov uticaj na smanjivanje radne intenzivnosti rasta biti manji u budućnosti.

Naše projekcije radne intenzivnosti rasta u Srbiji tokom naredne decenije su stoga primarno zasnovane na širokoj uporednoj evidenciji o globalnoj i sektorskoj elastičnosti zaposlenosti u odnosu na autput, koja je najcelovitije prikazana i analizirana u radu Stevena Kapsosa (Kapsos, 2005). S obzirom da su projekcije rasta autputa za Srbiju raščlanjene na sektore detaljnije nego što je to urađeno u Kapsosovom radu, koji ocenjuje radnu intenzivnost rasta odvojeno samo za poljoprivredu, industriju i usluge, uveli smo dodatne pretpostavke o radnoj intenzivnosti rasta po industrijskim sektorima, imajući u vidu pre svega njihovu tehnološki determinisanu kapitalnu intenzivnost i dostignutu fazu u tranzicionom restrukturiranju zaposlenosti.

Napominjemo da su sektorske elastičnosti zaposlenosti u odnosu na rast BDP-a projektovane relativno konzervativno. One su niže u odnosu na globalne proseke, ali su približne odgovarajućim elastičnostima u uporedivim zemljama Centralne i Istočne Evrope u odmaklijim i finalnim fazama tranzicije, posebno kada su one kombinovane sa završ-

nim fazama pristupanja Evropskoj uniji – što su i dve važne okolnosti koje će, očekujemo, obeležiti narednu deceniju u Srbiji.

Tabela L1-3. Pretpostavke o sektorskoj radnoj intenzivnosti rasta, Srbija 2010-2020

Sektor	Elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP, Srbija 2010-2020. ¹	Elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP, globalno ²
BDP	0,34 (prosek perioda)	0,34
Poljoprivreda	0,1	0,21
Industrija, ukupno	0,23 (prosek perioda)	0,24
Vađenje rude i kamena	0,25	-
Prerađivačka industrija	0,25	-
Elektroprivreda	0,1	-
Usluge, ukupno	0,4	0,61

od 2015. do 2020. pretpostavljeno je da ove veličine dostižu optimalan nivo 2015. godine i da se dalje ne menjaju. Za zaposlenost u delatnostima vezanim za bezbednost pretpostavljen je njihov inicijalni blagi rast zbog uvođenja profesionalizacije vojske, a zatim stagnacija tokom cele naredne decenije.

Kao ishod ovih pretpostavki o kretanju zaposlenosti u javnom sektoru, relativno učešće zaposlenosti u administraciji, obrazovanju i zdravstvu u ukupnoj zaposlenosti bi trebalo da bude smanjeno sa 12,7 % u 2010. godini na 11,8 % u 2020. godini.

Broj zaposlenih je dobijen množenjem elastičnosti i projektovanog rasta BDP-a za godinu koja prethodi godini projekcije. Naime, poznato je da se tržište rada u načelu sporije prilagođava kretanju ekonomske aktivnosti, pa je korišćen pomak od jedne godine u projekcijama.

Potrebno je naglasiti da se projekcije BDP-a odnose na registrovani BDP, dok se projekcije zaposlenosti odnose na ukupnu zaposlenost, koja obuhvata zaposlenost u formalnoj i neformalnoj ekonomiji. Pretpostavili smo da se projekcije ukupnog BDP-a ne bi u velikoj meri razlikovale od projekcija registrovanog BDP-a, budući da je najveći deo zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji, a to je zaposlenost u poljoprivredi, već uključen u stvaranje registrovanog BDP-a.

Kretanje nezaposlenosti i neaktivnosti odraslog stanovništva

Kada se dobije projektovani broj zaposlenih kao proizvod stope rasta BDP-a i odgovarajuće elastičnosti, može se izračunati broj ne-zaposlenih² lica kao razlika projektovanog ukupnog stanovništva radnog uzrasta (korišćene su projekcije stanovništva Srbije Peneva, 2007) i broja zaposlenih. Da bi se od broja ne-zaposlenih došlo do broja nezaposlenih i neaktivnih korišćena je pretpostavka da se prirast ne-zaposlenih između dve uzastopne godine deli na prirast nezaposlenih i neaktivnih u srazmeri 28:72 respektivno. To je proporcija prirasta nezaposlenih i neaktivnih iz 2009. godine i ona je uzeta kao reprezentativna. Prirast ne-zaposlenih naravno može biti pozitivan ili negativan, što zavisi od kretanja stanovništva i zaposlenosti. Do broja nezaposlenih i neaktivnih u određenoj godini se dolazi dodavanjem iznosa prirasta na broj nezaposlenih odnosno neaktivnih u prethodnoj godini.

¹ IMF (2010) Republic of Serbia Staff Report for the 2010 Article IV Consultation, Third Review Under the Stand-By Arrangement, and Financing Assurances Review, April.

² Ne-zaposlenost (non-employment) je tehnički termin koji obuhvata svo stanovništvo koje nije zaposleno. Ne treba ga mešati sa nezaposlenošću (unemployment), jer u ne-zaposlene osim nezaposlenih spada i neaktivno stanovništvo.

Projekcije kretanja odraslog stanovništva (15 i više godina), stanovništva radnog uzrasta (15–64 godine) i stanovništva starosti od 20–64 godine u periodu 2010–2020. preuzete su iz projekcija Instituta za demografiju (Penev, 2007). Projekcije se zasnivaju na „niskoj varijanti“ koja polazi od sledećih pretpostavki o kretanju fertiliteta, mortaliteta i migracija: (1) fertilitet će nastaviti lagano da opada, (2) smrtnost po starosti će se smanjivati, (3) dve trećine interno raseljenih lica postaće stalni stanovnici Srbije do 2007, biće ostvaren nulti migracioni saldo u periodu 2012–2017. godine, dok će od 2017. Srbija postati imigraciono područje.³

Kretanje zaposlenosti, nezaposlenosti i neaktivnosti stanovništva radnog uzrasta (15–64) i stanovništva starosti 20–64

Da bi se omogućilo izračunavanje odgovarajućih indikatora tržišta rada, projekcije broja zaposlenih date su kako za odraslo stanovništvo (15+), tako i za stanovništvo radnog uzrasta (15–64). S obzirom na to da je broj zaposlenih odraslih osoba dobijen množenjem elastičnosti zaposlenosti i projektovane stope rasta BDP-a, bilo je potrebno naći pravilo po kojem bi se ovaj broj podelio na zaposlene starosti 15–64 i zaposlene starije od 65 godina. U tu svrhu iskorišćeno je učešće ove dve starosne grupe u ukupnoj zaposlenosti prema Anketi o radnoj snazi iz oktobra 2009. U oktobru 2009. godine približno 95% zaposlenih je bilo starosti 15–64 godine, dok je 5% zaposlenih bilo starije od 65 godina. Stoga je i broj zaposlenih starosti od 15–64 godine za period 2010–2020 predstavljen kao 95% projektovane ukupne zaposlenosti. Procena nepromenjenog učešća lica starijih od 65 godina u ukupnoj zaposlenosti zasnovana je na pretpostavljenom uzajamno poništavajućem uticaju nekoliko činilaca sa suprotnim predznakom. S jedne strane, učešće zaposlenosti u poljoprivredi u ukupnoj zaposlenosti bi trebalo da se smanjuje, što deluje u pravcu smanjivanja učešća lica starijih od 65 godina u zaposlenosti. S druge strane, demografski projektovano povećanje učešća lica starijih od 65 godina u ukupnom odraslom stanovništvu, kao i postepeno povećavanje minimalnog staža i podizanje starosne granice za penzionisanje, kao i druge mere za podsticanje aktivnog starenja, trebalo bi da deluju u pravcu povećavanja učešća starijih lica u ukupnoj zaposlenosti.

Kako je broj nezaposlenih starijih od 65 godina zanemarljiv (2009. godine je iznosio 380), pretpostavljeno je da su sva nezaposlena lica u stanovništvu radnog uzrasta, odnosno da nema nezaposlenih starijih od 65 godina. Sada se lako dolazi do aktivnog stanovništva radnog uzrasta kao zbira zaposlenih i nezaposlenih, dok je neaktivno stanovništvo razlika između ukupnog i aktivnog stanovništva radnog uzrasta.

Treba napomenuti da je za projekcije indikatora tržišta rada u 2010. korišćena metodologija koja se nije oslanjala samo na elastičnosti zaposlenosti i projektovani rast BDP-a, već su uzeti u obzir i preliminarni rezultati aprilske Ankete o radnoj snazi.

3. 2. Projekcije kretanja osnovnih kontingenata i indikatora tržišta rada 2010–2020.

Polazeći od svih prethodnih pretpostavki, i raspoložuci sektorskim i globalnim projekcijama kretanja BDP-a, u mogućnosti smo da ocenimo veličine osnovnih kontingenata i indikatora tržišta rada za period 2010–2020. Rezultati su predstavljeni u Tabelama L1-4 i L1-5, koje prikazuju njihovo kretanje za odraslo stanovništvo i za stanovništvo radnog uzrasta, respektivno.

Projekcije za odraslo stanovništvo

Prema našim projekcijama, ukupna zaposlenost će doći dno upravo 2010. godine, ali će se vratiti na predkrizni nivo tek oko 2013. godine, da bi zatim počela stabilno da raste prosečnim tempom od preko 50.000 osoba godišnje. Na kraju perioda, ukupna zaposlenost će se približiti broju od 3.000.000, što će biti nekih 440.000 zaposlenih više nego 2010. godine.

Ukupna nezaposlenost, s druge strane, imaće svoj maksimum ove godine, da bi zatim do 2013. usledilo njeno blago smanjivanje, koje će biti ubrzano do kraja projektovanog perioda, tako da će broj nezaposlenih 2020. godine biti oko 340.000.

³ Detaljnije o hipotezama na kojima se zasniva projekcija ukupnog stanovništva vidi: Goran Penev, Pregled – Republika Srbija, br. 3, 2007.

Tabela L1-4. Osnovni pokazatelji tržišta rada odraslog stanovništva (15+), u hiljadama

	Osnovni pokazatelji tržišta rada odraslog stanovništva (15+)											
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	6.350.328	6.267.000	6.230.000	6.196.000	6.162.000	6.126.000	6.090.000	6.056.000	6.027.000	6.003.000	5.983.000	5.966.000
Aktivni	3.107.557	3.090.000	3.100.054	3.112.766	3.131.902	3.154.051	3.176.957	3.199.533	3.225.674	3.254.319	3.288.139	3.322.419
Zaposleni	2.590.188	2.540.000	2.568.324	2.599.172	2.638.939	2.683.666	2.729.443	2.773.986	2.821.537	2.870.622	2.925.339	2.979.529
Nezaposleni	517.369	550.000	531.730	513.594	492.963	470.385	447.514	425.547	404.138	383.697	362.801	342.891
Neaktivni	3.242.771	3.177.000	3.129.946	3.083.234	3.030.098	2.971.949	2.913.043	2.856.467	2.801.326	2.748.681	2.694.861	2.643.581
Stopa participacije	48,9%	49,3%	49,8%	50,2%	50,8%	51,5%	52,2%	52,8%	53,5%	54,2%	55,0%	55,7%
Stopa zaposlenosti	40,8%	40,5%	41,2%	41,9%	42,8%	43,8%	44,8%	45,8%	46,8%	47,8%	48,9%	49,9%
Stopa nezaposlenosti	16,6%	17,8%	17,2%	16,5%	15,7%	14,9%	14,1%	13,3%	12,5%	11,8%	11,0%	10,3%

Projekcije za stanovništvo radnog uzrasta (15–64 godine)

Kad je reč o stanovništvu radnog uzrasta, trendovi su naravno veoma slični u odnosu na trendove za odraslo stanovništvo. S obzirom da se za međunarodna poređenja koriste osnovni indikatori tržišta rada za stanovništvo ove dobne kategorije, ovde ćemo komentarisati njihovo kretanje.

Tabela L1-5. Osnovni pokazatelji tržišta rada stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine), u hiljadama

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	4.905.189	5.018.000	4.997.000	4.969.000	4.930.000	4.881.000	4.828.000	4.774.000	4.725.000	4.680.000	4.636.000	4.594.000
Aktivni	2.967.632	2.950.000	2.961.687	2.972.737	2.989.730	3.009.470	3.029.909	3.050.086	3.073.666	3.099.666	3.130.538	3.161.899
Zaposleni	2.450.643	2.400.000	2.429.957	2.459.143	2.496.767	2.539.085	2.582.395	2.624.539	2.669.528	2.715.969	2.767.738	2.819.008
Nezaposleni	516.989	550.000	531.730	513.594	492.963	470.385	447.514	425.547	404.138	383.697	362.801	342.891
Neaktivni	1.937.556	2.067.999	2.035.312	1.996.262	1.940.269	1.871.529	1.798.090	1.723.913	1.651.333	1.580.333	1.505.461	1.432.100
Stopa participacije	60,5%	58,8%	59,3%	59,8%	60,6%	61,7%	62,8%	63,9%	65,1%	66,2%	67,5%	68,8%
Stopa zaposlenosti	50,0%	47,8%	48,6%	49,5%	50,6%	52,0%	53,5%	55,0%	56,5%	58,0%	59,7%	61,4%
Stopa nezaposlenosti	17,4%	18,6%	18,0%	17,3%	16,5%	15,6%	14,8%	14,0%	13,1%	12,4%	11,6%	10,8%

Stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta će dostići svoj apsolutni minimum ove godine, da bi se vratila na nivo od preko 50% tek 2013. godine. Od tada počinje njen stabilan i snažan rast, koji će biti dodatno potcrtan ubrzanim smanjivanjem imenioca stope zaposlenosti, tj. smanjivanjem stanovništva radnog uzrasta. Do njega će dolaziti prvenstveno zbog nesrazmere između malih ulaznih kohorti (generacija koje će puniti 15 godina tokom sledeće decenije) i velikih izlaznih baby boom kohorti (generacija koje će navršavati 65 godina). Zahvaljujući sadejstvu rasta zaposlenosti i smanjivanja stanovništva radnog uzrasta, stopa zaposlenosti će preći granicu od 60% i dostići 61,4% u poslednjoj godini za koju se daju projekcije.

Imajući u vidu da je projektovani nivo odgovarajućeg indikatora za sadašnje članice Evropske unije na nivou od nešto iznad 70% u 2020. godini, možemo zaključiti da će, uz ispunjavanje pretpostavki na kojima počiva model i uz primenu postkrizne strategije razvoja, doći do smanjivanja sadašnjeg jaza između indikatora tržišta rada u Srbiji i Evropskoj uniji sa 15 na ispod 10 procentnih poena. Time će biti ostvarena solidna konvergencija u pogledu stanja na tržištu rada.

Stopa nezaposlenosti za stanovništvo radnog uzrasta će dostići svoj maksimum ove godine, zatim se vrlo postepeno smanjivati da bi se spustila ispod 15% oko 2015. godine i približila se jednocifrenoj stopi (sa nivoom od 10,84%) tek 2020. godine. Nešto sporije kretanje stope nezaposlenosti naniže objašnjava se time što, za razliku od stope zaposlenosti, smanjivanje stanovništva nema direktnog uticaja na imenilac stope nezaposlenosti.

Projekcije sektorske strukture zaposlenosti

Podjednako važna kao kvantitativni porast zaposlenosti, jeste i promena njene sektorske strukture koja bi sugerisala paralelno unapređenje njenog kvaliteta. Analiza sadašnje sektorske strukture zaposlenosti pokazuje da je zaposlenost u poljoprivredi prevelika, a zaposlenost u industriji premalena u poređenju sa zemljama sličnog nivoa ekonomske aktivnosti. Prelazak na novi model razvoja podrazumeva i revitalizaciju industrijske zaposlenosti.

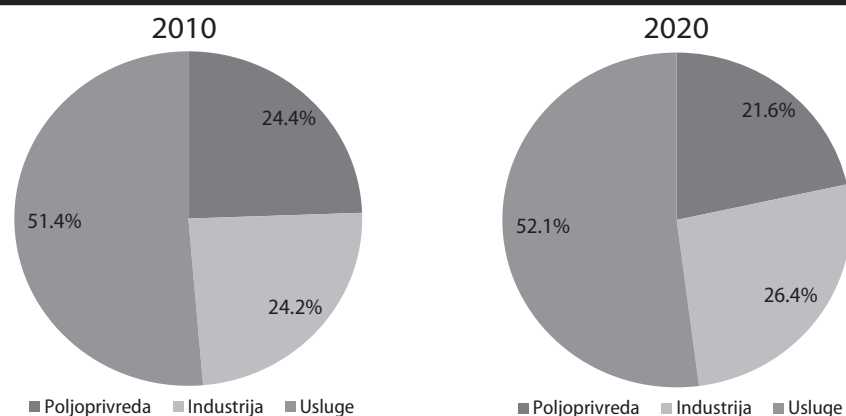
Projekcije zaposlenosti i kretanja na tržištu rada Srbije do 2020. godine

Tabela L1-6. Struktura zaposlenosti po sektorima, 2009–2020 (u hiljadama)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Zaposleni	2.590,2	2.540,0	2.558,9	2.589,6	2.629,2	2.673,7	2.719,3	2.763,7	2.811,0	2.859,9	2.914,3	2.968,3
Poljoprivredne delatnosti	622,2	621,0	621,9	623,5	625,1	626,9	628,8	630,7	633,2	635,8	638,3	640,9
Industrija	650,7	614,5	627,4	640,6	656,1	672,6	689,5	707,0	725,6	744,8	764,7	782,3
<i>Vađenje rude i kamena</i>	27,7	27,3	27,6	28,3	29,0	29,8	30,5	31,3	32,1	32,9	33,7	34,5
<i>Prerađivačka industrija</i>	441,5	422,1	422,6	428,4	434,9	442,5	450,8	459,2	468,4	477,8	487,3	497,1
<i>Proizvodnja el. energije, gasa i vode</i>	46,0	45,8	45,9	46,0	46,2	46,3	46,4	46,6	46,7	46,9	47,0	47,2
<i>Gradevinarstvo</i>	135,5	119,3	131,2	137,8	146,1	154,1	161,8	169,9	178,4	187,3	196,7	203,6
Uslužne delatnosti	1.317,3	1.304,5	1.309,6	1.325,5	1.348,0	1.374,2	1.401,0	1.426,0	1.452,2	1.479,3	1.511,4	1.545,1
<i>Trgovina na veliko i malo, opravke</i>	361,3	347,2	349,9	359,7	372,7	387,6	403,1	419,2	436,0	453,4	475,2	498,0
<i>Hoteli i restorani</i>	76,1	76,4	76,7	77,3	77,9	78,5	79,2	79,8	80,4	81,1	81,7	82,4
<i>Saobraćaj, skladištenje i veze</i>	154,6	158,4	160,3	163,5	167,5	172,1	177,0	181,9	187,4	193,0	198,8	205,1
<i>Druge komunalne društvene i lične usluge</i>	118,7	119,1	119,5	120,5	121,5	122,4	123,4	124,4	125,4	126,4	127,4	128,4
<i>Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje</i>	89,3	89,6	88,5	88,5	89,2	90,6	92,5	94,3	96,2	98,1	100,5	102,9
<i>Finansijsko posredovanje</i>	55,3	55,5	55,7	56,2	56,6	57,1	57,5	58,0	58,5	58,9	59,4	59,9
<i>Državna uprava i socijalno osiguranje</i>	127,7	128,2	128,5	128,7	129,2	129,8	130,3	130,3	130,3	130,3	130,3	130,3
<i>administracija</i>	64,0	63,1	63,0	63,2	63,8	64,4	64,9	64,9	64,9	64,9	64,9	64,9
<i>bezbednost i dr.</i>	63,7	65,1	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4	65,4
<i>Obrazovanje</i>	150,5	148,6	148,7	149,0	150,1	151,3	152,3	152,3	152,3	152,3	152,3	152,3
<i>Javni sektor</i>	123,0	121,2	121,2	121,5	122,6	123,8	124,7	124,7	124,7	124,7	124,7	124,7
<i>Privatni sektor</i>	27,5	27,4	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5
<i>Zdravstveni i socijalni rad</i>	176,3	174,1	174,2	174,6	175,9	177,2	178,3	178,3	178,3	178,3	178,3	178,3
<i>Javni sektor</i>	142,0	139,9	139,9	140,3	141,5	142,9	144,0	144,0	144,0	144,0	144,0	144,0
<i>Privatni sektor</i>	34,3	34,2	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3
<i>Domaćinstva sa zaposlenim licima</i>	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
<i>Eksteritorijalne organizacije i tela</i>	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4

Analiza projektovanih promena u strukturi zaposlenosti pokazuje da se one odvijaju u očekivanom i željenom smeru, premda njihov intenzitet, koji se očitava na Grafikonu L1-7. može da se čini pomalo razočaravajućim. Industrijska zaposlenost će se povećati za blizu 170.000 osoba tokom projektovanog perioda, odnosno za skoro četvrtinu, a učešće zaposlenosti u industriji u ukupnoj zaposlenosti će porasti sa 24,2% u 2010. na 26,4% u 2020. S druge strane, zaposlenost u poljoprivredi će uglavnom stagnirati, što će usloviti pad njenog učešća u ukupnoj zaposlenosti sa 24,4% u 2010 na 21,6% u 2020. godini. Relativno učešće zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti će takođe blago porasti, sa 51,4% 2010. na 52,1% 2020. godine, usled rasta zaposlenosti u uslugama od skoro 250.000 osoba. Napominjemo da do ovog relativno usporenog rasta učešća zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti dolazi zbog očekivane stagnacije zaposlenosti u javnom sektoru.

Grafikon L1-7. Struktura zaposlenosti po sektorima delatnosti

4. Identifikacija osnovnih problema i izazova u sklopu novog strateškog pristupa

Preostalo nam je da identifikujemo najvažnije dugoročne, strukturne probleme srpskog tržišta rada, ali i nove izazove do kojih može doći kao posledica prelaska na novi model rasta, posebno u relativno nepovoljnim lokalnim i globalnim ekonomskim okolnostima, kakve se mogu i očekivati u kratkom do srednjem roku. Politika zapošljavanja, kao i politike i programi tržišta rada mogu svakako da dodatno, barem u određenoj meri, utiču da stvarni rezultati na tržištu rada budu povoljniji od projektovanih, ali i obrnuto, u slučaju njihovog nepotpunog i neuspešnog sprovođenja.

Takođe, podjednako važno, politike na tržištu rada mogu da utiču na mnogobrojna strukturna obeležja zaposlenosti i nezaposlenosti, te da u određenoj meri koriguju trendove koji bi mogli da, indukovani novim modelom rasta ili autonomno, teže da povećavaju strukturne nejednakosti na tržištu rada po tako važnim obeležjima kao što su pol, uzrast, regionalna pripadnost, pripadnost određenim ranjivim grupama itd.

Detaljne projekcije kretanja na tržištu rada do 2020. godine pokazuju da se čak ni u slučaju optimalnog scenarija ne mogu očekivati spektakularni rezultati na tržištu rada skoro do kraja naredne decenije. Ova opreznost je dodatno podržana prethodnim iskustvom sa veoma optimističkim projekcijama koje se nisu ostvarile i koje su pokazale da za ozbiljan napredak na tržištu rada treba mnogo vremena i strukturnih preduslova. Sada možemo da tvrdimo da bi ispunjenje optimističkog scenarija doprinelo značajnoj konvergenciji prema prosečnim indikatorima tržišta rada Evropske unije, ali bi zaostajanje u odnosu na EU i dalje ostalo veliko. Štaviše, smanjivanju jaza u osnovnim indikatorima će više doprineti izrazito nepovoljni demografski trendovi, koji će uticati na smanjenje imenioca u stopama participacije i zaposlenosti, nego tek umereno pozitivni trendovi u rastu zaposlenosti, koji će uticati na povećanje brojlaca u tim stopama.

S druge strane, konzervativni scenario ukazuje na rizike zadržavanja postojećeg razvojnog modela i diskursa u odnosu na politiku zaposlenosti. Prema ovom scenariju, skoro isključivi faktor kakvog-takvog poboljšanja stanja na tržištu rada će biti demografski – tj. drastično smanjenje broja stanovnika radnog uzrasta će uticati na slabljenje pritiska na tržište rada. U ovom scenariju, posledično, nezaposlenost se smanjuje srazmerno brže nego što raste zaposlenost.

Treba imati u vidu da ni razvoj događaja bliskiji optimističkom scenariju nije bez svojih problema i izazova na tržištu rada, budući da postoje ekonomski i političko-ekonomski rizici prelaska na „novi model rasta“ u uslovima krize i neizvesnosti na lokalnim i regionalnim, pa i na globalnom tržištu. Pre svega, iz predstavljenih projekcija vidljivo je da će se neposredni negativni efekti krize na tržištu rada osećati sve do 2013. godine, duže nego na ostalim tržištima, jer će, osim uobičajenog odloženog oporavka, biti pojačani efektima smanjenja javne potrošnje na zaposlenost u javnom sektoru. Destimulisanje potrošnje kako bi se smanjio deficit može da produbi i produži recesiju. Nove investicije i rast izvozne privrede mogu da dođu kasnije nego što se očekuje. Političko-ekonomski rizici ogledaće se u otporu verovatnih relativnih gubitnika na tržištu rada novom modelu rasta (npr. zaposleni u javnom sektoru, zaposleni u defavorizovanim sektorima nerazmenjivih dobara i sl.) ili šireg kruga redistributivnih gubitnika (uključujući penzionere). Sve to može da dovede do političke nestabilnosti i odustajanja od reformi ili njihovog odlaganja i posledičnog prelaska na konzervativnu putanju rasta.

To otvara pitanje socijalne održivosti prelaska na novi model rasta. Da bi se ona obezbedila, neophodno je oslanjati se na socijalni dijalog i na politike tržišta rada, a nijedan od ta dva stuba nije dovoljno stabilan niti razvijen. Socijalni dijalog je u delimičnoj blokadi i po skoro opštoj oceni nefunkcionalan. Stvari su dodatno otežane činjenicom da legitimitet nekih socijalnih partnera nije neupitan.

Demografski izazov

Sledeća decenija biće obeležena velikim smanjenjem stanovništva radnog uzrasta od skoro 8%, kao posledica nesrazmere između velikih izlaznih i malih ulaznih kohorti, čak i u odsustvu negativnog migracionog bilansa. Premda će ovaj demografski indukovani pad doprineti formalnom poboljšanju relativnih indikatora tržišta rada, njegov suštinski uticaj na tržište rada i potencijal za privredni rast će biti negativan. Potencijalni i raspoloživi ljudski kapital će se smanjiti, a nastavak demografskog starenja će pojačati neposredni pritisak na važne sisteme socijalne zaštite, kao što su penzijski i zdravstveni.

Obrazovni izazov

Izlazak srazmerno većih i manje obrazovanih kohorti starijih generacija iz stanovništva radnog uzrasta, i njihova zamena srazmerno manjim i bolje obrazovanim kohortama, takođe će doprineti popravljaju formalnih indikatora ljudskog kapitala, kao što je učešće visokoobrazovanih u stanovništvu uzrasta 25–54 godine, ili učešće stanovnika bez kvalifikacija (sa osnovnom školom i manje) u stanovništvu radnog uzrasta i sl. Međutim, u suštinskom pogledu, da bi se ostvario projektovani rast, kvalitet raspoloživog ljudskog kapitala i njegova iskorišćenost na tržištu rada će morati da poraste znatno iznad poboljšanja do koga će doći prostom smenom generacija. Ovaj „obrazovni izazov“ je utoliko veći ukoliko se ima u vidu da reforma obrazovnog sistema kasni u odnosu na druge velike sektorske reforme, te da za njeno puno ostvarivanje treba mnogo vremena. S druge strane, ako se ne osmisli strategija dugoročnog una-

pređenja ljudskog kapitala i otvaranja mogućnosti za produktivno i kreativno zaposlenje, suočićemo se sa opasnošću od intenziviranja odliva tek kreiranih stručnjaka i kvalifikovanih radnika, pre svega u Evropsku uniju. U sučeljavanju sa demografskim i obrazovnim izazovima, verovatno će biti potrebna i neka hrabra i atipična rešenja, koja mogu da uključe i podsticanje imigracije mladih i obrazovanih radnika, pre svega iz susednih zemalja.

Institucionalni izazov

Zakon o radu i Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti predstavljaju dva osnovna stuba radnog zakonodavstva, u čijem korpusu se nalazi još nekoliko važnih zakona koji uređuju rad, zapošljavanje i socijalni dijalog. Ipak, iskustvo sa primenom sada važećeg Zakona o radu ukazuje na potrebu doslednije primene evropskog i međunarodno prihvaćenog koncepta fleksigurnosti. Primena koncepta fleksigurnosti bi trebalo da doprinese smanjivanju razlika između primarnog i sekundarnog tržišta rada, formalizaciji neformalne zaposlenosti i prevazilaženju inhibicija poslodavaca kod novog zapošljavanja, kao i povećanju međunarodne konkurentnosti radne snage. Podjednako važan izazov odnosi se na osnaživanje aktera socijalnog dijaloga i uspostavljanje socijalnog pakta kojim bi se podržali snažan i održiv rast zaposlenosti, životnog standarda, konkurentnosti i društvenog proizvoda.

Izazovi za politike tržišta rada

Sadašnju situaciju određuje velika nesrazmera između sredstava namenjenih aktivnim merama, kao što su programi obuka i subvencija za zapošljavanje, i pasivnim merama, u koje pre svega spadaju naknade za nezaposlenost, u korist ovih drugih. Prošlogodišnji Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti otvorio je određeni fiskalni prostor za povećanje sredstava za aktivne programe, u okvirima fiskalne neutralnosti ili blagog povećanja postojećeg ukupnog nivoa sredstava za politike tržišta rada, koja su na nivou od oko 1% bruto domaćeg proizvoda. Brzo povećanje sredstava za aktivne programe je potrebno da bi se ublažile negativne posledice ekonomske krize, ali i da bi se kasnije, sa ubrzanjem rasta, permanentno pomagalo najranjivijim grupama koje će najkasnije osetiti koristi od privrednog uzleta, kao i grupama i pojedincima koje će se pojaviti kao relativni gubitnici usled zaokreta prema novoj strategiji razvoja. Pošto je teško očekivati da će klasični obrazovni sistem biti u stanju da se u kratkom roku „prestroji“ u skladu sa promenjenom strukturom tražnje za radom, kvalifikacijama i veštinama, politike tržišta rada bi trebalo da podrže, u većoj meri nego što je to do sada bio slučaj, unapređivanje i prilagođavanje ponude rada izmenama u tražnji za radom.

Uloga politika tržišta rada takođe bi trebalo da se brzo i radikalno osnaži, već tokom neposrednog postkriznog perioda, u sklopu ostvarivanja kontraciklične politike tržišta rada. Novi Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti (2009) određenim smanjenjem prava po osnovu osiguranja od nezaposlenosti otvorio je budžetski prostor za povećanje izdataka za aktivne programe tržišta rada. Stoga bi trebalo već u narednih par godina povećati učešće izdataka za aktivne programe tržišta rada sa sadašnjih 0,1% na 0,4% do 2013. godine, paralelno radeći na kvalitetnijem praćenju i temeljnim evaluacijama postojećih programa i njihovom efikasnijem targetiranju prema ranjivim grupama. Naravno, veliki izazov leži i u političkoj izvodljivosti obezbeđenja ovog neophodnog povećanja, u uslovima opšteg smanjenja javne potrošnje, čak i ako se ukupni izdaci na programe tržišta rada (aktivne i pasivne) ne promene.

5. Zaključak i preporuke: identifikacija ključnih reformskih opcija za javnu politiku

Kao što je predstavljeno u kratkom prikazu strategije „Evropa 2020“, krajnje ciljeve strategije ekonomskog rasta u Evropskoj uniji čine rast zaposlenosti i smanjivanje nejednakosti. Za Srbiju, koja je u protekloj deceniji zabeležila protivrečne i divergentne trendove rasta BDP-a, na jednoj strani, uz pad zaposlenosti i rast nejednakosti, na drugoj, ovi ciljevi su od suštinskog značaja. U narednoj deceniji ekonomska efikasnost, socijalna pravda i solidarnost trebalo bi da budu čvrsto povezani ne samo na deklarativnom nivou, nego i na nivou definisanja i praćenja ostvarivanja kako globalnih ciljeva, tako i međuciljeva u kraćim vremenskim periodima.

Osim definisanja srednjoročnih i strateških ciljeva kompatibilnih sa konvergencijom prema društvu visokog nivoa zaposlenosti i manjim siromaštvom, neophodno je identifikovati i nosioce aktivnosti i ključne ekonomske i socijalne aktere očekivanih promena.

U domenu opšte ekonomske politike, prelazak na „novi model rasta“ bi trebalo da donese radikalnu promenu podsticaja za ekonomske aktere. Orijentacija na investicije i izvoz trebalo bi da bude podržana koordiniranim merama

monetarne, fiskalne, industrijske, spoljnotrgovinske i drugih ključnih sektorskih politika. Posebno, u sklopu nove fiskalne politike, neophodno je radikalno smanjenje oporezivanja rada, naročito slabije plaćenog. Reformom poreza na dohodak, s druge strane, trebalo bi obezbediti veću vertikalnu pravičnost i otpočeti sa sprovođenjem politike dohodaka zasnovane na oporezivanju (tax-based incomes policy). Opštije, rešenjima u domenu fiskalne politike bi se favorizovao rad više nego što je to do sada bio slučaj, a defavorizovali nerad i rentijerstvo.

U domenu institucija i politika tržišta rada biće potrebna dodatna racionalizacija pasivnih mera, posebno u pogledu otpremnina. Takođe, potrebna je i reforma Zakona o radu, u pravcu optimizacije odnosa sigurnosti i fleksibilnosti na tržištu rada, prilagođavajući široko prihvaćene koncepte fleksigurnosti i pristojnog rada domaćim okolnostima. Bitno je naglasiti da je karakter ove optimizacije dvosmeran, tj. da pretresanje regulative radnih odnosa podrazumeva da neke promene budu u pravcu povećane sigurnosti, a druge u pravcu veće fleksibilnosti.

Važan preduslov za primenu navedenih ciljeva i ostvarivanje preporučenih promena jeste postizanje socijalnog pakta. Po uzoru na najbolju praksu evropskih zemalja, socijalni pakt bi trebalo da obezbedi dodatne uslove za povećanje konkurentnosti srpske privrede, uz regulaciju minimalne plate i nacionalnu koordinaciju kretanja nadnica. U prvim fazama primene, njegov neizbežni deo će morati da bude i kontrola plata u javnom sektoru. Takođe, važan cilj socijalnog pakta bi trebalo da bude i postepena eliminacija dualnosti na tržištu rada, odnosno izjednačavanje uslova poslovanja i uređivanja odnosa na različitim tržištima rada.

Novi model će doneti i nove neravnoteže, i neizbežno promeniti listu relativnih dobitnika i gubitnika. Aktivnom politikom tržišta rada potrebno je delovati kontraciklično, odnosno uticati na povećanje tražnje za radom u prvih nekoliko godina primene modela, a zatim se usmeriti na grupe koje neće uopšte, ili neće u jednakoj meri imati koristi od prelaska na novi model. Da bi se ovi ciljevi ostvarili, osim paralelnog unapređenja njihove efikasnosti, potrebno je u roku od tri godine povećati učešće aktivnih mera u BDP-u sa 0,1% na 0,4%, a zatim stabilizovati to učešće na oko 0,5% BDP-a u drugoj polovini naredne decenije.

Demografsko opadanje stanovništva radnog uzrasta koje će se ubrzati tokom naredne decenije zahtevaće i efikasniji obrazovni sistem i povećanje prosečnih znanja i veština učesnika na tržištu rada, a posebno novih ulaznika. Što primena novog modela bude uspešnija, to su veći rizici da će se obrazovni sistem, sa sopstvenom relativno sporom dinamikom prilagođavanja, pretvarati u usko grlo. Ovaj veliki izazov je neophodno sagledati kroz zajedničko usaglašavanje strategija zapošljavanja, obrazovanja i naučno-tehnološkog razvoja.

Reference

- Arandarenko, M. i Nojković, A. 2009: "The impact of the economic and financial crisis on youth unemployment: a regional perspective", Youth Employment Programme, ILO, Geneva.
- Kapsos, S. 2005: "The employment intensity of growth: Trends and macroeconomic determinants", Employment Strategy Paper, No. 12, Geneva, ILO.
- Penev, G. 2007: "Projekcije stanovništva Srbije 2002-2052", Pregled – Republika Srbija, br. 3.

Koji su stvarni efekti Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?¹

Sonja Avlijaš*

Smanjenje broja zaposlenih u lokalnoj administraciji započeto je u svetlu Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji, koji je Narodna skupština Srbije usvojila u decembru 2009. godine. Svrha ovog istraživanja jeste da predstavi neke od strategija koje su lokalne samouprave primenile kako bi ispunile svoju zakonsku obavezu i rešile problem viška zaposlenih u administraciji u uslovima ekonomske krize. Istraživanje ukazuje da nisu ostvarene nikakve uštede u pogledu tekućih rashoda lokalnih samouprava za 2010. godinu usled smanjenja broja zaposlenih u administraciji. Končno, istraživanje pokazuje da su one lokalne samouprave koje su smatrane efikasnijima u pogledu broja zaposlenih, na osnovu kriterijuma iz Zakona, znatno neefikasnije kada se posmatra ukupan broj zaposlenih u širem javnom sektoru, a posebno u lokalnim javnim preduzećima.

1. Uvod

U ovom radu prikazujemo *trendove* zaposlenosti u lokalnoj administraciji u svetlu Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji (u daljem tekstu: Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji), koji je Narodna skupština usvojila u decembru 2009. Osim toga, bavimo se i nekima od *strategija* koje primenjuju lokalne samouprave kako bi rešile problem viška zaposlenih u javnom sektoru u uslovima ekonomske krize. Istražujemo takođe da li su zaposleni proglašeni viškom ostali *budžetski korisnici* tako što su premešteni u institucije za koje Zakon ne važi, ili čak u novoosnovane agencije i organizacije pri lokalnim samoupravama. Nalazi predstavljeni u ovoj studiji deo su šireg istraživanja koje sprovodi Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN) za Projekat za podsticanje ekonomskog razvoja opština (MEGA) koji finansira USAID, čiji je cilj da se poboljša *analitičko razumevanje* položaja u kome se nalaze lokalne samouprave u Srbiji u uslovima ekonomske krize.

Srbija se od početka globalne ekonomske krize suočava sa ozbiljnim fiskalnim pritiscima na svim nivoima. Već krajem 2008. godine započeti su pregovori o predostrožnom stand baj aranžmanu sa MMF-om, posle čega je smanjivanje visokih rashoda javnog sektora u Srbiji prepoznato kao jedan od najbitnijih instrumenata prilagođavanja krizi. Među fiskalno restriktivnim merama našle su se zamrzavanje mase zarada za državne službenike (uključujući i zaposlene u javnim preduzećima) tokom 2009. i 2010. godine, smanjenje transfera jedinicama lokalne samouprave, kao i značajno smanjenje diskrecione potrošnje svih korisnika budžeta, uključujući tu i smanjenje broja zaposlenih u lokalnoj i centralnoj administraciji. Ove mere (kao i sama ekonomska kriza) drastično uticali na fiskalne kapacitete lokalnih samouprava.

Osim uvoda, ovaj tekst sadrži još tri odeljka: u *drugom* odeljku analiziramo Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji i predstavljamo metodologiju korišćenu za ocenu efekata ovog Zakona. U *trećem* prikazujemo glavne nalaze istraživanja i razmatramo njegove rezultate, dok su zaključci dati u *četvrtom* odeljku.

2. Kontekst

2.1. Zakon o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji

Otpuštanje zaposlenih u javnim organima počelo je u januaru 2010, nakon što je Narodna skupština usvojila dva relevantna zakona: Zakon o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u republičkoj administraciji i već pomenuti Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Po tom Zakonu, broj zaposlenih na neodređeno vreme u lokalnoj administraciji ograničen je na najviše četiri na svakih 1.000 stanovnika, što znači da bi ukupan broj zaposlenih u lokalnoj administraciji trebalo da iznosi 32.000. Prema Zakonu, lokalnom administracijom se smatraju organi jedinica

* Fond za razvoj ekonomske nauke – FREN

1 Ovaj tekst predstavlja rezultate istraživačkog projekta FREN-a koji je sproveden uz finansijsku podršku USAID Programa za podsticaj ekonomskom razvoju opština (USAID/MEGA).

lokalne samouprave i gradskih opština, ustanove koje se finansiraju iz budžeta (osim ustanova u oblasti obrazovanja, zdravstva i predškolskih ustanova), privredna društva i drugi oblici organizovanja čiji je *jedini* osnivač jedinica lokalne samouprave² a koji se finansiraju iz budžeta lokalne samouprave (osim javnih preduzeća i Direkcija za izgradnju³).

Što se opštinskih i gradskih organa tiče, iz ukupnog broja zaposlenih podložnog ograničenju izuzeti su nosioci javnih funkcija kao što su gradonačelnici (ili predsednici opština) i opštinski i gradski odbornici.⁴ Takođe, zaposleni u mesnim zajednicama – kojih obično ima dvoje po mesnoj zajednici (predsednik i sekretar) – ne ulaze u ukupan broj zaposlenih, pošto se Zakonom ne tretiraju izričito kao pripadnici lokalne administracije, iako se njihove zarade u nekim slučajevima finansiraju iz samodoprinosu na lokalnom nivou, a u drugim slučajevima neposredno iz opštinskog budžeta. Kada je reč o institucijama, izuzete su one institucije u kojima se sve zarade zaposlenih finansiraju iz republičkog budžeta (škole, domovi zdravlja i centri za socijalni rad). Iako se zarade zaposlenih u predškolskim ustanovama finansiraju na lokalnom nivou (jedan od izvora su i naknade koje plaćaju roditelji), one su takođe izuzete iz ograničenja broja zaposlenih jer je predškolsko obrazovanje obavezno od 2009. godine, što je prouzrokovalo tražnju za (u najmanju ruku) održavanjem njihovog sadašnjeg broja. Konačno, pošto je reforma šireg javnog sektora, odnosno reforma obrazovnog i zdravstvenog sektora i javnih preduzeća, politički veoma osetljivo pitanje (najviše zbog snažnih sindikata u ovim oblastima), ovaj Zakon se ograničava na užu definiciju javnog sektora, odnosno ustanove neposredno vezane za lokalnu administraciju.

Maksimalan broj zaposlenih utvrđen Zakonom nije sasvim linearan, to jest u Zakon su uneti izuzeci koji odražavaju posebnosti pojedinih lokalnih samouprava. Uzeto je u obzir prisustvo nacionalnih manjina (dozvoljeno je dodatnih 0,1 zaposlenih na 1.000 stanovnika za nacionalnu manjinu čiji jezik je u službenoj upotrebi u jedinici lokalne samouprave), kao i prisustvo izbeglica i interno raseljenih lica (tamo gde njihov broj prelazi 2% ukupnog broja stanovnika u jedinici lokalne samouprave može se dodati ukupnom broju stanovnika). Takođe, uzeta je u obzir i obaveza gradova iz januara 2010. godine da obrazuju komunalnu policiju tako što je omogućeno zapošljavanje još 0,2 zaposlenih na 1.000 stanovnika. Zakonom su takođe propisani korektivni koeficijenti za jedinice lokalne samouprave u kojima transferi iz republičkog budžeta ne prelaze 20% ukupnog budžeta jedinice,⁵ kao i za jedinice lokalne samouprave u kojima broj zaposlenih treba da se smanji za više od 20%.⁶ Na kraju, Zakon predviđa i kaznene odredbe u vidu smanjenja transfera jedinicama lokalne samouprave koje ne ispunjavaju obaveze⁷, dok ih ne ispune.

Pošto se gore navedene odredbe odnose samo na broj zaposlenih na neodređeno vreme, članom 3 Zakona posebno su uređene različite vrste zapošljavanja na određeno vreme, i ograničene su na do 10% zaposlenih na neodređeno vreme u javnoj upravi. Međutim, ovo ograničenje broja zaposlenih na određeno vreme nije uvedeno za ustanove kulture usled prirode usluga koje se obavljaju u ovom sektoru, kao i zbog člana 50, stav 1 Zakona o kulturi iz 2009. godine, kojim je propisano da zaposleni u ustanovama kulture radni odnos zasnivaju zaključivanjem ugovora o radu na period od tri godine sa mogućnošću njegovog obnavljanja.

U trećem odeljku ovog rada detaljnije je predstavljen efekat ovih zakonskih odredbi i „izuzeća“ od njih na dozvoljen broj ukupno zaposlenih u organima lokalnih samouprava iz uzorka.

2.2 Metodologija istraživanja

Istraživanje predstavljeno u ovom radu zasnovano je na studijama slučaja šest opština u Srbiji. Početna hipoteza istraživanja bila je da su opštine pronalazile načine da zaobiđu zakonske odredbe time što bi prebacivale viškove zaposlenih u institucije na koje se Zakon ne primenjuje. Uzorak jeste obuhvatio mali broj opština, ali je njihova heterogenost po različitim ekonomskim pokazateljima poslužila da se ukaže na širok dijapazon strategija kojima jedinice lokalne samouprave pribegavaju da bi rešile probleme koje stvaraju fiskalni pritisci sa republičkog nivoa.

Korišćena metodologija kombinuje primarne izvore podataka⁸ sa delimično strukturisanim intervjuima sa predstavnicima relevantnih institucija na lokalnom nivou. Pošto je primena ove metodologije iziskivala neograničeni pristup

2 Treba imati na umu da su ovom odredbom iz ukupnog broja zaposlenih izuzete (ili je ona bar tumačena na taj način) regionalne organizacije kao što su regionalne agencije za razvoj odnosno regionalni obrazovni centri, budući da su njihovi osnivači više od jedne jedinice lokalne samouprave.

3 Koje su, iako su direktni korisnici budžeta, takođe registrovane kao javna preduzeća.

4 Mada se u Zakonu ovaj izuzetak ne navodi izričito, lokalne samouprave predstavljene u našem uzorku obratile su se Ministarstvu finansija sa zahtevom da se izabrana lica izuzmu iz ukupnog broja zaposlenih, što im je i odobreno.

5 Broj zaposlenih na neodređeno vreme koje treba otpustiti smanjuje se za 50% (član 5).

6 Ovo smanjenje predstavlja jednu polovinu razlike između broja zaposlenih za koji je potrebno izvršiti smanjenje i 20% broja zaposlenih na dan stupanja na snagu Zakona.

7 I to za 1% mesečno za svakih 0,1 zaposlenih viška na svakih 1.000 stanovnika.

8 Kao što su *Službeni glasnik*, odluke skupština opština i finansijski izveštaji javnih preduzeća.

Koji su stvarni efekti Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?

informacijama o jedinicama lokalne samouprave i spremnost lokalnih zvaničnika da budu intervjuisani, uzorak je uglavnom bio sastavljen od opština koje su u proteklim godinama učestvovala u programu MEGA koji finansira USAID.⁹ Podaci su prikupljeni u sledećih šest opština: Kragujevcu, Leskovcu, Somboru, Užicu, Zrenjaninu i Kovačici. Prvih pet opština imaju status gradova, što znači da je u njima koncentrisan veliki deo stanovništva i javnog novca Srbije (izuzimajući najveće urbane oblasti kao što su Beograd, Novi Sad i Niš), što doprinosi reprezentativnosti uzorka na nacionalnom nivou. Kovačica je, kao mala opština, naknadno uključena u uzorak da bi se prikupile informacije o primeni Zakona u manjim opštinama.

Zbog ograničenog vremena i pristupa podacima, ovo istraživanje predstavlja samo neke od strategija lokalnih samouprava u primeni Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Kako opštine iz uzorka pokrivaju značajan deo stanovništva i zaposlenosti u Srbiji, kao i široku teritoriju, uzorak nudi donekle reprezentativne nalaze. Reprezentativnosti uzorka doprinosi i geografska raspršenost opština. Štaviše, iako tri od šest opština iz uzorka nisu imale obavezu da značajnije smanje broj zaposlenih, njihovo uključivanje u uzorak pomoglo je u mapiranju struktura šireg javnog sektora u opštinama, kao i ocenu ukupne efikasnosti javnog sektora u onim opštinama čije su administracije percipirane kao efikasne po kriterijumima analiziranog Zakona. Na kraju, opštine učesnice u programu MEGA, koje smo odabrali kako bismo imali pristup većoj količini podataka, u proseku su manje zavisne od transfera sa republičkog nivoa, pa tako možda nisu u potpunosti reprezentativne sa tačke gledišta siromašnijih opština u Srbiji koje su značajnije pogođene smanjenjem transfera.

3. Razmatranje rezultata

Rezultati našeg istraživanja podeljeni su na dva dela. U prvom (odeljak 3.1) bavimo se zaposlenošću u javnom sektoru *u užem smislu*, tj. u lokalnim administracijama gde je broj zaposlenih ograničen Zakonom o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Razmatramo *strategije* koje su opštinske uprave primenile da ispune obaveze iz Zakona i procenjujemo *obim smanjenja broja zaposlenih* i sa njim povezane *budžetske uštede*. U drugom (odeljak 3.2) razmatramo *trendove* zaposlenosti u javnom sektoru *u širem smislu* na lokalnom nivou i zastupamo tezu da će se *stvarne uštede* postići tek kada se reši pitanje broja zaposlenih u ostalim segmentima javnog sektora, i to posebno u javnim preduzećima.

3.1. Zaposleni u lokalnoj administraciji (na koje se primenjuje Zakon)

Opštine iz našeg uzorka u različitim su početnim položajima kada je reč o obavezama iz Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Dok je Leskovac bio dužan da značajno smanji broj zaposlenih u javnoj upravi, Užice nije imalo nikakvu obavezu da otpusti zaposlene u skladu sa Zakonom, pošto je tamošnja javna uprava od samog početka primene Zakona bila veoma racionalna i efikasna (mada joj je bila potrebna određena reorganizacija, odnosno premeštanje postojećih zaposlenih u komunalnu policiju, kako će se videti u daljem tekstu). U Tabeli L2-1 u nastavku prikazano je u kojoj meri je svaka od opština iz našeg uzorka bila obavezna da odgovori na Zakon kada se u obzir uzmu svi korektivni koeficijenti navedeni u odeljku 2.1 ovog rada, i to:

- uvećanje broja stanovnika Kragujevca i Leskovca (na osnovu odredbe o interno raseljenim licima);
- uvećanje ukupno dozvoljenog broja zaposlenih na osnovu korektiva za nacionalne manjine u Kovačici (0,3), Somboru (0,2) i Zrenjaninu (0,3);
- umanjnje obaveza lokalnih samouprava u čijim budžetima transferi iz republičkog budžeta učestvuju sa manje od 20% (Kragujevac, Sombor, Užice i Zrenjanin), i
- umanjnje obaveza lokalnih samouprava u kojima je ukupno smanjenje broja zaposlenih iznosilo više od 20% (Leskovac i Sombor).

Korektivi za formiranje komunalne policije date su odvojeno u koloni 4 Tabele L2-1, i važe za sve lokalne samouprave osim Kovačice. Mada sa tim korektivima dozvoljeni brojevi zaposlenih predstavljaju teorijski maksimum zaposlenih koje opštine mogu da zadrže na platnim spiskovima, nisu sve lokalne samouprave u potpunosti iskoristile tu mogućnost. Tu činjenicu detaljnije ćemo razmotriti u tekstu uz Tabelu L2-2.

⁹ Jedna opština obuhvaćena uzorkom – Kovačica – nije učestvovala u programu MEGA.

Tabela L2-1. Maksimalan broj zaposlenih u lokalnoj administraciji

Opština	Broj stanovnika	Broj zaposlenih pre donošenja Zakona ¹⁾	Maksimalan broj zaposlenih u skladu sa Zakonom, bez pripadnika komunalne policije	Maksimalan broj zaposlenih u skladu sa Zakonom, uz pripadnike komunalne policije	Na 1.000 stanovnika
	1	2	3	4	5
Kovačica	27.890	114	120	120	4,3
Kragujevac	189.126	1.078	917	955	5,0
Leskovac	161.447	1.050	743	775	4,8
Sombor	97.263	696	646	665	6,8
Užice	83.022	361	347	363	4,4
Zrenjanin	132.051	630	617	644	4,9
UKUPNO	690.799	3.929	3.390	3.522	5,1

Izvor: Popis 2002, RZS; istraživanje autora.

Kolone 3 i 4 u Tabeli L2-1 pokazuju ukupan dozvoljen broj zaposlenih *sa* i *bez* komunalne policije koja predstavlja novu obavezu (uvedenu u januaru 2010) za gradske opštine. Ako posmatramo kolonu 4, odnosno maksimalan broj zaposlenih sa pripadnicima komunalne policije, videćemo da tri opštine iz uzorka nisu imale obavezu da smanje broj zaposlenih (Užice, Kovačica i Zrenjanin). Međutim, iz kolone 3 se vidi da je u Užicu i Zrenjaninu bila potrebna određena reorganizacija, odnosno pojedini zaposleni trebalo je da budu premešteni u komunalnu policiju (pod uslovom da zadovolje zdravstvene uslove) ili otpušteni, dok bi novi zaposleni bili angažovani kao komunalni policajci. Ipak, samim Zakonom nije tačno utvrđeno da li u izveštajima o njegovom sprovođenju, koje Ministarstvu finansija treba da dostave lokalne administracije, broj zaposlenih u komunalnoj policiji treba navesti odvojeno, odnosno da li lokalne samouprave ceo dozvoljen broj zaposlenih u komunalnoj policiji moraju da iskoriste baš u tu namenu. Iako su pojedine opštine iskoristile mogućnost angažovanja dodatnih zaposlenih za komunalnu policiju, bilo je opština koje u vreme istraživanja nisu bile sigurne koji će biti konačan broj njihovih komunalnih policajaca. Konačno, u svim lokalnim samoupravama tokom sprovođenja istraživanja teklo je formiranje komunalne policije, iako nijedna od njih nije bila u stanju da odjednom obezbedi finansiranje za maksimalni dozvoljeni broj komunalnih policajaca.

Kako se vidi iz kolone 5 u Tabeli L2-1, kada se na maksimalan broj zaposlenih u lokalnoj administraciji dodaju različiti korektivi, dozvoljeni broj zaposlenih na 1.000 stanovnika u našem uzorku opština raste na maksimum od 6,8. Ovo je slučaj u Somboru, koji ispunjava sve uslove za izuzimanje navedene u Zakonu (osim onoga o izbeglicama i interno raseljenim licima).

Na kraju, iz Tabele L2-1 vidi se da je u opštinama iz našeg uzorka ukupno 407 zaposlenih u javnoj upravi višak, dok je prosečan dozvoljen broj zaposlenih na 1.000 stanovnika 5,1, odnosno ukupno 3.522 zaposlena (kada se u obzir uzme i komunalna policija).

U Tabeli L2-2 prikazan je broj zaposlenih u lokalnoj administraciji pre i posle usvajanja Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Sombor je jedina opština koja se do našeg istraživanja nije upustila u rešavanje problema viška zaposlenih; njeni predstavnici nisu bili sigurni kako Zakon treba sprovesti, i znali su da ih za to čekaju kaznene mere.

Može se primetiti da su u najvećem broju slučajeva iz našeg uzorka opštine smanjile broj zaposlenih na nivo koji je čak i ispod maksimuma dozvoljenog Zakonom. Štaviše, same lokalne samouprave su maksimalni broj zaposlenih izračunavale bez uzimanja u obzir korektivnih koeficijenata na koje su imale pravo u skladu sa Zakonom.¹⁰ Na osnovu toga zaključujemo da lokalne samouprave nisu ni pokušavale da „rastegnu“ svoje fiskalne mogućnosti za finansiranje zarada do krajnjeg nivoa, što potvrđuju i intervjui sa predstavnicima lokalnih vlasti (načelnicima službi za finansije). Ova činjenica može da uputi na zaključak da je Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji lokalnim samoupravama predstavio jasne smernice i politički manje štetne izgovore da smanje ukupne rashode za zarade (tako što su za to mogle da otkriju republičku vlast koja je donela propis), i to usled nezakonitog smanjenja transfera iz republičkog budžeta početkom 2009. godine. Zbog manjih prihoda lokalne samouprave od početka nisu bile u stanju da reše problem suženog fiskalnog prostora, ali nisu same mogle ni da odluče koji su prioriteti za smanjenje rashoda. Naime, lokalne samouprave su već bile finansijski značajno pogođene smanjenjem transfera za 15 milijardi dinara iz 2009, čime je između ostalog prekršen Zakon o finansiranju lokalne samouprave iz 2006; ovo smanjenje nastavilo se i u 2010. godini. Lokalne vlasti su tako bile prinuđene da razmisle o smanjenju broja zaposlenih čak i pre

¹⁰ Zrenjanin predstavlja najekstremniji primer, jer uopšte nije uzeo u obzir korektivni koeficijent za tri jezika nacionalnih manjina, što bi im omogućilo da angažuju još 0,3 zaposlenih na 1.000 stanovnika, odnosno ukupno još 40 zaposlenih.

Koji su stvarni efekti Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?

nego što je decembra 2009. usvojen Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji. Ipak, pošto primena ovih mera nije za posledicu imala smanjenje tekućih rashoda u opštinama iz uzorka (o tome videti detaljnije u daljem tekstu), jasno je da je za pojedine lokalne samouprave smanjenje broja zaposlenih bilo manje složeno, te da one stoga nisu imale potrebe za povećanjem broja zaposlenih korišćenjem svih dostupnih mogućnosti (npr. dovoljan broj zaposlenih prijavio se za odlazak u prevremenu penziju).

Tabela L2-2. Broj zaposlenih u lokalnoj administraciji pre i posle donošenja Zakona

Opština	Broj zaposlenih pre donošenja Zakona	Broj zaposlenih nakon donošenja Zakona ¹⁾	Maksimalan broj zaposlenih u skladu sa Zakonom, bez pripadnika komunalne policije
	1	2	3
Kovačica	114	111	120
Kragujevac	1.078	939	917
Leskovac	1.050	733	743
Sombor	696	696	646
Užice	361	350	347
Zrenjanin	630	580	617
UKUPNO	3.929	3.409	3.390

Izvor: Istraživanje autora.

Napomena:

1) "Posle donošenja Zakona" odnosi se na period našeg istraživanja koje je sprovedeno u maju i junu 2010.

mesečno (pri čemu je Zrenjanin smanjio broj zaposlenih do nivoa koji je ispod onoga propisanog obavezom). U isto vreme, lokalne samouprave ne mogu da smanje zarade svojim zaposlenima jer se one obračunavaju na osnovu koeficijenata iz Zakona o platama državnih službenika i nameštenika, tako da već same finansiraju najveći deo rashoda za zarade¹¹. Ovo je posebno slučaj otkako su transferi iz republičkog budžeta smanjeni 2009. godine, kada je ukinuta i formula po kojoj se izjednačavaju transferi za siromašnije opštine iz Zakona o finansiranju lokalne samouprave iz 2006. godine. Time je fiskalni prostor siromašnijih lokalnih samouprava za isplaćivanje zarada značajno sužen još 2009, što je dodatni argument u prilog tezi da su lokalne samouprave bile prisiljene da razmišljaju o smanjenju broja zaposlenih čak i mnogo pre usvajanja Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji.

Nijedna od analiziranih opština koje su smanjile broj zaposlenih nije usled toga ostvarila kratkoročne uštede. U većini lokalnih samouprava posao su prvi napustili stariji radnici koji su imali pravo na prevremenu penziju i koji su to dobrovoljno izabrali (to su pretežno bile žene). Stoga je najčešći scenario bio da prihvate jednokratnu otpremninu¹² i odu u penziju. Na taj način njihovi „slučajevi“ prelili su se u rashode republičke vlasti, i to u obliku penzija. Treba napomenuti da je ovaj mehanizam za posledicu imao spremnost radnika blizu penzije da napuste radna mesta, jer bi odlaskom u prevremenu penziju izgubili razliku između plate i penzije ali istovremeno i dobili značajnu sumu novca kao otpremninu, dakle finansijski bi profitirali od (ili zbog) odlaska sa radnog mesta. Ovaj mehanizam je međutim povećao kratkoročne rashode lokalnih samouprava na zaposlene, zbog neophodnosti isplate jednog broja otpremnina odjednom (što je često finansirano nepovoljnim kratkoročnim kreditima banaka). Lokalne samouprave navode da od smanjenja broja zaposlenih očekuju „da srednjoročno uštede“ (od 2011. nadalje). Na kraju, pošto bi se oni koji su odlučili da napuste javnu upravu odlaskom u prevremenu penziju ionako penzionisali u naredne dve godine, čini se da bi, kada je o ovim slučajevima reč, sa fiskalnog stanovišta bilo uputnije jednostavno zabraniti angažovanje novih radnika nego primeniti rešenje iz Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji.

Iako nismo pribavili podatke o finansijskom statusu pojedinaca koji su se opredelili za otpremnine, budžetski podaci o rashodima za zaposlene u većini analiziranih opština potkrepljuju ovaj zaključak, jer se iz njih vidi smanjenje iznosa budžetskih linija 411 i 412 (plate zaposlenih i doprinosi na teret poslodavca) između 2009. i 2010. godine,¹³ dok budžetska linija 414, socijalna davanja zaposlenima (što obuhvata otpremnine), pokazuje istovremeno (i to srazmerno veće) povećanje.¹⁴ U Tabeli L2-3 prikazani su podaci koji takođe potkrepljuju ovakav stav, pošto se iz njih vidi da su

11 Treba napomenuti da je Zrenjanin jedna od opština u kojoj transferi iznose manje od 20% ukupnog budžeta.

12 Otpremnina je iznosila 1/3 poslednje mesečne plate (prosek poslednja tri meseca) za svaku godinu provedenu u službi.

13 Podaci za 2010. godinu predstavljaju planirane rashode.

14 Treba napomenuti da su smanjenjem budžetske linije za bonuse i nagrade ostvarene određene uštede između 2009. i 2010. godine.

opštine iz našeg uzorka između 2009. i 2010. ostvarile negativne uštede vezane za zaposlene. Ukupan rast rashoda između 2009. i 2010. na budžetskim linijama za plate i otpremnine u opštinama iz našeg uzorka iznosi oko 180 miliona dinara, odnosno oko 5%. Podatke prikazane u Tabeli L2-3 takođe odražavaju i podaci Ministarstva finansija o rashodima svih lokalnih samouprava u Srbiji, iz kojih se može videti da su troškovi vezani za zaposlene porasli za oko 3% između 2009. i 2010. godine.¹⁵

Takođe smo primetili da je opštinama koje u lokalnoj administraciji zapošljavaju mlađu radnu snagu bilo teže da

Tabela L2-3. Troškovi vezani za zaposlene, 2009–2010

Opština	Budžetska linija	2009	2010	Ušteda u 2010.
		Izvršenje	Plan	
u dinarima				
Kovačica	Masa zarada ¹⁾	92.279.148	90.102.000	2.177.148
	Otpremnine ²⁾	860.399	1.320.000	-459.601
Kragujevac	Masa zarada	1.124.750.000	1.124.750.000	0
	Otpremnine	12.824.000	43.180.000	-30.356.000
Leskovac	Masa zarada	605.352.419	733.760.000	-128.407.581
	Otpremnine	5.790.930	6.963.000	-1.172.070
Sombor	Masa zarada	413.297.000	419.626.000	-6.329.000
	Otpremnine	6.146.000	2.691.000	3.455.000
Užice	Masa zarada	373.664.611	373.739.320	-74.709
	Otpremnine	5.962.996	18.865.000	-12.902.004
Zrenjanin	Masa zarada	833.769.285	794.017.000	39.752.285
	Otpremnine	26.134.118	72.369.000	-46.234.882
UKUPNO	Masa zarada	3.443.112.463	3.535.994.320	-92.881.857
	Otpremnine	57.718.443	145.388.000	-87.669.557

Izvor: Opštinski budžeti.

Napomene:

1) Troškovi vezani za zaposlene predstavljaju budžetske linije 411 i 412, odnosno bruto masu zarada i socijalne doprinose na teret poslodavca.

2) Otpremnine predstavljaju budžetsku liniju 414, odnosno socijalna davanja zaposlenima, u okviru koje su otpremnine najkрупnija stavka.

3) Uvećani troškovi za zarade prikazani u Tabeli, posebno u slučaju Leskovca, mogu se javiti delimično zato što su otpremnine svrstane u budžetsku liniju 411 umesto 414, a delimično zato što je budžetskim planovima za 2010. predviđeno odmrzavanje plata koje je prvobitno najavljeno za septembar 2010.

podiglo cenu otpremnina).

Navode iz prethodnog pasusa potkrepićemo podacima iz Tabele L2-4, gde se vidi da su u četiri od šest lokalnih samouprava obuhvaćenih analizom porasli rashodi po budžetskoj liniji 420, korišćenje usluga i roba koja, između ostalog, obuhvata ugovorene usluge, održavanje i popravke i putne troškove. Ukupno povećanje rashoda po budžetskoj liniji 420 u opštinama obuhvaćenim našom analizom iznosi 16% između 2009. i 2010. godine. Uz to, podaci Ministarstva finansija za opštinske rashode svih jedinica lokalne samouprave u Srbiji pokazuju isti trend.

Tabela L2-4. Rashodi za robu i usluge, 2007-2010

Korišćenje usluga i roba (budžetska linija 420)	2007	2008	2009	2010
	Izvršenje	Izvršenje	Izvršenje	Plan
u dinarima				
Kovačica	61.461.845	95.337.933	74.966.976	91.689.000
Kragujevac	1.055.987.346	1.466.188.179	1.574.442.941	1.520.728.000
Leskovac	423.233.253	461.464.692	494.066.275	608.321.000
Sombor	364.401.000	395.969.000	428.965.000	593.831.000
Užice	420.795.000	507.064.000	455.497.189	530.884.888
Zrenjanin	575.281.164	692.147.592	444.265.854	669.127.000
UKUPNO	2.901.159.608	3.618.171.396	3.472.204.235	4.014.580.888

Izvor: Opštinski budžeti.

¹⁵ Prvih pet meseci 2009. u poređenju sa prvih pet meseci 2010. Više detalja o tome može se naći u „Biltenu javnih finansija“ za mesec maj 2010.

Koji su stvarni efekti Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?

Najekstremniji primer koji je pokazalo naše istraživanje javio se u Kragujevcu, gde su čistačice iz javne uprave premeštene u javno preduzeće (ukupno 53 osobe). Drugo kragujevačko javno preduzeće, koje se bavi parkingom, takođe je zaposlilo još 10 radnika tokom 2010. zbog osnivanja auto-škole.¹⁶ Iako ovakvi nalazi jasno ukazuju na to da dolazi do premeštanja zaposlenih iz lokalne administracije u širi javni sektor, primer jedne lokalne samouprave nije dovoljan da ocenimo u kojoj meri je takva praksa zastupljena u drugim opštinama. Takođe, sudeći po statističkim podacima o zaposlenosti i zaradama na nivou cele zemlje, nije došlo do povećanja ukupne mase zarada ili zaposlenosti u lokalnim javnim preduzećima, što dodatno naglašava našu nemogućnost da izvedemo zaključke iz jednog izolovanog primera nepoštovanja propisa.

Na kraju, pojedini radnici registrovali su se u evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje pošto su primili otpremnine i otišli iz javne uprave, pa su se njihovi troškovi prelili na republičku administraciju jer su ti ljudi dobili pravo na naknadu za nezaposlene. Stoga, čini se da je smanjenje broja zaposlenih u javnoj administraciji neodrživo za državni budžet ako ne bude praćeno aktivnostima usmerenim na stvaranje radnih mesta u privatnom sektoru.

Broj zaposlenih na određeno vreme takođe je smanjen, kako bi se ispunila zakonska obaveza da njihov broj mora da čini najviše 10% svih zaposlenih. Kako su ovi honorarci uglavnom bili mladi, i to oba pola, pojedini ispitanici požalili su se da je njihovim opštinama veoma teško da prate savremene veštine (i to posebno upotrebu informacionih tehnologija) koje su im neophodne u svakodnevnom radu pošto su otpustili mlađe ljude koji se bolje snalaze u novim tehnologijama. Pa ipak, nismo našli dokaze da je zapošljavanje na određeno vreme zloupotrebljavano da bi se kompenzovalo otpuštanje zaposlenih na neodređeno vreme.

Jedna od glavnih političkih implikacija ovog istraživanja jeste to da su lokalne samouprave pronašle načine da pokriju tekuće rashode za zaposlene, dok su smanjeni transferi i fiskalni prihodi značajno umanjili njihovu mogućnost da ulažu u lokalni ekonomski razvoj. Takođe, ako se smanjenjem broja zaposlenih ne ostvari ušteda, neće se stvoriti ni dodatna sredstva za ulaganje. Posle više godina u kojima su lokalne samouprave uspele da svoja ovlašćenja usmere sa puke isplate zarada i fiksnih troškova poslovanja ka ulaganju u razvoj lokalne zajednice, naglasak se izgleda ponovo vraća na osnovnu administraciju fiksnih troškova i pažljivo upravljanje tekućim rashodima.

Sledi kratak pregled četiri najčešće strategije koje lokalne samouprave koriste u primeni Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji:

1. dobrovoljni odlazak zaposlenih odnosno odlazak u prevremenu penziju, uz otpremninu, što je na kratak rok po radnike povoljnije, a po državu nepovoljnije;
2. poveravanje podizvođačima (*outsorsing*) pratećih funkcija, kao što je „održavanje“, privatnom sektoru koji preuzima bivše čistačice iz opština, što za posledicu nema nikakve stvarne uštede;
3. odugovlačenje sa primenom Zakona sve dok sankcije ne postanu neizbežne, i
4. smanjivanje obima investicija odnosno uzimanje skupih kratkoročnih bankarskih kredita radi finansiranja tekućih rashoda, uključujući zarade i otpremnine.

Analizom primene Zakona o zaposlenima u lokalnoj administraciji u lokalnim samoupravama iz našeg uzorka opština – prepoznali smo više *nedoslednosti u primeni smernica iz Zakona u lokalnim samoupravama*. Mada Zakon propisuje da se ograničenje broja zaposlenih odnosi na sve ustanove osim zdravstva, školstva i predškolskog vaspitanja, u praksi je ostalo nejasno da li su sportske organizacije (npr. sportski savezi, centri itd.) obuhvaćene konačnim zbirom zaposlenih. Naime, prema odredbama Zakona, kojim se ne izuzimaju, zaposleni u ovim ustanovama trebalo bi da budu obuhvaćeni, ali ih je većina opština prosto izostavila iz zbira. U pojedinim lokalnim samoupravama sportske organizacije navedene su kao javna preduzeća, čime se opravdava njihovo izuzimanje, ali u drugim prosto nisu popisane. Konačno, kako smo već pomenuli u odeljku 2.1, takođe je nejasno da li su Zakonom obuhvaćeni zaposleni u institucijama čiji su osnivači više od dve jedinice lokalne samouprave, kakve su, na primer, regionalne agencije za razvoj. Imajući u vidu odsustvo standardizacije u strukturama lokalne samouprave (što je neizbežno u procesu decentralizacije), kao i već pomenute nejasnoće u primeni Zakona, Ministarstvo finansija moglo bi da se suoči sa velikim teškoćama pri ispunjenju svoje obaveze (u skladu sa članom 11 Zakona) da formira centralni registar sa podacima o svim institucijama koje postoje na lokalnom nivou. Na kraju, sve dok reformom ne bude obuhvaćen i set budžetskih korisnika u širem smislu, neće biti lako povećati efikasnost javnog sektora u celini. U narednom delu ove studije detaljnije ćemo razmotriti ovo pitanje.

¹⁶ Predstavnici lokalnih samouprava odbili su da objasne kako je to izvedeno i da li je to dovelo do kršenja propisa o zamrzavanju plata u javnim preduzećima.

3.2. Zaposleni u javnom sektoru na lokalnom nivou u širem smislu

Kao što pokazuju nalazi predstavljeni u prethodnom delu, nije nađeno mnogo dokaza koji bi potkrepili našu početnu hipotezu da je došlo do premeštanja viška zaposlenih u institucije na koje se ne odnosi Zakon. Iako podaci o zaposlenima u školstvu i zdravstvu nisu prikupljeni tokom našeg istraživačkog rada, pošto njihove zarade isplaćuje republička administracija, trendovi u sektorima školstva i zdravstva na nivou Srbije ne pokazuju povećanje broja zaposlenih ili nivoa zarada (tj. ukupne mase zarada) u ovim ustanovama od početka mera štednje kojima je novo zapošljavanje zabranjeno, a zarade zamrznute.¹⁷ Podaci o lokalnim javnim preduzećima na nivou Srbije takođe ne ukazuju na povećanje ukupne mase zarada ili broja zaposlenih, što dodatno potkrepljuje naše nalaze (sa izuzetkom jedne opštine, iz čega se vidi da je to bilo moguće u pojedinim lokalnim samoupravama, mada se čini da su time jasno prekršena pravila). Uz to, nisu pronađeni dokazi da lokalne samouprave osnivaju nova preduzeća i organizacije da bi u njih prebacili višak zaposlenih.¹⁸ Jedina nova tela osnovana tokom 2009. godine u okviru samih administracija su Kancelarije za mlade (što je bilo zakonska obaveza) koje najčešće zapošljavaju samo par ljudi, i to ponekad čak i volontera. Na kraju, nismo pronašli ni dokaze da su subvencije javnim nefinansijskim preduzećima i organizacijama povećane između 2009. i 2010. godine u lokalnim samoupravama koje su imale poteškoća sa smanjivanjem viška zaposlenih. Naši nalazi navode na zaključak da su nejasnoće i „izuzeci“ iz samog Zakona lokalnim samoupravama ostavili dovoljno prostora da ispune obaveze bez većih problema (kako je već pomenuto u prethodnom odeljku).

Takođe, obrazovne, zdravstvene i predškolske ustanove, čak nisu ni verovatne lokacije za premeštanje viška zaposlenih iz organa lokalne samouprave, s obzirom na „nizak stepen prenosivosti“ njihovih veština (npr. lekara, medicinskih sestara, nastavnika, pedagoga itd.).

Mada nisu pronađeni značajniji dokazi za tezu da se višak zaposlenih iz lokalne administracije premešta u lokalna javna preduzeća (mada se to desilo u jednoj opštini), zanimljivo je posmatrati razlike u broju zaposlenih u javnim preduzećima na 1.000 stanovnika kada se u obzir uzme naš uzorak opština. U Tabeli L2-5 prikazujemo razlike u broju zaposlenih u raznim vrstama organizacionih struktura na lokalnom nivou; kolone 7 i 8 su posebno interesantne jer se odnose na lokalna javna preduzeća.

Tabela L2-5. Broj zaposlenih u javnom sektoru u širem smislu u odabranim opštinama

Opština	Broj zaposlenih na 1.000 stanovnika							
	Opštinska uprava (zaposleni na neodređeno vreme)		Ustanove na koje se odnosi Zakon		Ustanove na koje se ne odnosi Zakon ¹⁾		Opštinska javna preduzeća	
	pre donošenja Zakona	posle donošenja Zakona	pre donošenja Zakona	posle donošenja Zakona	pre donošenja Zakona	posle donošenja Zakona	pre donošenja Zakona	posle donošenja Zakona
	1	2	3	4	5	6	7	8
Kovačica	3,08	3,08	0,75	0,82	1,43	1,43	4,80	4,80
Kragujevac	4,08	3,47	1,52	1,40	2,25	2,25	11,42	11,75
Leskovac	4,19	2,86	2,31	1,68	1,86	1,86	7,21	6,94
Sombor	5,61	5,61	1,54	1,56	2,48	2,48	4,62	4,62
Užice	2,14	2,08	2,20	2,13	2,69	2,69	9,40	9,40
Zrenjanin	2,78	2,51	1,99	1,89	3,34	3,34	6,94	6,94
UKUPNO	3,80	3,26	1,85	1,65	2,42	2,42	8,11	8,14

Napomena:

1) Ova Tabela obuhvata uglavnom predškolske ustanove, kao i pojedine sportske organizacije. Podaci za pojedine opštine nisu kompletni zato što organi lokalne samouprave nemaju obavezu da objavljuju broj zaposlenih. Zaposleni u obrazovanju i zdravstvu nisu obuhvaćeni ovom Tabelom jer se njihove zarade isplaćuju iz republičkog budžeta.

Broj zaposlenih u javnim preduzećima na 1.000 stanovnika veoma se razlikuje od opštine do opštine iz uzorka, i varira od 4,62 u Somboru do 11,75 u Kragujevcu. Takođe, ove brojke nisu u srazmeri sa veličinom opštine, tako da bi razlike mogle da budu objašnjene većim obimom usluga koje pružaju veće opštine. Iako Užice nije bilo u obavezi da smanji broj zaposlenih u lokalnoj administraciji, ono je na drugom mestu, odmah iza Kragujevca, po broju zaposlenih u javnim preduzećima (9,4 zaposlenih na 1.000 stanovnika). U isto vreme, Sombor, koji se suočava sa problemima u ispunjavanju zakonske obaveze smanjenja broja zaposlenih, može da se pohvali daleko najefikasnijim sektorom javnih preduzeća kada je reč o broju zaposlenih (4,62 zaposlenih na 1.000 stanovnika). Ovi rezultati ukazuju na zaključak da opštine sa manje zaposlenih u javnim preduzećima nisu „nagrađene“ tako što bi im bilo omogućeno da zaposle više radnika u ustanovama kulture (na primer, Sombor se diči time da je grad kulture), jer broj zaposlenih

17 Za detaljnije razmatranje v. odeljak „Zaposlenost i zarade“ ovog izdanja QM-a.

18 Ni u izveštajima o aktivnostima lokalnih skupština, niti u *Službenom glasniku RS*, nije objavljena nijedna odluka o osnivanju novih organizacija ili preduzeća.

Koji su stvarni efekti Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji?

u javnim preduzećima uopšte nije uzet u obzir kada su određivane kvote za broj zaposlenih u lokalnoj upravi. Stoga bi se moglo zaključiti da je smanjenje broja zaposlenih u lokalnoj upravi planirano bez razmatranja vrsta usluga koje konkretne lokalne administracije nude svojim građanima.

Na kraju, iako je reforma lokalnih javnih preduzeća ključna za buduću održivost lokalnog ekonomskog razvoja, do sada nije pokazana politička volja za upuštanje u reformu ovih preduzeća, jer su ona – po našim ispitanicima – „dovoljno skrivena od pogleda javnosti da bi mogla da predstavljaju teren za političke usluge i nagodbe“.

4. Zaključak

Osnovni nalazi našeg istraživanja navode na zaključak da je Zakon o zaposlenima u lokalnoj administraciji efikasan kada je reč o nominalnom smanjenju broja zaposlenih u okviru sektora javne uprave *u užem smislu*. Mada smo otkrili jedan slučaj u kome su zaposleni u ustanovama na koje se odnosi Zakon premeštani u ustanove izuzete iz Zakona (što je i bila hipoteza sa kojom smo ušli u ovo istraživanje), taj slučaj je bio izolovan i ne ukazuje na opšti trend ovakvog postupanja u opštinama iz našeg uzorka. Nismo otkrili nikakve dokaze za osnivanje novih agencija i organizacija u okviru jedinica lokalne samouprave namenjenih premeštanju viška zaposlenih. Pronašli smo dokaze o tome da je određen deo zaposlenih zapravo napustio javni sektor (što se uglavnom odnosi na starije radnike), međutim, usled ekonomske krize i zabrinjavajuće situacije na tržištu rada, privatni sektor ih je retko apsorbovao, što ukazuje na to da su se oni prelili u drugu kategoriju konsolidovanih rashoda države – penzija, otpremnina (usled dejstva strogog Zakona o radu) i naknada za nezaposlene. U tom smislu nismo našli dokaze da su lokalne samouprave ostvarile bilo kakve uštede usled smanjenja broja zaposlenih, mada su uštede i očekivane tek od 2011. godine. Konačno, otkrili smo dokaze da su lokalne samouprave koje se smatraju efikasnijim zapravo manje efikasne kada se u jednačinu uključi i broj zaposlenih u javnom sektoru *u širem smislu* (i to posebno broj zaposlenih u opštinskim javnim preduzećima).

Iz našeg istraživanja se takođe vidi da će javni sektor ostati opterećen neefikasnošću sve dok se problem prevelikog broja zaposlenih i neefikasnosti u javnim preduzećima (i to posebno lokalnim komunalnim preduzećima) ne bude rešavao zajedno sa pitanjem smanjivanja broja zaposlenih u lokalnoj samoupravi. Mi, međutim, smatramo da će takve reforme biti teško sprovesti bez „zdravog“ privatnog sektora sposobnog da prihvati višak radne snage iz javnog sektora, umesto što se bivši radnici čine zavisnim od socijalnih naknada i transfera iz republičkog budžeta.

Konačno, mada smo otkrili dokaze u prilog tezi da dolazi do neposrednog kršenja Zakona u vidu nepoštovanja zamrznutih iznosa zarada i broja zaposlenih u lokalnim javnim preduzećima, podaci sa nacionalnog nivoa ne ukazuju na postojanje opšteg trenda nepoštovanja propisa. U tom smislu se slučajevi na koje smo naišli tokom istraživanja mogu smatrati anomalijama, i to neposredno povezanim sa političkim pritiskom određenih lokalnih javnih preduzeća. Političko-ekonomska pitanja tih neposrednih kršenja zakona prelaze okvire ovog istraživanja, i trebalo bi da budu obuhvaćena procenom pravnih kapaciteta Ministarstva finansija da gone organizacije iz javnog sektora koje ne poštuju propise. Glavni je cilj ovog istraživanja stoga bio da prikaže neke nedorečenosti u Zakonu o zaposlenima u lokalnoj administraciji, kao i da doprinese boljem razumevanju „rupa“ koje su njime stvorene i koje za posledicu imaju njegovu manju efikasnost. Zato, bilo bi korisno da se nalazi istraživanja o postupku primene Zakona u praksi uzmu u razmatranje prilikom budućih sličnih reformskih aktivnosti i pokušaja da se izmene ishodi ovakvih reformi. Ovo istraživanje je možda samo „zagrebalo“ površinu jednog nedavnog pokušaja da se reformiše lokalni javni sektor u Srbiji, ali je svakako otvorilo mnoga pitanja za dalju diskusiju.

Literatura:

- Republika Srbija, Ministarstvo finansija (2009), „Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2010. godinu, sa projekcijama za 2011. i 2012. godinu“, Beograd, jun
- Republika Srbija, Ministarstvo finansija (2010), „Bilten javnih finansija“, Beograd, maj 2010.— Zakon o komunalnoj policiji, *Službeni glasnik* Republike Srbije 51/09, Vlada Srbije
- Stručni komentar Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji iz 2009, *Službeni glasnik* Republike Srbije 104/09, Vlada Srbije
- Zakon o finansiranju lokalne samouprave, *Službeni glasnik* Republike Srbije 62/06, Vlada Srbije
- Zakon o kulturi, *Službeni glasnik* Republike Srbije 72/09, Vlada Srbije

- Zakon o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u lokalnoj administraciji iz 2009, *Službeni glasnik* Republike Srbije 104/09, Vlada Srbije
- Zakon o platama državnih službenika i nameštenika, *Službeni glasnik* Republike Srbije 62/06, Vlada Srbije
- Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije iz 2007, *Službeni glasnik* Republike Srbije 129/07, Vlada Srbije

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

33

KVARTALNI monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji / glavni i odgovorni urednik Pavle Petrović. - 2005, br. 1 (januar/jul)- . - Beograd (Kamenička 6) : Fond za razvoj ekonomske nauke, 2005 - (Beograd : Alta Nova). - 30 cm

Tromesečno. - Ima izdanje na drugom jeziku: Quarterly monitor of economic trends and policies in Serbia = ISSN 1452-2810

ISSN 1452-2624 = Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji COBISS.SR-ID 126547212